

SATSA PÅ LEKEN!

En studie om skolgårdens betydelse
för barns lek och utveckling.

Åsa Andersson

Sveriges lantbruksuniversitet, uppsala, 2010

Examensarbete vid institutionen för stad och land

SATSA PÅ LEKEN!

En studie om skolgårdens betydelse för barns lek och utveckling.

EX0435 – Självständigt arbete i landskapsarkitektur, 30 hp.

Examensarbete för yrkesexamen på landskapsarkitekturprogrammet 2010.

Nivå: Avancerad E.

SLU, Sveriges lantbruksuniversitet.

Fakulteten för naturresurser och lantbruksvetenskap, institutionen för stad och land.

© Författare: Åsa Andersson, e-post: asa82andersson@hotmail.com

Title in English: GO IN FOR THE GAME!

A study on the importance of schoolyards for children's play and development.

Handledare: Susan Paget, institutionen för stad och land.

Examinator: Petter Åkerblom, institutionen för stad och land.

Biträdande examinator: Anna Lenninger, Lenninger Lek & Landskap.

Utgivningsort: Uppsala.

Foton är tagna av författaren där inget annat anges. Återgivna med tillstånd från skolan.

Nyckelord: lek, barn, skolgårdar, skolgårdens betydelse, barns lek och utveckling, skolgårdsutveckling, skolgårdsgestaltning, Hosjöskolan, Falun.

Online publication of this work: <http://epsilon.slu.se>

SAMMANFATTNING

Syftet med detta examensarbete är att undersöka hur man kan skapa skolgårdar som inspirerar till lek och möjliggör utveckling för barn i låg- och mellanstadieåldern. För att få en bred förståelse i ämnet har jag kombinerat litteraturstudier med praktiska studier på Hosjösolan i Falun. Mina praktiska studier har bestått av intervjuer, observationer, gåturer och studiebesök som mynnat ut i ett idéförslag för skolgården. Detta förslag har jag sedan granskat utifrån litteraturstudien.

Genom detta arbete har jag kommit fram till att en skolgård som stimulerar till lek är en gård med stor innehållsrikedom. Olika barn har olika intressen och behov beroende av bland annat ålder, utvecklingsnivå och eventuella funktionsnedsättningar. Därför bör skolgården rymma inslag som både lockar till lek, upptäckter, skapande, motorisk träning, sociala kontakter, sinnliga upplevelser och vila. Genom att tillgodose tillgängliga miljöer, föra in inslag med olika svårighetsgrader samt anpassa närmiljön efter specifik ålder, kan skolgården fungera för många olika individer.

För att inspirera till en mångfald aktiviteter bör skolgården vara stor till ytan och innehålla många olika rumsbildningar. Lek uppmuntras då lekmiljö, vegetation och öppna ytor är blandade och samspekar. Barn har ett stort behov av att kunna påverka sin omgivning och tycker om att forma sin miljö. Därför är löst material som kottar och sand viktiga inslag på skolgården. Även lekredskap bör vara av sådan karaktär att barnen kan förändra och använda dem på flera olika sätt, exempelvis som kombinerade klätterställningar. För att barn ska kunna leka tryggt på skolgården ska lekutrustningen uppfylla säkerhetsnormerna, men utrustningen får inte bli så enkel att den känns tråkig.

Skogspartier med sin variationsrikedom, föränderlighet och materialtillgång är viktig på gården, både som miljö att leka och bygga kojor i och som plats att finna lekbart material i. Växtlighet lockar även djur till platsen, vilket barn tycker om. Genom att ta tillvara befintliga kvaliteter såsom skogsdungar och gräskullar görs skolgården personlig och unik vilket kan stärka elevernas känsla för gården. Skolgården bör också innehålla konstnärliga detaljer och mystiska platser som skapar spänning och fångar barnens intresse.

Den dyraste skolgården behöver inte vara den roligaste. Genom att jobba med vegetation, terrängvariationer, naturmaterial som stenar och stockar, enklare lekutrustning och löst material som pinnar och kottar kan man tillföra mycket till gården. Men man får inte glömma bort att planera för hisnande känslor som gungor och rutschkanor kan tillföra.

Barn behöver skaparvänliga miljöer. De utvecklas då de får bygga och leka med grenar, stubbar och andra material. De vuxnas oro för att barnen ska göra sig illa eller skräpa ner får inte eliminera de kreativa lekarna. Vi landskapsarkitekter kan skapa förutsättningar för dessa typer av lekar genom att värna om befintliga skogsdungar och planera för buskage och flera olika markmaterial. När skolgårdar ska utvecklas är elevernas deltagande viktigt, det är eleverna som kommer att vistas på skolgården och de använder miljön på ett annat sätt än vad vuxna gör: med hela kroppen och alla sinnen.

ABSTRACT

The intention of this final thesis is to examine how to create a schoolyard that inspires children at the age of 6 – 12 years to play and give them possibility to develop. To get a lot of knowledge in this subject, I have combined studies of literature with practical studies at Hosjöskolan in Falun. During my practical studies I have done interviews, walks in the area with the children and visited other schoolyards. I have based a design proposal for the schoolyard of Hosjöskolan on these studies. Then I have checked the design proposal against the literature.

This report shows that a schoolyard that stimulates children to play, is big and various. Children have different interests and needs due to for example their age, maturity and any disabilities. This means that schoolyards should contain surroundings that make children want to play, discover and create things, practise their motions, develop their social skills, get physical experiences and be allowed to rest. It is possible to create a schoolyard that suits many children by making the yard accessible for children with disabilities, offer various difficulties and contents and adjust the surroundings in order to suit specific ages.

For schoolyards to inspire to a lot of different activities, they should contain many different room formations. Studies have showed that children play more when playing areas are mixed with vegetation and open areas. Children want to be able to adjust their surroundings and use it in different ways, which can be done with materials like cones and sand. Also playground equipment should be able to use in different ways, like combined climbing equipment. Playing equipment must be safe for children to play with, but not to simple so they get boring.

Forest areas are varying, contain a lot of different materials to play with and change over time. These places are important, both as an area where different games can be played and as a place where to find material for the games. Plants also attract animals, which is of interest for the children. By using existing qualities as nature areas and hills, the schoolyard can become personal and unique, which can strengthen children's feeling for the place. The schoolyard also should consist of artistic details and mysterious places that the children find exciting.

The most expensive schoolyard doesn't have to be the funniest one. By adding vegetation, difference in height, material from the nature like stones and logs, simpler playground equipment and material like wooden sticks and cones, you can provide many possibilities to the yard. It's important not to forget to plan for equipment that can give the children vertiginous feelings as swings and slides can give.

Children need surroundings that they in some way can change and influence. They develop when they are allowed to construct and play with tree branches, stumps and other material. Adult's fear of children littering up and hurting themselves should not eliminate the creative games. The landscape architects can make these creative games possible by protecting existing groves and plan for shrubbery and different ground materials. When schoolyards are to be developed, the children's participation is important because they are the ones who are going to use the yard. They use it in a different way then adults do, with their whole body and with all their senses.

FÖRORD

Barn vistas en stor del av dagen i skolan och har rätt till intressanta och utvecklande skolgårdar. Men det är tyvärr inte alltid skolgårdarna lever upp till barnens behov. Genom detta examensarbete har jag försökt ta reda på hur man kan skapa en skolgård som uppmuntrar till lek och utveckling och vad dessa miljöer kan innehålla.

Jag vill passa på att tacka min handledare Susan Paget som har gett mig tips och vägledning under examensarbetets gång. Dessutom vill jag ge ett stort tack till elever, lärare och föräldrar vid Hosjöskolan som har gett mig mycket värdefull information om deras skolgård, vilken jag ritat ett idéförslag för. Tack även till landskapsarkitekt Hanna Wikström som har låtit sig intervjuas om sitt arbetssätt och sina åsikter kring skolgårdsprojekt. Slutligen vill jag tacka alla nära och kära som läst och kommenterat mitt arbete och särskilt tack till Johan som har peppat mig under långa studiedagar.

Åsa Andersson
December 2009, Falun

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

INLEDNING 10

SYFTE OCH MÅL 10
GENOMFÖRANDE, METOD OCH BEGREPP 11
LÄSANVISNINGAR 13

DEL I - SKOLGÅRDENS MÖJLIGHETER OCH STÖTESTENAR 14

SKOLGÅRDEN SKA INSPIRERA 14
BARN BEHÖVER LEKA! 15
SKOLGÅRDSUTVECKLING 17
TRYGG OCH UTVECKLANDE MILJÖ 18
LAGAR OCH ANSVAR 20
VISST BEHÖVS SKOLGÅRDEN! 21

DEL II - SKOLGÅRDENS UTFORMNING 22

RUMSLIGHET OCH YTA 22
VARIATIONSRIKEDOM I MILJÖ OCH MATERIAL 24
UNIKA OCH TILLTALANDE MILJÖER 26
LEKMILJÖ OCH LEKREDSKAP 27
NATURINSLAG 30
TILLGÄNGLIGA MILJÖER 33
GENERELLA KÄNNETECKEN FÖR GODA MILJÖER 36

DEL III - FALLSTUDIE "HOSJÖSKOLAN" 38

HOSJÖSKOLANS VERKSAMHET 38
ELEVERS ANVÄNDNING OCH ÖNSKEMÅL FÖR GÅRDEN 40
LÄRARES OCH FÖRÄLDRARS SYNPUNKTER 42
INSPIRATION FRÅN ANDRA SKOLOR 44
EN LANDSKAPSARKITEKTS IDÉER 47
SKOLGÅRDEN IDAG 50
UTVECKLINGSMÖJLIGHETER 52
KONCEPT FÖR SKOLGÅRDEN 54
IDÉFÖRSLAG MED BESKRIVNING 55
KRITISK GRANSKNING 72

DEL IV - REFLEKTIONER OCH SLUTORD 78

KÄLLOR 82

INLEDNING

Trots det engagemang och den forskning som gjorts på skolgårdsmiljöer saknar många skolor lustväckande och innehållsrika gårdar. Detta är en stor svaghet. Barn vistas den största delen av dagen på skolan och kräver miljöer som utvecklar lek, kreativitet, motorik och social kompetens. I vårt samhälle där TV-apparater och datorer upptar en ansevärd del av fritiden är intressanta och stimulerande miljöer på skolgården extra viktiga. Som landskapsarkitekt kan jag påverka barnens miljöer genom att gestalta inspirerande och roliga skolgårdar. Detta måste göras med stort engagemang och inlevelse utifrån barnens synvinkel då barn ser miljön annorlunda än vad vi vuxna gör.

I detta examensarbete har jag sammanställt olika aspekter på hur en skolgård som inspirerar till lek och möjliggör utveckling kan se ut. Mina förvärvade kunskaper har sedan applicerats på Hosjöskolan i Falun, en låg- och mellanstadieskola med 300 elever. För Hosjöskolans skolgård har jag utarbetat ett idéförslag med inventering, intervjuer, gåturer, observationer, studiebesök och litteraturstudier som underlag. Idéförslaget för skolgården har sedan granskats och kritiskt kommenterats utifrån teoridelen.

Att jag fick uppdraget att jobba med Hosjöskolans skolgård beror på att jag, i egenskap av landskapsarkitekt på Falu kommun, blev inbjuden till en presentation av skolans arbete mot hållbar utveckling. Skolan efterfrågade idéer till en bättre inomhusmiljö och skolgårdsmiljö. Då mitt intresse för barn och deras utemiljöer är stort tog jag med mig skolgårdsuppdraget och gjorde det till en del av mitt examensarbete för landskapsarkitektutbildningen. Jag har inte fokuserat skolgårdsgestaltningen på hållbar utveckling utan försökt skapa en skolgård som inspirerar till lek och möjliggör utveckling för barnen. Det har varit väldigt intressant och givande att kombinera teoristudier med verkliga gestaltungsstudier då det har gett mig en större kunskap inom skolgårdsutvecklingar.

SYFTE OCH MÅL

Syftet med denna studie är att undersöka hur man kan skapa en stimulerande skolgård för barn i låg- och mellanstadieåldern under rasttid. Detta har jag tagit mig an genom att utifrån litteraturstudier beskriva olika aspekter som skapar förutsättningar för lek och utveckling på skolgårdar. Denna teoretiska del har sedan applicerats på Hosjöskolan i Falun för att få ökade kunskaper om de olika aspekternas tillämpning. I fallstudien på Hosjöskolan har jag gjort egna undersökningar samt utformat ett idéförslag över skolgården.

Frågeställningen för denna uppsats lyder:
Vilka aspekter kan leda till en stimulerande skolgårdsmiljö under rasttid för barn i förskoleklass upp till årskurs 6?

Min förhoppning är att detta examensarbete, utöver min egen fördjupade kunskap om skolgårdsmiljöer, kan inspirera andra landskapsarkitekter, pedagoger och föräldrar att värna om barns miljöer samt ge dem en större förståelse för vikten av stimulerande skolgårdar.

GENOMFÖRANDE, METOD OCH BEGREPP

I detta examensarbete studerar jag hur man kan skapa en stimulerande skolgårdsmiljö, vilket jag tagit mig an genom att kombinera litteraturstudier med en fallstudie på Hosjöskolans skolgård i Falun. Med *stimulerande skolgårdar* menar jag skolgårdar som inspirerar till lek och möjliggör utveckling för barn under rasttid, utan vuxen styrning. Jag har fokuserat mitt arbete på skolgårdsmiljöer för barn i åldrarna 6 – 12 år och har behandlat skolgården som rastplats. Detta arbete är koncentrerat på förutsättningar för en intressant skolgård ur lek- och utvecklingssynpunkt men ämnet utomhuspedagogik, undervisning utomhus, är inte behandlat.

Jag har applicerat min litteraturstudie på Hosjöskolan i Falun och ritat ett *idéförslag* för deras skolgård. Med idéförslag menar jag en ritning som visar hur skolan skulle kunna utvecklas tillsammans med en förklarande text. Idéförslaget redovisar övergripande tankar för skolgården och går inte i någon större utsträckning in på växt- och materialval. Förslaget har baserats på mina förvärvade kunskaper från litteraturstudien samt egna undersökningar. Som slutkläm har idéförslaget granskats och kritiskt kommenterats utifrån teoridelen.

De undersökningar och studier jag har gjort består av:

- Litteraturstudier.
- Observationer av elevers lek på Hosjöskolans skolgård samt gåturer med ett urval elever.
- Intervjuer med pedagoger, representanter från Hosjöskolans Föräldraförening samt en landskapsarkitekt verksam inom skolgårdsmiljöer.
- Studiebesök på två skolgårdar.
- Inventering, analys och idéförslag för Hosjöskolans skolgård.

Litteraturstudier

Litteratur om barns lek och utemiljöer har jag sökt på bibliotek och genom källförteckningar från andra böcker, rapporter och examensarbeten. Jag har även fått förslag på litteratur från min handledare och hittat information på olika hemsidor. Det finns mycket material om barn, skolgårdar och lekmiljöer vilket har lett till att jag har fått sälla bland verken. Jag har valt att läsa de böcker och artiklar som verkat stämma bäst överens med mitt ämne och min frågeställning för detta examensarbete.

Fallstudie

För att förankra mina litteraturstudier med verkligheten har jag gjort en fallstudie. Med fallstudie menar jag en djupgående undersökning ute i verkligheten. I denna studie ingår en undersökning av Hosjöskolan i Falun med bland annat observationer, intervjuer och idéförslag för skolgården. Dessutom ingår studiebesök på andra skolgårdar samt en intervju av en landskapsarkitekt. Gestaltningsprocessen är en del av denna fallstudie och pågår parallellt med de andra undersökningarna. På nästa sida beskrivs fallstudiens delar mer ingående.

Observationer

För att ta reda på hur barnen använder sin skolgård har jag observerat barnens lek på gården. Resultaten av observationerna har varit viktiga inför mitt fortsatta arbete med idéförslaget. Ett beprövat sätt att ta reda på hur barnen använder sin gård är att befinna sig bland dem, på deras villkor. Denna metod beskrivs bland annat av sociolog Pål Repstad (1999) som en värdefull metod för att skapa sig en bild av hur människor använder och betar sig på en viss plats. Observationerna utfördes en förmiddag i september 2008. Under två raster följde jag barnens lek på avstånd och dokumenterade barnens aktiviteter. Jag iakttog var barnen lekte och vilka platser som stod tomma samt studerade åldersfördelningen i olika sammanhang. Mina iakttagelser dokumenterades med text, markeringar på karta samt fotografier. Under första rasten vistades både låg- och mellanstadieeleverna på gården, under andra rasten befann sig endast lågstadieeleverna ute då mellanstadiet deltog i skolgoggen.

Gåturer

I september månad 2008 genomförde jag två gåturer på skolgården för att bland annat ta reda på vilka favoritplatser barnen har och vad de gör på dessa platser. Därutöver önskade jag också svar på vilka aktiviteter eleverna skulle vilja ägna sig åt på gården om möjligt samt varför ytor som står tomma inte är intressanta att vistas på. Med gåturer menar jag promenader där jag och utvalda elever gått genom skolgården och där eleverna har fått berätta om sin skolgård. Denna metod har bland annat använts av landskapsarkitekterna Ulla Berglund och Kerstin Nordin som en av flera metoder för att underlätta barns medverkan i planering av utemiljöer (Berglund & Nordin 2007). Den första gruppen jag gick en gåtur med bestod av två flickor och två pojkar i förskoleklass och årskurs 1. Barnen valdes ut av fritidsledaren efter vilka individer hon ansåg skulle fungera tillsammans samt med spridning mellan könen. Den andra gruppen bestod av halva miljörådet, sex stycken flickor och pojkar från årskurs 4 till

årskurs 6. Dessa barn har blivit utvalda av sina klasskamrater att representera respektive klass i miljöfrågor.

Gåturen med lågstadieeleverna kretsade kring deras favoritplatser och vad de ägnar sig åt där. För mellanstadieeleverna utökades frågorna till vad de skulle vilja göra på skolgården om möjlighet fanns samt varför ytor som står tomma inte är intressanta att vistas på. Dessa frågor hanns inte med under gåturen med lågstadieeleverna. Turerna tog 30 minuter vardera och barnen kunde berätta fritt kring frågorna. Samtalen dokumenterades med text, markeringar på karta samt fotografier. Denna metod gav mig värdefull information om aktiviteter på skolgården.

Intervjuer med lärare och föräldrar

Två separata intervjuer utfördes med pedagoger på skolan och representanter från Hosjöskolans Föräldraförening. Syftet med träffarna var att fånga upp ytterligare synpunkter och verifiera mina egna förvärvade antaganden från observationer och gåturer. Intervjuerna utfördes separat då lärarna och föräldrarna föredrog olika datum för träffarna.

Intervjun med lärarna skedde en eftermiddag i september 2008. Inför träffen hade jag förberett många frågor, bland annat om var och vad barnen lekte, skillnader i lekval för olika åldrar samt vad barnen tycktes sakna på gården. Jag hoppades på en stor uppslutning av lärare men när intervjudagen kom var det endast två personer som mötte upp mig på skolgården, en förskole- och fritidsledare samt en klassföreståndare. Intervjun pågick under en timmes tid och dokumenterades skriftligt.

Intervjun med föräldraföreningen skedde även den under september månad, under en av deras återkommande träffar. På mötet deltog ordförande och fyra medlemmar från föreningen samt en lärarrepresentant. Under 1,5 timme intervjuade jag gruppen om bland annat elevernas lekar, omtänkta och oanvända ytor och miljöer för olika åldrar. Svaren de gav mig dokumenterades skriftligt.

Intervju med en landskapsarkitekt

Med avsikten att få information om skolgårdsgestaltningar utifrån en annan landskapsarkitekts synvinkel än min egen intervjuade jag Hanna Wikström, en konsult i Falun med flera års erfarenheter inom detta område. Intervjun skedde en förmiddag i mitten av oktober och gav mig utförliga beskrivningar av hennes arbetssätt och erfarenheter.

Studiebesök på skolgårdar

För att få ytterligare idéer till utformningen av Hosjöskolans skolgård och få en större inblick i hur olika skolgårdar ser ut besökte jag två skolor i Dalarna. Studiebesöken utfördes vid två tillfällen på helgdagar, då inga barn vistades på gårdarna. Jag studerade platserna på egen hand utan att ha någon representant från skolorna med mig. Ena skolan ligger inne i Falun och rymmer 430 elever från förskoleklass upp till årskurs 9, den andra skolan är en byskola med 100 elever från förskoleklass upp till årskurs 5. Intrycken från skolgårdarna dokumenterades med text och fotografier. Att jag besökte just dessa skolgårdar berodde på att jag blivit tipsad om att de har intressanta utemiljöer och har strävat efter en närhet till naturen, vilket jag ville skapa även för Hosjöskolan. I detta arbete har jag även tagit med idéer och hämtat inspiration från andra skolgårdar och lekplatser som jag besökt tidigare. Denna inspiration visar sig i form av fotografier och som förslag i idéförslaget för Hosjöskolan.

Gestaltningsprocessen

För att åstadkomma ett gestaltungsförslag för Hosjöskolans skolgård har jag ägnat mycket tid åt att skissa på idéer för skolgården med penna och papper. Denna process har pågått parallellt med de olika studierna jag genomfört under fallstudien. Efter att ha ritat upp skolgårdens befintliga utseende har jag analyserat gården utifrån elevernas behov och de aspekter jag kommit fram till kan skapa intressanta skolgårdsmiljöer. Därefter har jag skissat på ett idéförslag. Idéförslaget har redovisats och diskuterats med lärare och representanter från föräldraföreningen på Hosjöskolan för att sedan ombearbetats till den slutliga utformningen.

LÄSANVISNINGAR

För att ge en första bild av barns behov av skolgårdar och en introduktion till de olika aspekterna som rör dessa miljöer, inleds detta examensarbete med avsnittet "Skolgårdens möjligheter och stötestenar". Därefter följer avsnittet "Skolgårdens utformning" där jag försöker besvara vilka ingredienser en stimulerande skolgård kan innehålla. Dessa kapitel är en sammanfattning av mina litteraturstudier. Efter dessa avsnitt provar jag mina resultat genom att omsätta dem i en egen undersökning, "Fallstudie Hosjöskolan". Här kombinerar jag undersökningar på en låg- och mellanstadieskola med en intervju av en landskapsarkitekt och olika studiebesök för att få ytterligare infallsvinklar till min studie. I arbetets sista del, "Reflektioner och slutord", diskuterar jag sedan vad jag kommit fram till i detta arbete.

DEL I – SKOLGÅRDENS MÖJLIGHETER OCH STÖTESTENAR

För att ge en bakgrundsbild och förståelse för skolgårdsmiljöer inleds rapporten med ett avsnitt om de olika aspekter som rör dessa miljöer. Här beskrivs skolgårdens betydelse, barns behov av lek, skolgårdsutvecklingar och landskapsarkitektens roll, säkerhet samt styrdokument som rör barn och deras miljöer.

SKOLGÅRDEN SKA INSPIRERA

Landskapsarkitekt Anna Lenninger och journalist Titti Olsson har i boken "Lek äger rum" (2006) formulerat flera skäl till varför skolgården behövs. Barn spenderar största delen av dagen på skolan. Dessutom är deras rörelsefrihet mer begränsad än den varit tidigare. Förut lekte barn ganska fritt kring hemmet och i skogen och kunde därmed utforska sina närmiljöer. Idag hindrar oron för brottslighet och hård trafik de vuxna att släppa ut sina barn. Därför är behovet av miljöer speciellt tillägnade barn, såsom lekplatser och skolgårdar, extra stort.

Lära med hela kroppen

Skolgården bör innehålla en variation av miljöer. Den ska erbjuda lek, stimulera fysiska och motoriska aktiviteter, främja hälsan, väcka upptäckarglädjen och kreativiteten samt erbjuda lugn och ro (Selin 2007). På en intressant skolgård kan barnen lära med hela kroppen och aktivera alla sinnen. Här sker då en inläring på barnens egna villkor och på ett naturligt sätt. Skolgården är utöver detta även betydelsefull ur social synvinkel (Lindblad 1993) och kan ses som en av våra mest sociala offentliga utomhusmiljöer (Mårtensson 2004). Under rasterna vistas barn i olika åldrar och med olika utvecklingsnivåer tillsammans (Lindblad 1993).

Skolgården kan även fungera för utomhuspedagogik. Huruvida det är bra att ta skolgården, som förknippas med rast och avkoppling, i anspråk till pedagogiska uppgifter råder det delade meningar om. Flera personer som studerat och arbetat med barn förespråkar möjligheten att använda utemiljöns olika inslag i skolundervisningen (Åkerblom 2005, Olsson m.fl. 2002) medan andra ser det som en risk. Psykolog Bodil Lindblad (1993) ser en fara i att låta lärarnas värderingar prägla skolgården och begränsa elevernas frihet att använda utemiljön på sina egna, påhittade, sätt.

Här vistas barnen

Fortfarande finns skolgårdar som består av stora asfaltytor med taggiga buskar. Denna omgivning är inte särskilt fantasieggande. Som landskapsarkitekt och professor Patrik Grahn uttrycker det kan barnen inte som vi vuxna välja vilka miljöer de vill vistas i (Grahn m.fl. 1997). De är hänvisade till de platser vi vuxna erbjuder dem. Grahn anser därför att det av största vikt att vi erbjuder barnen stimulerande skolgårdar för att deras lust att utveckla lekar och upptäcka nya saker inte ska hämmas.

Trots att skolgårdsmiljön betyder så mycket för barns utveckling accepterar samhället idag skolor helt utan utemiljö. Detta trots att Plan- och Bygglagen förordar tillräckliga friytor för skolor. Petter Åkerblom, skolgårdsforskare och landskapsarkitekt, skriver i faktabladet "Rätten till det offentliga rummet" att han känner en oro för denna utveckling (Lenninger m.fl. 2006). Istället för att satsa extra på skolgårdsmiljöerna verkar det motsatta ske. Detta anser han vara en farlig utveckling då barns stillasittande ökar, ohälsotalen stiger och fetman breder ut sig.

BARN BEHÖVER LEKA!

Barns lek är lustfylld och utan krav. En exakt definition på begreppet lek finns inte, men allmänna kännetecken för lek är glädje och nöjesamhet (Forsgård 1987). Lekens betydelse har förklarats på många olika sätt beroende på att man har forskat på begreppet utifrån olika fokus och perspektiv. Dock är de flesta ense om lekens betydelse för barnets utveckling. Leken kan enligt Grahn m.fl. (1997) ses som ett utforskande av verkligheten runt om oss och det liv vi har inom oss. Den hjälper barnet att förstå tillvarons komplexa sammanhang.

Barnpsykolog Eva Norén-Björn m.fl. har beskrivit lekens positiva sidor i "Uteboken" (1993). Leken utvecklar koncentrations- och inlevelseförmågan, förbättrar förmågan att fantasera samt förhöjer skaparlusten. Dessutom medför den en atmosfär där motivation och inlärning blomstrar och där inlärningen verkar ske utan ansträngning. Troligen lär barn bäst då de har roligt, får upptäcka nya saker och prova själva. Arkitekt Ingegerd Harvard (2006) uttrycker även lekens positiva påverkan på motoriska, känslomässiga och sociala färdigheter. Tillsammans med andra barn kan

de utveckla kommunikation, konfliktlösning, samarbete samt dela upplevelser. I en lustbetonad miljö vågar de dessutom testa nya saker vilket stimulerar självkänsla och mod. Sammanfattningsvis kan sägas att barn genom leken tillägnar sig erfarenheter som ingen annan kan lära dem (Titman 1994). Inte att förglömma är leken även viktig för hälsa och välmående.

Olika typer av lek

Det finns många teorier om vad lek är. I boken "Lek, lekplatser, lekredskap" tar författaren Norén-Björn (1977) upp forskaren Jean Piagets syn på lek. Piaget beskriver de olika formerna av lek som en följd av vilken utvecklingsnivå barnet befinner sig i. Han delar upp leken i tre huvuddelar: *övningslek*, *symbollek* och *regellek*.

Övningsleken är starkast från födseln till barnet är omkring två år gammalt. Under detta stadium leker barnet lekar som övar och upprepar beteenden och rörelser. Det kan handla om att banka med en träslev, kasta klossar eller rulla nedför en kulle. Leken är frivillig och lustbetonad.

Lek har en positiv påverkan på motoriska, känslomässiga och sociala färdigheter.

Symbolleken börjar utvecklas kring tvåårsåldern och är stark fram till elva års ålder. Nu lär sig barnet fantisera och föreställa sig saker. En liten sten kan förvandlas till en bil och en pappersrulle kan bli en docka. Under tiden barnet lär sig förstå fler saker runt omkring sig utvecklas symbolleken. Barnet lär sig använda sin egen kropp som symbol och kan gestalta en annan person eller sak med kroppen. När man sätter sig in i andra roller får man en bredare upplevelsegrund och kommer med tiden ur sitt egocentriska tänkande och börjar kunna sätta sig in i andras situationer. Under den tidiga skolåldern börjar symbolerna anpassas till verkligheten istället för efter det egna jaget. Nu vill barnet efterlikna verkligheten så mycket som möjligt i leken.

Regelleken inträder kring sjuårsåldern när barnet börjar leva sig in i andras roller och följa sociala överenskommelser. När flickan eller pojken har kommit ur sitt egocentriska tänkande och förstår att allt inte kretsar kring henne eller honom kan barnet börja följa gemensamma regler. Till regellekar hör till exempel hockey, basket, ”inte nudda mark”¹ och kurrägömma². Diskussioner kring reglernas tillämpning utvecklar den sociala förmågan.

¹ Leken ”Inte nudda mark” går ut på att barnen inte får nudda marken. Den som klarar det längst vinner.

² Kurrägömma innebär att alla deltagare utom letaren ska springa och gömma sig. Sedan ska letaren hitta de gömda barnen.

Även *vilda lekar* är viktiga. Dessa lekar utvecklar medvetandet och koordinationen mellan kroppsrörelser och ögonrörelser, berättar hjärnforskare Matti Bergström i Lenninger & Olsson (2006). Barn behöver hoppa, rulla, klättra och springa i leken för att fördjupa den tredimensionella förståelsen. Att skrika, gråta och skratta är också viktigt för att utveckla talorganen. I lekar som kan verka kaotiska och stökiga för vuxna, kolliderar kaos med ordning vilket får barnen att finna egna kreativa lösningar. Bergström ser leken som en viktig drivkraft för att barnen ska utvecklas till kreativa vuxna.

Barns lek på skolgården

Utifrån Piagets benämning av olika typer av lekar beskriver Norén-Björn m.fl. (1993) hur äldre och yngre barns lek skiljer sig åt på skolgården. Barn i lågstadieåldern har behov av att öva balans, koordination, sträckrörelser samt grov- och finmotorik. De ägnar sig även åt symbollekar. Under mellanstadietiden övergår symbollekarna mer mot regellekar. Nu inträder inslag av tävlan och den sociala samvaron blir allt viktigare. I dessa lekar diskuterar barnen regelbrott och får erfarenheter om normer, förhållningssätt och överenskommelser gentemot andra människor.

Bollspel är en typ av regellek. Under dessa lekar lär sig barnen följa sociala överenskommelser.

SKOLGÅRDSUTVECKLING

Elevers deltagande i skolgårdsutvecklingsprocesser är väldigt betydelsefullt. Att barnen blir tillfrågade om de vill medverka i processen gör dem stolta och visar att de vuxna tror på dem och ger dem ansvar, samt att deras värderingar har betydelse. Wendy Titman, etnolog och forskare, visar i sin studie på skolbarn (1994) att elever får en mer positiv syn på skolan när de får delta och blir involverade i projekten. Dock måste skolan ta barnens åsikter på allvar, annars känner de sig överkörda. När flickor och pojkar får delta i skolgårdsutvecklingen växer deras ansvarskänsla för skolgården. Detta minskar troligen förstörelsen på gården (Olsson m.fl. 1998).

Barnet i främsta rummet

Barn kan själva inte strida för en bra fysisk miljö, det får vi vuxna ansvara för. De som står för kunskandet om våra utemiljöer är bland annat landskapsarkitekterna. Gunilla Lindholm, landskapsarkitekt och agronomie doktor, beskriver landskapsarkitektens roll i skolgårdssammanhang som komplex, i sin doktorsavhandling "Skolgården - vuxnas bilder, barnets miljö" (1995). Dels ska arkitekterna samordna brukarnas krav och önskemål med de fakta som forskningen visar. Dessutom ska de baka in uppdragsgivarens krav och eventuella ekonomiska ramar i gestaltningen.

Lindholm upplever det som en svårighet för landskapsarkitekten att veta vem man ska ta mest hänsyn till. Ofta har både kommunala tjänstemän, som kanske inte har någon koppling till verksamheten men ansvarar för budgeten, tillsammans med lärare, elever och föräldraföreningar önskemål och krav på utformningen. Lindholms åsikt är att det är eleverna som är de egentliga uppdragsgivarna. Att barnen kommer i första hand är viktigt inte minst för att barns och vuxnas förhållningssätt skiljer sig åt på skolgården. Vuxna använder skolgården visuellt medan barnen använder den med hela kroppen, därför måste gården planeras utifrån barnen.

Barn behöver skapande miljöer

Enligt Lindholm (1995) krockar barns önskemål ofta med vuxnas uppfattningar. Vuxna vill ha städade och lugna miljöer, medan barn vill ha egna platser där de själva kan skapa och förändra miljön. Dessa miljöer kan vara skräpiga, smutsiga och högljudda, vilket inte alltid är populärt hos lärare och föräldrar. Arvid Bengtsson, stadsträdgårdsmästare och specialist på barnmiljöer, införde äventyrslekplatserna i Sverige under 1960-talet. Dessa skaparvänliga lekplatser, där barnen fick bygga och snickra, fick dock inte stanna länge. Kanske beror det på de vuxnas önskan av städade miljöer (Lindholm 1995) samt att dessa lekplatser krävde personal.

Barn vill ha skaparvänliga miljöer som de själva kan påverka.

Landskapsarkitektens tillvägagångssätt

För att vi vuxna ska kunna erbjuda omtyckta miljöer är det av största vikt att vi släpper våra föreställningar om vad som är bra för barn och låter dem få verkligt inflytande, skriver Åkerblom i Lenninger m.fl. (2006). Landskapsarkitekt och agronomie doktor Maria Kylin poängterar vikten av att besöka barnens platser och träffa dem på deras villkor för att få en inblick i hur de använder området och se hur de definierar en bra miljö (Kylin 2004).

Susan Paget, landskapsarkitekt och filosofie doktor, har i sin doktorsavhandling (2008) undersökt landskapsarkitektens yrkesroll med utgångspunkt i skolgårdsutvecklingsprocesser. Pagets forskning tyder på att arkitektens roll är oklar i dessa sammanhang. Hon skriver att landskapsarkitekternas kompetensområde är okänd av andra och relativt otydlig för dem själva. Därför försvåras deras roll i skolgårdsutvecklingarna. Paget anser att landskapsarkitekterna måste utveckla sin kommunikationsförmåga och se elever, lärare, föräldrar, skolledning och kommunala beställare som likvärdiga deltagare i diskussionen. Hennes forskning tyder på att arkitekternas ansträngningar att ta hänsyn till andras åsikter och prova nya metoder och lösningar, upphör vid pressade förhållanden och oförenliga krav. Istället faller de tillbaka till gamla beprövade metoder och invanda synsätt. Detta leder till att arkitektens förhållningssätt och arbetsstruktur slutar utvecklas.

Att följa barnen ut till deras miljöer, som Kylin (2004) förespråkar, ser Paget (2008) som en bra grund för att skapa goda miljöer för barn. Dock poängterar hon att det krävs mer än så. Paget anser att den enskilde arkitektens syn på barn och deras lek är betydelsefull för hur det slutliga resultatet blir. Landskapsarkitekten bör vara medveten om sina egna utgångspunkter gällande barns miljöer och även veta hur de har uppkommit. Genom att ta reda på detta tror hon att skolgårdsutvecklingar kan utvecklas ett steg längre.

Aktiviteter blir inte alltid fler

Trots försök till bättre utemiljöer leder inte alla skolgårdsutvecklingar till fler aktiviteter. Lindholms undersökning av barns aktiviteter på skolgårdar före och efter ombyggnad (2001) visar att antalet aktiviteter på de studerade skolgårdarna inte förändrades nämnvärt efter ombyggnation, trots att gårdarna ändrats för ökade aktivitetsmöjligheter och trevnad. Av de aktiviteter som faktiskt tillkom var större

delen pedagogiska verksamheter initierade av lärare. Detta får dock inte leda till att vi vuxna slutar bry oss om skolgårdarna. Som Lindholm (1995) uttrycker det kan en bra skolgård se ut på många olika sätt, men inte hur som helst.

TRYGG OCH UTVECKLANDE MILJÖ

Det är viktigt att skolgårdens miljöer och innehåll är säkra för att olyckor inte ska inträffa (Norén-Björn m.fl. 1993). Faror som barn själva inte kan överblicka, såsom trasiga lekredskap, angränsande fordonstrafik och djupa vatten, måste vi vuxna se över. Här nedan följer ett avsnitt om olika aspekter på säkerhet i skolgårdsmiljöer.

Svensk Standard för lekutrustning

För att förebygga skador finns Europastandarden EN 1176 och 1177 som Svensk standard för lekredskap (Boverket m.fl. 2008). Denna standard innehåller rekommendationer för olika utrustningar och underlag baserade på analyser av tidigare olycksfall (Lenninger & Olsson 2006). Standarden innehåller krav på säkerhet och bedömer om produkten är säker enligt reglerna i Produktsäkerhetslagen och Plan- och Bygglagen (Boverket m.fl. 2008). Standarden är ingen lag, men vid en allvarlig olycka skulle domstolen ta ställning till huruvida standarden har följts och om avvikelserna är väsentliga eller ringa (Södertälje kommun 2002).

Svensk Standard behandlar bland annat allmänna säkerhetskrav, olika lekredskap såsom gungor, rutschbanor och linbanor samt vägleder vid installation, besiktning och underhåll av utrustningen (Boverket m.fl. 2008). Standarden förklarar vilka vinklar och öppningar som är tillåtna, vilket fallmaterial som får användas vid olika fallhöjder samt mycket mer. Endast lekredskap tas upp i standarden, växtlighet och möblemang berörs inte.

Svensk Standard kan vid rätt hantering fungera som ett redskap som hjälper till att undvika svåröverskådliga risker och inbyggda faror. Men standarden är ingen garanti för en utvecklande och rolig lekplats. Grahn m.fl. (1997) anser att en för trygg och förutsägbart miljö kan slå över till otrygghet genom att barnen då försöker skapa sina egna utmaningar genom att kasta sig av gungor eller klättra på byggnader. Det är inte alltid lätt att sammanföra standardens rekommendationer med den syn forskningen har på barns lek. Standarden säger att fallutrymmen kring lekredskap ska vara fria från hårda föremål medan barnen vill ha stenar och pinnar kring sig i leken. Det är enligt Lenninger och Olsson (2006) lätt hänt att planerare fördjupar sig så mycket i säkerhetsfrågorna att de glömmer bort att tillföra det utvecklande i miljöerna; det som stimulerar barnens utforskande.

Benny Schytte, kultursociolog och forskare på barns utemiljöer, förespråkar i boken ”Lek äger rum” (Lenninger & Olsson 2006) variation mellan olika lekplatser och inte den likriktning som prefabricerade lekredskap lätt ger. Schytte anser att Svensk Standard är för sträng för lekplatserna. Otraditionella lekplatser, med andra redskap än de masstillverkade, kan vara svåra att få igenom i besiktningen. Besiktningsmännen

Lekredskap ska både vara säkra och stimulerande.

kan nämligen reagera på farliga vinklar, även om de befinner sig där inga barn kan nå. Krister Svensson, förskolelärare och universitetsadjunkt i pedagogik, berättar i samma bok att han tror att besiktningsmän som utbildas av lekföretag inte uppmuntras att fördjupa sig i tolkningsmöjligheterna som finns inom standarden.

Trafiksäkerhet

För att barn ska kunna hänge sig åt sina lekar är det av stor vikt att skolgården och omgivningarna är trygga. En av aspekterna för en trygg skolgård är att den är bilfri eller åtminstone har restriktioner för fordonstrafik. Landskapsarkitekt Evalotta Ersson tar i boken ”Trafiksäkra skolgårdarna” (2003) upp viktiga aspekter för en trafiksäker skolgård. Barn upp till 10 år har inte den biologiska förutsättningen att uppträda konsekvent i trafiken, delvis beroende på att deras syn- och hörselförmåga inte är fullt utvecklad förrän under tonåren. Därför är trafikmiljöfrågor väldigt viktiga i barntäta miljöer.

Ersson nämner trafikseparering, sikt, belysning, utrusningshinder och trafikhinder som viktiga aspekter att titta närmare på vad gäller skolgårdar. Olika trafikslag ska skiljas åt och hinder ska finnas för utrusande barn eller fordonstrafik. Sikten ska vara god vid korsningar och belysning är viktigt, då det både kan skapa trygghet och förhindra kollisioner.

Faror med vatten

Barn älskar att leka med vatten, men vatten kan även innebära risker. Därför finns en konflikt mellan säkerheten i miljön och barns behov av stimulansen som vattnet kan ge. Även mindre pölar och diken kan innebära faror för små barn (Norén–Björn m.fl. 1993). Boverket råder därför att bygga skyddsanordningar såsom staket kring dammar över 20 centimeters djup (Boverket b, elektronisk).

LAGAR OCH ANSVAR

I Sverige har vi en rad lagar och normer som ska se till att barn får en trygg och utvecklande uppväxt med tillgång till goda lekmiljöer. Förutom nationella lagar finns även kommunala planer och program. Markägaren, ofta en kommun eller ett bostadsbolag, är ytterst ansvarig för säkerheten på skolgården och lekplatsen (Lenninger & Olsson 2006). Här nedan följer en kortfattad punktlista över de viktigaste utdragen från olika styrdokument som rör barn och deras miljöer. Genom att återopa dessa dokument kan landskapsarkitekter och andra berörda arbeta för att barn ska få större inflytande och en mer stimulerade utomhusmiljö.

Barn har rätt till lek och utveckling.

- Alla barn har rätt till liv och utveckling
- Alla barn, mellan 0 – 18 år, har rätt till lek, rekreation, vila och fritid
- Vid åtgärder som berör barn ska barnet komma i främsta rummet
- Varje barn har rätt till yttrandefrihet
- Barn med funktionshinder bör få en vardag som gynnar självförtroende och möjliggör barnets aktiva deltagande i samhället

FN:s barnkonvention

(Barnombudsmannen 2009, elektronisk)

- Skolor och förskolor ska ha tillräckliga friytor för lek och utevistelse
- Lekplatser och lekutrustning ska underhållas så att risken för olyckor begränsas
- Platser ska kunna användas av personer med nedsatt rörelse- och orienteringsförmåga om så rimligt med hänsyn till terräng och andra förhållanden

Plan- och Bygglagen

(Regeringen och Regeringskansliet, elektronisk)

- Lekutrustningar som säljs av företagare till konsumenterna ska vara säkra

Produktsäkerhetslagen

(Boverket m.fl. 2008)

- Anordningen av fasta lekredskap ska ske så att risken för personskador begränsas
- Underlag till klätterställningar, gungor och liknande lekredskap ska vara stötdämpande och utformade så att risken för personskador vid en olycka begränsas

Boverkets byggregler 2008

(Boverket a, elektronisk)

Ansaret för barns miljöer är uppdelat

I Sverige är Movium, centrum för stadens utemiljö vid SLU, nationell samordnare av kunskapsutveckling och kunskapsspridning om utvecklande miljöer för barn och unga. Säkerhetsfrågor handhas av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap. Dessutom finns myndigheten Barnombudsmannen som har till uppgift att främja FN:s barnkonvention som antogs i Sverige 1990. Barnombudsmannen arbetar för att kommuner och landsting ska använda konventionen i sitt arbete och ger även förslag på ändringar i svensk lagstiftning. Myndigheten utbildar, informerar samt bevakar hur konventionen efterlevs i samhället (Barnombudsmannen 2009, elektronisk).

När städer och andra miljöer byggs ut tar planerarna oftast inte hänsyn till barnens behov. I lagar och förordningar beskrivs barnens rättigheter, men det är ändå inte ofta deras kunskap tas tillvara, menar professor Mats Lieberg (2003). Movium har undersökt hur barnens rättigheter efterlevs på olika nivåer i planeringen och kommit fram till att det finns brister, vilka beskrivs i rapporten "Barns plats i staden" (Lenninger 2008). Endast vissa kommuner har byggt upp konkreta metoder för att tillgodose barnens egna perspektiv i planeringen. Då städerna förtätas finns risk för att goda utemiljöer för barn försvinner. Movium anser att planerarna ska återropa artiklar ur barnkonventionen för att säkerställa tillräcklig friyta för barns lek och utveckling.

När landskapsarkitekter ska gestalta skolgårdsmiljöer som inspirerar barn till lek och utveckling måste de ta hänsyn till de regler och förordningar som berör barn och skolgårdar. Skolgården ska ha tillräckliga friytor för lek och utevistelse och barnen ska komma i främsta rummet vid åtgärder som berör dem. Barn har rätt till lek, rekreation, vila och utveckling.

VISST BEHÖVS SKOLGÅRDEN!

Skolgården har stor betydelse för barns lek och utveckling och kräver en omsorgsfull gestaltning. Barns behov av lek och stimulans är väsentlig ur flera synpunkter, bland annat för att utveckla motorik, samarbete och välmående. En skolgårdsutformning måste beakta olika åldrar och tycken då leken utvecklas parallellt med barnens egen mognad. Landskapsarkitekter har en viktig och komplex uppgift i att gestalta och värna om dessa miljöer. Skolgårdsutvecklingar innebär ett samarbete med många olika aktörer och landskapsarkitekterna får inte glömma bort att sätta barnen i främsta rummet.

Skolgården ska vara en säker miljö för barn att vistas på så att de kan ge sig hän lekarna utan att behöva oroa sig för faror. Men omgivningen får för den delen inte bli simpel och tråkig med en avsaknad av utmaningar. För att hävda en god utemiljö kan vi vuxna hänvisa till de regelverk som värnar om barnen. Att skolgårdar måste prioriteras högre visar bilden nedan. Många skolgårdar är bortglömda asfaltsöknar utan kreativa inslag.

Många skolor saknar fortfarande intressanta och inspirerande gårdar.

DEL II – SKOLGÅRDENS UTFORMNING

Barn och vuxna använder ytor på olika sätt. De vuxna besöker en plats för att utföra en speciell aktivitet medan barn istället kan lockas av miljön till att uppfinna nya aktiviteter (Lindholm 1995). Därför är det av stor vikt att skolgården fungerar som inspiratör för olika lekar.

Miljön ska fungera som inspiratör för olika lekar.

Lindblad beskriver i studien ”Skolgården - barnens frirum” (1993) hur barn använder sin miljö på ett konkret sätt och väver in den i leken med hjälp av fantasin. Ibland fungerar miljön som en trygg ram, ibland som en utmaning. Genom att använda omgivningen med hela kroppen ökar barnet sin förståelse för omvärlden. Eftersom miljön ska utforskas med vidöppna sinnen krävs material, vegetation och ytor som gör platsen intressant och ger barnen rörelsefrihet, berättar miljöpsykolog och filosofie doktor Fredrika Mårtensson i boken ”Lek äger rum” (Lenninger & Olsson 2006).

I detta kapitel beskriver jag olika aspekter som kan leda till en stimulerande skolgårdsmiljö. Studien är fokuserad på miljöer för låg- och mellanstadieelever.

RUMSLIGHET OCH YTA

För att en skolgård ska inbjuda till många olika aktiviteter bör den ha en stor total yta och många olika rumsbildningar, visar Lindholms forskning (1995). Olika aktiviteter kräver olika ytor. Små ytor gynnar vissa aktiviteter medan stora ytor gynnar andra. Lindholms rapport visar att antalet aktiviteter är störst när skolans totalyta är stor och när det finns många medelstora platser, i storleksordningen 40 - 160 kvadratmeter. Andelen små platser, mindre än 20 kvadratmeter, bör vara låg. Små platser rymmer bara ett fåtal olika aktiviteter vilket leder till färre typer av lekar på skolgården (Lindholm 1995).

Lindholms forskning visar också att man vid planerandet av skolgårdar även ska beakta den geometriska formen på rumsbildningarna. Platser på upp till 160 kvadratmeter ska ha en samlad form för att möjliggöra flest antal aktiviteter. Större platser bör vara förgrenade. Lindholm ger exempel på två asfaltsytor på 200 kvadratmeter: Den ena, med måtten 10 x 20 meter, kommer med stor sannolikhet att tas i anspråk av något bollspel, medan den andra asfaltplanen, med en utsträckt form på

5 x 40 meter, kan rymma flera olika aktiviteter samtidigt, bland annat hoppa rep och spela kula. Lindholm poängterar dock att man inte kan döma en plats utifrån antal aktiviteter men anser att det ger en hint om hur skolgården fungerar.

Lenninger efterfrågar ett rekommenderat ytmått för miljöer avsatta för barn (Lenninger m.fl. 2006). Idag finns inget mått angivet för hur stor en tillräckligt stor friyta för lek och utevistelse är. Lenninger skriver att många planerare efterfrågar ett godtagbart minimimått i de fall konkurrensen om mark är hård mellan olika intressenter. En norsk utredning har föreslagit att skolors och förskolors gårdar ska ha en yta på 50 kvadratmeter per barn. Samtidigt anser Lenninger att det finns en risk i att ha ett rekommenderat ytmått då det kan göra planeringsprocesser osmidigare och inte nödvändigtvis ge en ökad kvalitet i området.

Samspelande miljöer

En bra lekplats har dynamik och rörelse mellan de olika rummen på skolgården. Det är lätt att fastna i aktivitetstänket, vad man ska göra på de olika platserna: gunga, odla, gräva. Men det avgörande är hur platserna förhåller sig till varandra och hur de samspekar, berättar Mårtensson (Lenninger & Olsson 2006). Istället för att bygga en miljö av isolerade funktioner ska man försöka skapa ett helt landskap där leken breder ut sig och böljar över alla delar. Här kan barnen göra sig olika bon att utgå ifrån för att sedan ge sig hän fartfyllda lekar däremellan. Mårtensson beskriver vikten av att analysera hur stigar, buskage, lekredskap och staket förhåller sig till varandra. Leken har i mätningar visat sig uppmuntras då lekmiljöer, vegetation och öppna ytor är blandade. I en lekmiljö där de olika lekytorna är avgränsade med barriärer betas ofta lekredskapen av en efter en och sedan tar leken slut.

Ett staket kring en lekyta, som vi vuxna satt upp för att skydda barnen, stannar upp det lustfyllda springet över skolgården och blir ett hinder för barnens lek. Där olika gränser endast markeras med en övergång till ett annat material, till exempel gräs till grus, kan leken lättare fortsätta till nästa plats (Lenninger & Olsson 2006). De olika lekytorna bör ha anpassade förbindelsevägar som leder barnen runt gården. Även lektrustningar som inte är tillgängliga för barn med funktionsnedsättningar ska vara nåbara för alla för delaktighetens skull (Harvard 2006).

Att skolgården bör ha ett samspel mellan olika platser innebär inte att den ska vara öppen och kal. En bra skolgård är indelad i många olika rumsbildningar. Lekar som kräver lugn och ro behöver tydligare avgränsningar medan lekar som tillåter nya barn att komma och gå kan pågå i mer öppna miljöer (Norén–Björn m.fl. 1993). Barn vill kunna dra sig undan och leka ostört utan att bli uttittade och känna sig bevakade. Därför fungerar häckar och buskar bra som avgränsningar. Häckar kan även hindra bollspel från att breda ut sig över stora ytor, vilket är positivt då barn kan uppleva rädsla och obehag vid risk för att få en boll i huvudet (Harvard 2006).

Staket kan sätta stopp för barnens lek.

VARIATIONSRIKEDOM I MILJÖ OCH MATERIAL

Barn behöver stimulerande miljöer för att utvecklas. Saknas dessa kommer barnens föreställningar och begreppsuppfattningar troligen bli mer begränsade (Norén-Björn m.fl. 1993). Miljön ska locka till upptäcktsfärder och möjliggöra barnen att utveckla sin motorik i olika rörelser (Grahn m.fl. 1997). Den ska även gynna sociala kontakter och tillåta återhämtning (Lindblad 1993). För små barn är utemiljön gigantisk. För att barnen ska se sin omgivning som en värld av spännande utmaningar och inte som skrämmande måste barnen ha tillgång till trygga platser där de kan känna sig säkra, innan de vågar utforska platsen steg för steg (Norén-Björn m.fl. 1993).

Mårtensson poängterar vikten av en intressant miljö i "Uteboken" (Norén-Björn m.fl. 1993). Är skolgården torftig och saknar saker att upptäcka tröttnar barnen på den. Därför är det betydelsefullt med en lockande och utmanande miljö som motiverar hela barnet att delta. I en stimulerande miljö sker även en väldig inläring, berättar Mårtensson. Under inläring som sker under lek delas inte fakta och känslor upp vilket leder till att kunskapen lättare bärs med under hela livet.

Olika lekar på olika platser

Barn leker olika typer av lekar på olika platser, därför är variation i miljön viktig. Lindblad visar i sin undersökning av barns lek på en skola nära Laholm att olika platser på skolgården verkar inspirera till olika typer av lekar (Lindblad 1993). Fantasi- och bygglekar, vilket jag efter Piagets benämning skulle placera under begreppen symbollek och övningslek, skedde främst bland träd och buskar, regellekar förekom mestadels på asfalt- och gräsplanerna. Naturmark, med sin mångsidighet, inbjuder till fantasilekar som

tar tid att bygga upp och kräver sin privata sfär. Regellekar däremot kan ofta pågå intill varandra på en liten yta utan att störa varandra, då deras regler för det mesta är förutbestämda. Dessa lekar går ofta snabbt att dra igång (Lindblad 1993). För att uppmuntra till olika typer av lekar krävs ett rikt utbud av material och miljöer. Barn bör ha tillgång till både gräs, asfalt, grus, sand, skogsmark, ängsmark, stenrösen och lerpölar (Norén-Björn 1977).

Barn leker olika typer av lekar i olika miljöer. En grönskande miljö med stubbar, pinnar och löv kan inspirera till matlagningslekar och andra symbollekar.

Olika åldrar ger olika lekval

Lärare och etnolog Margareta Forsgård har i sin avhandling "Skolgårdens lekspråk" (1987) studerat hur lek och lekbeteenden kan variera inom samma kultur och till och med inom en och samma låg- och mellanstadieskola. I sin studie konstaterar hon svårigheten för barn med stor åldersskillnad att leka tillsammans eftersom de har olika lekval och inte finner nöje i att leka ihop. Här syftar hon på Piagets syn på lekbeteenden beroende av utveckling. Det är dock inte alltid som barn i olika åldrar leker skilda från varandra. Lekar kan fungera för flera åldrar och tycken när de symboliserar olika saker för olika deltagare. I "tjuv och polis"¹ värdesätter vissa barn jagandet, att jämföra snabbheten, andra värdesätter att få ge igen på någon och en tredje grupp önskar att få en kram av en kamrat. Schytte menar i boken "Lek äger rum" att det mesta som görs för barn idag görs för yngre barn, under tio år. De äldre barnen och ungdomarna, som ofta är intresserade av idrottsliknande lekar, glöms lätt bort (Lenninger & Olsson 2006).

Varierade svårighetsgrader

Barn har olika förmåga att kunna tillgodogöra sig lekredskap och lekplatser, därför är det viktigt med variation och föremål som erbjuder olika svårighetsgrader. Detta säger Mats Niklasson, gymnastiklärare som driver rörelseskolan Vestibularis (Lenninger & Olsson 2006). En miljö som fungerar för olika åldrar och olika individer inbjuder ständigt till nya upptäckter och blir aldrig tråkig (Grahm m.fl. 1997).

När vi vuxna planerar barns miljöer får vi inte glömma bort de barn som ligger efter de andra i sin årskull, poängterar Norén-Björn m.fl. (1993). Barn som inte har lika lätt för sig att spela bollspel eller koordinera sina rörelser hamnar lätt utanför lekarna och får ingen chans att utvecklas. Vi får heller inte glömma eleverna som söker extra utmaningar.

¹ "Tjuv och polis" innebär att polisen ska jaga och fänga in tjuvarna.

Är skolgården inte tillräckligt stimulerande letar barnen ofta upp sina egna utmaningar, till exempel balansgång på hustak. Är skolgården för enkel kan den därför bli farlig. Skolgården behöver ge möjligheter att testa nya utmaningar och sporra till nya försök. Genom att ha flera uppsättningar av bollmål och lekutrustningar, både centralt och avskilt, tillgodoser man behovet för både de självsäkra och de som behöver träna upp sin förmåga avskilt i lugn och ro.

Att skolgården rymmer olika svårighetsgrader är även viktigt för att barn med och utan funktionshinder ska kunna leka tillsammans. På detta sätt kan de snabbare barnen passera de långsammare utan att de långsamma behöver jåkta. Detta kan exempelvis möjliggöras genom två olika typer av uppfarter till en rutschkana eller olika vägar upp för en klätterställning (Harvard 2006).

Regellekar sker ofta på gräs- och asfaltplaner.

UNIKA OCH TILLTALANDE MILJÖER

För barn är det estetiska i omgivningen väldigt betydelsefullt. Detta behandlar Mårtensson i böckerna "Lek äger rum" samt "Uteboken" (Lenninger & Olsson 2006, Norén-Björn m.fl. 1993). Barn uppmärksammar dekorativa detaljer i miljön, både i det byggda och i naturen. De lägger märke till ovanliga former, ser skiftningar i bladverken och beundrar solglitter på vattenytan. De olika sinnliga intrycken skapar lustfyllda känslor och gör att känslan av tid och rum försvinner. Detta leder i sin tur till att fantasin flödar. För barn med olika funktionshinder som kan ha svårt att tillgodogöra sig alla delar på skolgården, kan sinnliga upplevelser såsom konstnärliga detaljer och naturens färger betyda särskilt mycket (Harvard 2006).

Dekorativa detaljer får barnens fantasi att flöda.

En undersökning gjord av Titman (1994) visar att barn ser skolgårdens utformning som en spegling av hur de själva och skolan uppfattas av de vuxna. Är skolgården vacker med många omsorgsfullt utförda detaljer, fina planteringar och städade miljöer känner barnen att de vuxna bryr sig om dem. Är miljöerna däremot vanskötta, skräpiga och tråkiga tar barnen det ofta personligt och tror att det är så skolan känner för dem. Det är frustrerande för eleverna med en skolgård de inte trivs i då de inte kan välja att byta sin miljö och har väldigt liten makt att förändra skolgårdens utseende och funktioner.

Identitet och orienterbarhet

En skolgård får gärna ha koppling till det omgivande landskapet, platsen och det historiska arvet. Att skapa en personlig skolgård gör att barnen lättare kan ta den till sig som sin egen (Olsson 1995). Lenninger och Olsson (2006) beskriver bevarandet av befintliga kvaliteter på skolgården som ett fungerande sätt att skapa unika lekmiljöer. Skogspartier, kullar och bergshållar kan bevaras i så stor utsträckning som möjligt för att samspela med omgivningen. På detta sätt blir skolgården mer personlig än en gård med endast prefabricerade lekredskap från stora tillverkare som även finns uppmonterade på intilliggande gårdar.

Att skapa mening, identitet och stärka barnets känsla för området kan även göras genom att namnge platser. Namngivna platser underlättar även orienteringen på skolgården (Olsson m.fl. 2002). Skyltar med stora färgade ytor, bilder eller texter tydliggör och välkomnar, vilket inte minst är positivt för synsvaga och hörselskadade barn (Harvard 2006). Entréer får gärna framhäva det som är utmärkande för skolan (Norén-Björn m.fl. 1993).

Harvard (2006) poängterar att barn lägger märke till detaljer i miljön i högre grad än vad vuxna gör. Därför kan platser ges identitet och ökad orienterbarhet med olikmålade parkbänkar, annorlunda träd, stenblock och speciella papperskorgar. Orienterbarheten ökar även med markbeläggningar som syns, hörs eller känns.

Genom att tillföra annorlunda färger och former kan platser ges en ökad identitet.

Mystiska platser

En studie gjord av Kylin och Lieberg (2001) visar att barn är fascinerade av platser som förknippas med hemligheter och bus. Hit hör kojor, trädgårdar där barn kan plocka frukt och platser som innehåller spår av gammal kultur eller vuxnas aktiviteter. Spår av vuxna kan vara skruvar och knappar, gammal kultur kan representeras av spökhäus och övergivna trädgårdar. Att platser som övergivits av vuxna är spännande för barn poängterar även Mårtensson (Norén-Björn m.fl. 1993). På övergivna platser kan det finnas lämningar av föremål, natur och skräp som intresserar barn och gör att platsen känns magisk. Skräp och glömda föremål av alla de slag lockar barn. Extra spännande kan det bli om de vuxna inte vet om att barnen leker där.

Belysning som inspiratör

Vacker utebelysning kan bli ett stort tillskott på skolgården, särskilt under de mörka årstiderna då solen endast är framme under korta perioder (Norén-Björn m.fl. 1993). Belysning möjliggör för barnen att leka längre på gården och kan inspirera barnen genom att bilda skuggmönster, lysa upp lekbuskage och skimra i olika färger. Dessutom är belysning viktig ur trygghetsaspekten och gör att barn blir sedda av trafikanter och själva lättare kan uppfatta andra. Harvard (2006) berättar att upplysta platser underlättar orienteringen och minskar risken för barn med funktionsnedsättningar att snubbla och halka. Belysta gångstråk och upplysta landmärken är därför bra för orienterbarheten kvällstid.

LEKMILJÖ OCH LEKREDSKAP

Som beskrivits tidigare mår barn bra när de får vistas i miljöer de kan förändra och påverka. De leker gärna på ställen de kan forma själva, som vid vatten, i skogen eller i skräpiga områden som har spår av vuxnas aktivitet (Lindholm 1995). Därför anser Kylin att det inte ska ses som något störande när barnen sätter spår i miljön genom olika skapandeprocesser (2004).

I en bra lekmiljö blandas lekredskap med vegetation och öppna ytor (Lenninger & Olsson 2006). Här finns ställningar att klättra i och naturmiljöer som erbjuder rekvisita till lekarna. En miljö som barnen kan gömma sina saker och sig själva i är en bra miljö, hävdar Mårtensson om förskolegårdar i boken "Lek äger rum" (Lenninger & Olsson 2006).

I en bra lekmiljö finns ett samspel mellan vegetation, lekutrustning och öppna ytor.

Fasta lekredskap

Att barn trivs i miljöer de själva kan påverka har i olika studier även visat sig gällande för lekredskap (Norén-Björn 1977, Titman 1994). De populäraste redskapen är sådana som går att förändra, sådana som inte är statiska. Till de omtyckta redskapen hör linbanor, gungor, kombinerade klätterställningar med rutschkana, hängmatta och rep, sandlek och byggsatser. Alla dessa lekredskap och material kan användas på flera olika sätt. De redskap som är minst populära är balansredskap, bollplank, skulpturer och båtar, alla statiska och oföränderliga (Norén-Björn 1977). För att höja deras lekvärde kan en lös del tillföras, till exempel en ratt till båten. Även redskap med ljud ger stort lekvärde. Ljudinslag fungerar även bra ur orienteringssynpunkt för synskadade barn (Harvard 2006).

Norén-Björn (1997) beskriver utifrån sin undersökning på lekplatser att barn behöver fasta lekredskap av olika anledningar. Dels kan redskapen uppmuntra fysisk aktivitet, dels kan de fungera vid symbollek och skapande lekar. Lekredskapen kan med fördel placeras på olika platser då de annars lätt slår ut varandra. Kojor är dock ett undantag till detta, de kan med fördel placeras i grupp för att inbjuda till symbollekar. Redskap ämnade för just symbollekar bör placeras i en ostörd miljö där barnen kan utveckla sin lek i fred. Andra lekredskap kan däremot ställas på en central plats med naturlig genomströmning. På ett sådant ställe kan redskapet förutom sin egentliga funktion även fungera som samlingsplats. Hit hör bland annat gungor, klätterredskap och volträcke.

För att lekredskapen ska bli väl använda måste de placeras i rätt sammanhang. De bör ses som detaljer i ett större landskap av möjligheter, där de på rätt plats tillsammans med omgivningen förstärker varandras funktioner (Mårtensson 2004, Norén-Björn 1977).

De populäraste fasta lekredskapen är sådana som kan förändras och inte är statiska. På bilden syns ett gungdjur som barnen kan sitta och gunga på.

Löst material berikar leken

Eftersom barn tycker om att skapa och konstruera är tillgången på löst material som kottar, bär, kvistar och rep viktigt. Dessa material är betydelsefulla delar i symbollekar och kan användas på många olika sätt, dels som låtsasmat, dels som verktyg (Norén-Björn m.fl. 1993). De fungerar även som byggmaterial.

Mårtensson skriver i sin doktorsavhandling (2004) att barn har lättare att leka tillsammans när det finns tillräckligt med material att knåpa och greja med. Den sinnlighet pysslandet förknippas med höjer stämningen och underlättar barnens samarbete. Finns för lite material att leka med vågar barnen inte släppa sakerna med blicken och får svårt att slappna av och ge sig hän lekarna (Lenninger & Olsson 2006). Barn kan lägga särskild uppmärksamhet vid snö, lera och löv och vill utforska det på nära håll. Det som skapas iakttas noggrant och

kan användas som utgångspunkt i nästa lek eller förstöras. Bengtsson (1981) berättar att människan får den rikaste tillfredsställelsen när vi jobbar med våra händer. Får vi inte utveckla detta tappar vi lätt tron till vår förmåga. Det är genom processen barnen utvecklas, inte genom de färdiga produkterna (Norén–Björn m.fl. 1993).

Norén-Björn skriver att det borde vara självklart att ha löst material på en lekplats, även om det ser skräpigt ut. Hennes studie på olika lekredskap och lösa material pekar på att lösa material inbjuder till mer samvaro och samarbete än vad fasta redskap gör (1977). Miljöer som upplevs som stökiga av vuxna kan vara ordnade i barnens värld, berättar Mårtensson (Norén–Björn m.fl. 1993). Barn har nämligen en annan syn på ordning och kaos än vad vuxna har. Men för att inte uppröra nervösa vuxna kan den skräpiga hörnan skyddas av buskage och plank. Paget poängterar vikten av att tydligt förklara de bakomliggande tankarna till varför skolgården ser ut som den gör (Olsson m.fl. 2002). Då kan lärare och beslutsfattare förstå värdet av utformningen och stödja verksamheten.

Barn tycker om att skapa och konstruera och behöver material för detta.

En undersökning av lärares syn på löst material har utförts av Titman på skolgårdar i Storbritannien (Titman 1994). Av hennes studie framkom att många lärare kände rädsla för att löst material som pinnar skulle kunna användas för bråk. Då gjordes ett försök att ge mängder med löst material till olika förskolor i landet för att se hur leken utvecklades. Försöket visade att leken förbättrades på samtliga skolor och att de flesta skolor var nöjda. Titman kom fram till att det måste finnas en tillräcklig mängd material av god kvalitet för att klara barnens intensitet. Materialet bör även bytas ut med jämna mellanrum för att hålla barnens intresse vid liv. Grahn förespråkar att låta prylarna ligga kvar från dag till dag för att uppmuntra leken att fortgå under flera dagar (Grahn m.fl. 1997).

Löv kan väcka stor nyfikenhet.

Kojbyggen

Ett exempel på platser som barn kan påverka och ha som sina egna är kojor. En miljö med många kojor är en bra lekmiljö, berättar Kylin (Lenninger & Olsson 2006). När barn börjar samla pinnar och annat material ska man vara observant, lyckas man ta reda på varför kojan byggs just här kan man få ledtrådar till vad som gör en lekmiljö bra. Det är viktigt för barn att ha tillgång till kojor. Barn som har egna platser såsom dessa känner sig ofta tryggare med att vara ensamma. Kojor tränar också upp fantasin och samarbetsförmågan. Dessutom lär de barnet att förstå förhållandet mellan sin inre värld och den yttre verkligheten (Grahn m.fl. 1997).

Mediapedagog Björn Sterner har ett stort intresse för kojor och deras betydelse. I Lenninger & Olsson (2006) berättar han om sina erfarenheter av kojor. Kojan är inte endast rolig att leka i när den är klar, att bygga och utveckla den är lika viktigt. Här har barnen själva kontrollen och kan hela tiden testa och utveckla sin konstruerande förmåga. Att bygga kojor är en optimal inlärningsituation, berättar Sterner. Här stimuleras hela kroppen och alla

sinnen, vilket medför att kunskap lätt blir till. Barnen kan i kojbyggen göra egna erfarenheter och få insikter på egen hand och skapa i egen takt. När barnen känner sig trygga vågar de anta nya utmaningar och prova egna lösningar.

Vatten är lustfyllt

Barn älskar vatten. I "Uteboken" (Norén-Björn m.fl. 1993) beskrivs flera av vattnets användningsområden och positiva sidor. Vatten är ett lockande och härligt lekmaterial som fascinerar människan. Dessutom verkar vatten lugnande på barn, vilket är särskilt bra för individer med koncentrationssvårigheter. Om våren kan barnen följa smältvattnets väg och bygga fördämningar där vattnet samlas. Is kan krossas och värmas i händerna tills det smälter. Vatten är även positivt för bygglekar och experiment. Genom att blöta sanden i sandlådan blir den lerig och lättare att använda som byggmaterial. Som experiment kan barnen pumpa upp vattnet med leksakspumpar, suga med slang och prova undertryck. Läger de brädbitar och stenar i vattnet får de en bild av vad som flyter och vad som sjunker. Vattnets olika skepnader ger också ledtrådar om vattnets kretslopp.

Kojor är ett tecken på en bra lekmiljö.

NATURINSLAG

Barn leker fler och mer omväxlande lekar där det finns tillgång till naturmark. Detta har Lindholm kommit fram till i sin forskning (1995, 2001). Skogspartier på en skolgård tycks till och med öka uppfinningsrikedomen över hela gården, vilket tros bero på att skogen med sin mångfald kan användas på flera olika sätt. Naturen har inget bestämt syfte och är inte fylld av vuxnas budskap om vad den ska användas till, därför kan barnen använda, omforma och påverka denna miljö efter tycke och fantasi (Grahn m.fl. 1997). Skogen med sina stora, gamla träd och stabila stenar ställer inte heller höga krav på gott uppförande då de inte går sönder så lätt (Lindholm 1995).

Ekollon och andra naturmaterial blir utmärkta inslag i olika lekar.

Naturen bjuder på överraskningar, skönhet och sinnlighet (Olsson 1995). Den lever och förändras vilket väcker nyfikenhet och inspirerar till lek (Lindholm 2001). De växande processerna, föränderligheten och variationen gör att barnen får använda hela spektrat av sinnesintryck och inspireras till att skapa och ta vara på allt ifrån pinnar, lera, stenar och jord (Norén-Björn m.fl. 1993). De väver in naturens skiftningar i leken och kan ändra lekens riktning i och med stark blåst, snöväder och regn (Mårtensson 2004). Årstidsväxlingarna är utvecklande för tidsbegreppet vilket är en av grunderna till logiskt tänkande (Norén-Björn 1977). Lekar i skogen behöver oftast inte städas bort, detta gör det lättare för barnen att skapa egna revir (Olsson 1995). Att skogen själv inte är perfekt ger även känslan av att det barnen bygger dugar, även om det är vint och snett.

Friskare barn

I studien ”Ute på dagis - Hur använder barn daghemsgården?”, har Grahn tillsammans med sina kollegor (Grahn m.fl. 1997) jämfört barns lek- och fantasiförmåga på ett Ur- och Skurdaghem där barnen vistas i naturmiljö, med barnen på en innerstadsförskola i ett bostadskvarter. Studien visar att tillgång till naturmark ger många positiva effekter. Barnen här hade bättre motoriska förmågor, särskilt när det gällde balans, vighet och styrka i händer och bål. De var mer koncentrerade, mindre rastlösa, mer lyhörda

och mer hänsynsfulla. De hade även lägre sjukfrånvaro än barnen på innerstadsförskolan. Barnens utvecklade balans och styrka kan enligt författarna bero på att naturmiljön inte är tillrättalagd och därför erbjuder många tillfällen att utveckla motoriska färdigheter. Här kan barnen hänga i grenar, klättra, balansera på stenar och springa över kuperad terräng. Att barnen var friskare på naturförskolan tror författarna delvis beror på att de utsätts för lägre stressnivåer i naturmiljön och då kan vila upp sig från samhällets informationsflöde.

Varierad växtlighet

Växtmaterial i barnmiljöer ska inte styras av ett traditionellt trädgårdsideal med perfekt beskurna buskar. Här är det istället relevant med vegetation som ger material till leken, såsom kottar, kastanjer, bär och frukter (Olsson 1998). Olsson poängterar att vegetationen även ska fungera som lekmiljö och gå att bygga kojor i vilket medför att den bör vara slitagetålig och lättetablerad. Arterna får med fördel även attrahera fåglar, fjärilar och andra insekter. En bra sammansatt varierad plantering kan erbjuda mycket åt barnen. Den kan vara intressant att se och känna på, erbjuda dofter, smaker och färger samt variera över säsongen. Det är viktigt att inte blanda ätliga och giftiga bär, trots att expertisen anser att faran med giftiga växter överdrivs i media (Harvard 2006). Journalist Eva Selin (2007) beskriver olika arters varierande kvaliteter. Det finns växter med roliga fröställningar, sträva blad, spännande former och arter som rasslar och skramlar. På skolgårdar är vårlökar och senblommande växter betydelsefulla eftersom eleverna inte vistas på skolgården under sommaren (Olsson 1995).

Buskar är viktiga i leken då de befinner sig på samma höjd som barnen (Selin 2007). För att eleverna ska kunna göra gångar och gömma sig i buskagen är det av stor betydelse att växterna inte är otillgängliga och taggiga (Norén-Björn 1977). Men på vissa platser, exempelvis i miljöer där barn inte bör vistas, kan buskage med taggar vara en fördel.

Taggiga buskar fungerar dessutom som skydd åt fåglar. Detta skriver landskapsingenjör Anna Olsson i sitt examensarbete "Buskar för barns utemiljö" (2006). En stor plantering på en gräsmatta kan bilda ett bra lekbuskage med bon och vindlande stigar i. Denna typ av formation erbjuder fler kojplatser än vad en rak häck innanför ett plank gör (Lenninger & Olsson 2006).

När man planerar växtlighet till en miljö där barn vistas får man inte glömma bort att ta hänsyn till allergirisken (Harvard 2006). Många barn är allergiska mot pollen. Björk, hassel, al, säl, alm, ek, vide, gråbo och gräs är exempel på allergiframkallande växter. Stora pollenproducenter såsom björk bör inte finnas på platser där barn ofta vistas. Blomsterängar kan vara ett roligt tillskott på lekplatsen men även de alstrar pollen. Harvard beskriver att man genom att plantera högre vegetation som buskar runt ängen kan fånga upp en del av dess pollen.

Både barn och fåglar tycker om rönnbär.

Kuperad terräng

En kuperad terräng med gräskullar och stenblock är ett stort tillskott i lekmiljön och inspirerar barnen att sätta sin kropp i rörelse (Kylin & Mårtensson 2005). I slutningen av en kulle kan kompisarna hjälpa till att dra upp varandra för att tillsammans nå toppen. Därefter kan de i vild fart springa nerför branten igen. I en kuperad terräng får barnen tillfälle att kana, rulla och springa runt tills de blir helt vimmelkantiga. Även för rullstolsburna barn kan höjdvariationer vara betydelsefulla (Harvard 2006). Harvard beskriver att dessa barn ofta har starka armar och kan känna glädje av att få lämna rullstolen för att på sitt eget sätt ta sig upp för en kulle. Att köra rullstolen på en körslinga med kurvor, höjder och dalar samt växelvis öppna och slutna rum är också spännande. Olika underlag ger dessutom varierande hörsel- och känselintryck. Lek i terräng lockar fram olika typer av rörelser och leder till en bättre fysik hos barnen. Den utvecklar även orienteringen i det tredimensionella rummet, vilket beskrivs under avsnittet "Olika typer av lek" sida 15.

Mårtensson, som studerat förskolebarns lek, (Kylin & Mårtensson 2005) har uppmärksammat att samspelet mellan barn i olika åldrar kan göras mer jämställt och mer spännande i en varierad terräng där de starkare barnen kan välja att trilla eller halka för att ge de andra ett försprång. Att befinna sig på en höjd kan också markera status, som drottning eller segrare. En veckad terräng, där ett dike är urgrävt och jordmassorna upplagda som en vall intill, ger utöver positiva lekeffekter även intrycket av att skolgården är större än den egentligen är (Olsson m.fl. 2002). Kuperingen bidrar till att skolgården får en tydligare rumsindelning och att barnen inte kan se från rum till rum. Därmed känns skolgården större och mer hemlighetsfull och spännande. Ytan för buskar och örter att växa på blir även större när jordytorna ökas.

Djur på gården

Djur, både tama och vilda, betyder väldigt mycket för barn. De lockar fram barnets omvårdande känslor och önskan att förstå sig på dem och deras beteenden (Norén–Björn m.fl. 1993). Barn vill ofta ta hand om varelserna, ordna bon åt dem och undersöka dem (Kylin & Mårtensson 2005). För att locka fjärilar och insekter till skolgården kan doftande buskar och blommande växter planteras (Norén–Björn m.fl. 1993). En miljö rik på vattensamlingar, stubbar och stenar fungerar väl för skalbaggar, myror och grodor. Vill man öka fågellivet på skolgården kan elever och lärare lägga ut mat, sätta upp fågelholkar och plantera täta busksnår där fåglarna kan gömma sig.

Fåglar är intressanta att studera och kan lockas till skolgården med rätt vegetation.

TILLGÄNGLIGA MILJÖER

Sveriges Kommuner och Landsting och Hjälpmedelsinstitutet har tagit fram skriften ”Mer åt fler på lekplatsen. Bra lekplats för barn med funktionshinder blir bättre lekplats för alla” med Harvard som författare (2006). I detta stycke följer ett sammandrag av denna skrift.

En lekplats kan göras intressant för alla barn oavsett funktionsnedsättningar. Billiga lösningar som en sluttning att hasa nedför eller stenar som placeras i formationer kan bli en intressant och rolig scenografi för många lekar. Barn med funktionsnedsättningar har samma leklust som övriga barn men använder lekplatsen på andra sätt. Vissa barn tar sig fram långsammare än sina kompisar och kan känna frustration över detta. För att stötta dessa barn kan andra typer av kreativitet uppmuntras, till exempel intryck som berör de fem sinnen. Barn med funktionshinder behöver öva många gånger och i sin egen takt. I naturen finns tillfällen för detta. Naturens oregelbundenheter kan utgöra spännande utmaningar för barn med olika funktionsnedsättningar. I leken utvecklar barnen många sidor av sig själva. När de lär sig bemästra nya saker ökar deras självkänsla och mod för att anta nya utmaningar, vilket kan ses som särskilt betydelsefullt just för dessa barn.

Det är inte alltid lätt att utforma en lekplats som stödjer alla typer av funktionshinder. Vissa anpassningar kan försämra tillgängligheten för en annan nedsättning. Gångvägar med upphöjda kanter längs sidorna som är anpassade för synsvaga barn kan till exempel upplevas som ett hinder för rullstolsburna barn då de begränsar framkomligheten. Viktigt att tänka på är att lekmiljön ska innehålla lagom stora utmaningar och anpassningen inte får eliminera utmaningarna. Idag finns endast få studier gjorda på hur en tillgänglig lekplats bäst ska utformas och fler undersökningar behövs inom detta område enligt Harvard.

Vad innebär funktionsnedsättningar?

Det finns många olika typer av funktionsnedsättningar. Bland annat kan barn ha nedsatt syn, försvagad muskulatur i armar och ben samt nedsatt förmåga att uppfatta och tolka sinnesintryck via syn, lukt, smak, känsel och hörsel. Vanliga funktionsnedsättningar är utvecklingsstörningar, rörelsehinder, synskador, ADHD, autism och hörselskador. Vissa barn med nedsättningar behöver stöd från rullstolar, gåhjälpmedel eller något att hålla sig i.

Stimulerande miljöer för funktionshindrade barn

Barn med funktionsnedsättningar kan ha svårigheter med vissa saker och kräver miljöer som uppmuntrar och underlättar deltagandet på skolgården. Här nedan beskrivs olika nedsättningar och tips på hur man kan skapa tillgängliga miljöer för dessa barn.

Rörelsehinder: Barn som har svårt att röra och använda sina ben behöver få uppleva kroppsliga, hisnande sensationer som de annars är begränsade att uppleva. Dessa barn behöver få gunga, rulla, rutscha, studsas och vicka. De behöver dessutom kunna komma intill olika lekredskap för att ha möjlighet att använda dem. Rullstolsburna barn behöver ett fast underlag att ta sig fram på. Gummiplattor och gummimassa är uppskattade av brukarna men kan ses med skepsis av de ansvariga som är osäkra på hur detta nya material kommer att åldras. Välpackat stenmjöl fungerar också som underlag för rullstolar men kan medföra dammproblem. Löst grus och sand är svåra material för rörelsehindrade personer att ta sig fram på.

Utvecklingsstörning: Barn med utvecklingsstörningar har nedsatt förmåga att tänka abstrakt. Vissa har även svårigheter att förstå tal och att själva prata medan andra inte har några problem med detta och klarar vardagliga

I korggungan kan barn som har svårt att sitta upp ligga och gunga.

rutiner relativt självständigt. Barn med dessa funktionsnedsättningar kan vara i behov av att leka högre upp i åldrarna än andra barn, därför ska lekredskapen vara nog stora för att klara en vuxen kropp. Lekredskapen bör även vara tydliga och enkla att använda samt stimulera flera sinnen.

Synnedsättning: Det finns många olika typer av synnedsättningar, allt ifrån ljuskänslighet, begränsat synfält, nedsatt synskärpa, saknat mörkerseende och blindhet. Synskadade barn lär sig platsen genom att känna, prova och öva i leken, därför behöver de en visuellt och taktilt anpassad miljö som de kan orientera sig i. Lekredskap målade i färger som kontrasterar mot bakgrunden uppfattas lättare.

Autism: Barn med autism har problem att umgås och kommunicera med andra människor. De kan ha svårt att avläsa andras känslintryck och att förstå sammanhang och det sociala spelet. Att begripa hur lekredskap ska användas kan också vara problematiskt, speciellt då det ingår samarbete. Dessa barn är i behov av en lugn miljö. Platsen får gärna vara avskild och tydligt avgränsad med staket.

Hörselskada: Barn med hörselskador har svårt att kommunicera med andra barn. Dessa barn använder synen i högre grad än andra för att få intryck och de är beroende av visuell information. Dessa barn kan ha svårt med balansen och behöver en miljö som stimulerar den motoriska utvecklingen. Höga ljud som trafikbuller och många röster är störande för barn med hörapparater. Men starka ljud som känns som vibrationer i kroppen upplevs ofta som spännande för döva barn.

Sol- och regnskydd

I Sverige längtar vi efter sommar och sol. Det är både härligt och hälsobefrämjande att vistas utomhus under de ljusa timmarna. Men stark solbestralning är farlig, inte minst för barn. För barn med funktionshinder som har svårt att förflytta sig eller vars kroppsfunktioner inte varnar blir den extra farlig. Att det finns skuggiga platser på gården är därför viktigt. Skolgården kan ordnas så att vissa delar ligger i sol och andra i skugga. För att skydda mot sol sommartid men släppa igenom ljus vintertid kan lövträd, som faller sina blad om hösten, planteras. Naturområdets variation i öppna och slutna rum underlättar för barn att själva kunna välja soliga eller skuggiga platser att leka i. Barn behöver även skydd från regn och vind. Detta blir särskilt påtagligt för barn som har problem med att förflytta sig. Sittplatser under tak samt häckar och buskage som ger vindskydd är därför viktiga.

Barn med hörselskador kan ha svårt med balansen och kan öva upp den genom att balansera på stockar.

GENERELLA KÄNNETECKEN FÖR GODA MILJÖER

Slutsatsen av litteraturstudien är att barn behöver en varierad och variationsrik skolgårdsmiljö. Barn behöver tillgång till skogsdungar, klätterställningar, asfaltplaner och löst material. Skolgården ska vara välkomnande och estetiskt tilltalande, innehålla spännande och hemlighetsfulla platser samt vara tillgänglig för olika barn. Här ska finnas utrymme för både lek, vila och sociala kontakter, vilket kräver sin yta. Jag skulle inte säga att någon typ av lek är viktigare än någon annan, utan istället påstå att alla lekar är betydelsefulla men för olika barn. Därför är mångfalden viktig. Jag tror som Lindholm skriver (1995) att antalet aktiviteter på en skolgård kan ge en fingervisning om hur väl fungerande skolgården är.

Här nedan följer en sammanfattning av goda komponenter som kan uppmuntra till lek och utveckling på skolgården. Listan är en sammanfattning av mina litteraturstudier.

En skolgård med konstnärliga detaljer blir unik och personlig.

- **Rumslighet**
En stor total yta med många rumsbildningar ger flest antal aktiviteter på skolgården. Rumbildningar mellan 40 – 160 kvadratmeter möjliggör flest antal lekar. För att lekarna ska kunna bölja genom hela gården bör barriärer som staket undvikas. Leken uppmuntras då lekmiljöer, vegetation och öppna ytor är blandade och samspelar.
- **Variationsrikedom**
Skolgården ska uppmuntra till olika typer av aktiviteter samt fungera för olika åldrar och intressen. Därför behöver miljön vara innehållsrik och varierad. Den ska förutom att inspirera till olika typer av lekar och motorisk utveckling även uppmuntra social utveckling och väcka kreativiteten hos barnen. För återhämtning krävs även lugna platser. En innehållsrik miljö blir spännande och erbjuder olika svårighetsgrader vilket möjliggör för barn att roa sig på gården oavsett förmåga.
- **Unika och tilltalande miljöer**
En skolgård rik på ovanliga former, konstnärliga detaljer och färgnyanser får barnens fantasi att flöda och skapar lustfyllda känslor. Är skolgården intressant och innehåller många fina detaljer tolkar barnen det som att de vuxna bryr sig om dem.

För att skolgården ska kännas personlig och för att stärka elevernas känsla för platsen kan befintliga kvaliteter som gräskullar och stenblock tas tillvara. Att namnge platser är också ett sätt att stärka dess identitet.

Mystiska platser som innehåller spår från gammal kultur eller vuxnas aktivitet är fascinerande för barn. Övergivna uthus, knappar och andra prylar kan skapa en magisk känsla. Även belysning kan tillföra spänning och estetik.

- **Lekmiljö och lekredskap**

För att barn ska må bra och uppleva miljön som sin egen behöver de formbara miljöer som går att påverka. Forskning har visat att detta även gäller fasta lekredskap. De redskap som är populärast är de som kan användas på flera olika sätt och inte är statiska. Hit hör kombinerade klätterställningar och sandlek. Lösa material som kottar och pinnar är väldigt viktiga för barn och kan användas i symbollekar och kojbyggen. Kojor är viktiga ur många aspekter. Dels utvecklar de barnens konstruerande förmåga, dels tränar de upp fantasin och samarbetsförmågan. Även vatten är populärt och fascinerande och kan användas till många olika aktiviteter.

Naturmiljöer ökar uppfinningsrikedomen på skolgården.

- **Naturmiljöer**

Skogspartier med sin variationsrikedom, föränderlighet och materialtillgång ökar uppfinningsrikedomen och antalet aktiviteter på skolgården. Barn med tillgång till naturmiljöer har även visat sig ha bättre motorik, högre koncentrationsförmåga samt lägre sjukfrånvaro än andra barn.

Vegetation av olika slag är viktig för leken, dels som miljöer där leken kan pågå, dels som löst material. Växtematerialet ska vara tåligt, erbjuda blommor, kottar, bär samt locka djur. Djur är omåttligt populära och omtänkta av barn. Miljön på skolgården får gärna vara kuperad. En skiftande terräng inspirerar barnen till att springa, rulla och kana. Dessutom bidrar höjdskillnaderna till att gården upplevs som större än vad den egentligen är.

- **Tillgängliga miljöer**

Skolgården ska vara tillgänglig för barn med funktionsnedsättningar av olika slag, exempelvis rörelsehinder, hörselskador och synnedsättningar. För barn som har svårt att tillgodogöra sig alla delar av skolgården är stimulans för de fem sinnen extra viktigt. Skolgården måste rymma skuggiga platser då solbestrålning i för hög grad är skadligt. Även regnskyddade platser ska finnas.

- **Säkra miljöer**

Lekutrustning på skolgården ska vara säker och uppfylla normerna i Svensk Standard för att förebygga faror. Skolgården bör även vara fri från biltrafik och ha god sikt och utrusningshinder mot vägarna.

- **Barnens medverkan**

Vid skolgårdsutvecklingar är elevernas deltagande viktigt. Vuxna upplever inte miljön på samma sätt som barn, därför måste eleverna få beskriva hur de ser på sin miljö. I barnkonventionen fastslås barnens rätt till yttrandefrihet samt att deras bästa ska komma i främsta rummet vid olika åtgärder.

DEL III – FALLSTUDIE "HOSJÖSKOLAN"

För att knyta ihop teoretisk kunskap med praktiska övningar har jag utformat ett idéförslag för Hosjöskolans skolgård i Falun. Förslaget bygger på litteraturstudier och egna undersökningar. Detta kapitel omfattar en beskrivning av skolan, de olika undersökningar som gjorts och den gestaltungsprocess som tillslut ledde fram till idéförslaget för skolan. Avslutningsvis granskas förslaget mot den teoretiska bakgrunden.

HOSJÖSKOLANS VERKSAMHET

Hosjöskolan, med sina 300 elever, ligger i stadsdelen Hosjö 7 kilometer utanför Falu centrum. Här går barn från förskoleklass upp till årskurs 6. Skolan togs i bruk på 1950-talet och har byggts ut i etapper allt eftersom antalet elever vuxit. Skolan har arbetat med miljöfrågor och hållbar utveckling under tio års tid (Hosjöskolan 2009, elektronisk). Arbetet med hållbar utveckling består i att arbeta för en ekologisk, social samt ekonomisk hållbarhet. I hållbar utveckling

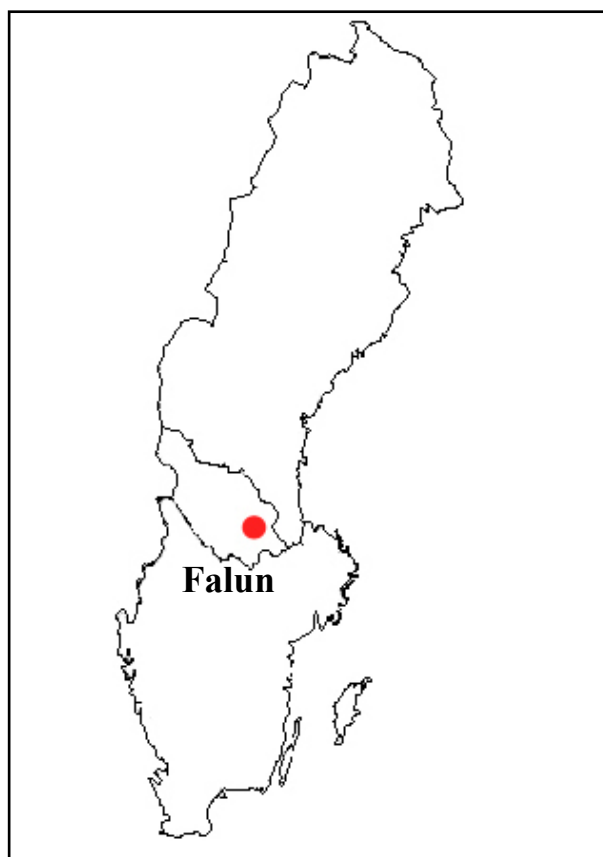
Flygbild över Hosjöskolan, söderifrån. I centrum syns skolans fyra byggnader på en asfaltplan. Söder om byggnaderna ligger en grusplan tillsammans med gröna miljöer. Norr om skolbyggnaderna breder en skogsdunge ut sig (Pictometry 2007).

ingår bevarandet av ekosystemens, vattnets och jordens produktionsförmåga, minskad påverkan på naturen, ett stabilt samhälle där mänskliga behov uppfylls samt hushållning av mänskliga och materiella resurser (Wikipedia, elektronisk).

På skolans hemsida, www.falun.se/hosjoskolan, beskrivs deras arbete mot en hållbar utveckling. Eleverna sopsorterar, är engagerade i miljörådet och jobbar med elevinflytande och värderingar. De samarbetar även med en skola i Kimberly i Sydafrika där de diskuterar demokratifrågor och hållbar utveckling genom bland annat brevväxling. All personal inom kost, städ- och fastighetsskötsel får genomgå en miljöutbildning. Vaktmästare utbildas i sophantering, kompostering och hantering av kemikalier och brandfarliga ämnen. Lokalvårdare utbildas i användandet av miljövänliga material och i skolköket strävar personalen efter att öka antalet kravmärkta produkter. År 2007 kom skolan på andraplats i Skolmatens miljöpris för ett flerårigt arbete med att ”skapa en god och trivsamt skolmåltidsmiljö”.

Skolan har erhållit Skolverkets utmärkelse ”Skola för hållbar utveckling” och är certifierad med Grön Flagg i flertalet teman. Grön Flagg är ett redskap för förskolor och skolor att arbeta med miljö och hållbar utveckling på ett strukturerat och långsiktigt sätt i sin dagliga verksamhet (Stiftelsen Håll Sverige Rent 2009, elektronisk). Utöver detta blev Hosjöskolan 2008 utsedd av världsnaturfonden WWF till en av tio modellskolor i Sverige för hållbar utveckling. Målsättningen är att lyfta arbetet med hållbar utveckling på skolorna fram till 2010.

Karta över Sverige. Falun ligger i sydöstra delen av Dalarna.

ELEVERS ANVÄNDNING OCH ÖNSKEMÅL FÖR GÅRDEN

Några tydligt uppsatta mål eller dokument över hur elever och pedagoger på Hosjöskolan vill använda skolgården finns inte, däremot finns många önskemål. Jag har försökt ta reda på vad eleverna tycker om sin skolgård genom att iaktta barnens aktiviteter på avstånd under rasttid samt genom att anordna gåturer med elever. Gåturerna har inneburit att utvalda elever fått visa mig sin skolgård och berätta vad de tycker om den. Dessa undersökningar har tillsammans med intervjuer av lärare och representanter från Hosjöskolans Föräldraförening gett mig värdefull information om önskemål och behov på skolan. Denna information har jag tagit med mig inför gestaltungsarbetet.

Lågstadiееlevers favoritplatser

För att ta reda på vilka platser som är omtyckta av de yngre barnen gick jag en gåtur med fyra elever i förskoleklass och årskurs 1. Gåturen fokuserade på frågan ”vill ni visa mig era favoritplatser och berätta vad ni gör på de olika ställena?” Barnen var först besvärade över att behöva avbryta sin lek på skolgården för att visa mig runt. Men när vi väl kom igång uttryckte de glädje och entusiasm över att få visa upp sina lekställen och sprang glatt från plats till plats. De visade upp lövhögen vid den stora lönnen som de leker och hoppar i och pekade på buskaget med bollpilar där de klättrar och bygger bon för sina leksakskatter. De demonstrerade även hur klätterställningen vid grusplanen kan användas och riktade särskild uppmärksamhet mot snurrsitsen, innan de sprang vidare till bärbuskarna. ”Kom ska jag visa dig ett bra gömställe!”, ropade en pojke och tog mig i armen och skyndade bort från bärbuskarna mot det stora skogspartiet. ”Här kan man gömma sig”, visade han och lade sig i det höga gräset. Sedan bar det av till nästa plats. Barnen klättrade i träd, visade stolt upp gungställningarna och sprang uppför den stora gräskullen för att sedan ta fart och rusa nerför kullen igen som ”vilda hästar”.

Av gåturen fick jag en bild av de yngre barnens favoritplatser och lekar på gården. Det framgick att tillgången till lekbuskage var viktig men begränsad. Barnen ville skapa hemliga gångar och bygga upp miljöer med stenar, löv och grenar. Även behovet av att sätta kroppen i rörelse och klättra, snurra, gunga och hoppa var stort. De kände stor glädje över att få samla saker och leka symbollekar, till exempel laga mat på stubbar med svampar och blad som ingredienser.

Lågstadiееleverna tyckte om att klättra i träd.

Mellanstadieelevers aktiviteter och önskemål

Jag gick även en gåtur med sex stycken mellanstadieelever för att ta reda på deras uppfattning om skolgården. Också denna tur fokuserades på frågan ”vill ni visa mig era favoritplatser och berätta vad ni gör på de olika ställena?” Dessutom undrade jag om det fanns några aktiviteter de gärna hade ägnat sig åt om det funnits förutsättningar till det samt frågade varför platser de inte visat mig inte var roliga att vistas på. Dessa utökade frågor hanns inte med vid gåturen med lågstadieeleverna, då de hade mer att visa upp på skolgården än mellanstadieeleverna.

Att inleda gåturen med frågan om favoritplatser var dock ingen bra idé. Kanske fanns inga särskilt roliga ställen för dessa elever eller så kände de sig lite osäkra på vilka platser och lekar det var okej att berätta om när de hade mig och sina klasskompisar med sig. Därför föreslog jag att vi skulle ta en tur genom gården så att eleverna kunde prata om de olika ytorna efter hand vi passerade dem. Jag ställde några frågor för att väcka tankar kring platserna, såsom ”brukar ni vara här på rasterna?” och ”finns det något att göra här?” och sedan kom samtalet igång. Eleverna visade stort intresse för bollspel och andra regellekar. Vid klätterställningarna lekte de ”bolltatten¹” och på asfaltytan var bollspelet ”rutan²” en favorit. De visade stort intresse för gungorna och alla snurreddskap på gården. Djur pratade de varmt om. Det blev en livlig debatt om huruvida det var okej att samla ihop nyckelpigor för att sedan släppa ut dem. Den stora gräsplanen uppskattade de vintertid då de kunde använda den till att rulla snöbollar på. Och om hösten hoppade de i lövhögen vid lönnen. Även mellanstadieeleverna

¹ ”Bolltatten” är en lek där en person ska jaga sina motståndare med en boll. Den som blir träffad av bollen får i sin tur fortsätta att jaga.

² Bollspelet ”rutan” utspelar sig på en fyrkantig plan indelad i fyra fält, målade på asfalten. Spelet påminner om bordstennis och spelas med tennisboll.

uttryckte liksom de yngre barnen glädje över bärbuskarna för att ”man kan äta av bären och slipper ta med sig frukt hemifrån”. Men de var förargade över att yngre barn inte bara åt av bären utan dessutom klättrade i träden och klev i buskarna för att nå frukten. En pojke uttryckte bedrövat att ”det är okej att äta, men när de klättrar i träden går grenarna sönder”.

På frågan om vad de hade velat ägna sig åt på skolgården om det funnits förutsättningar till det svarade eleverna att de hade velat bygga kojor om det funnits material. Nu fanns endast några få brädor och snören att bygga med och det blev snabbt konkurrens om dessa föremål då flera grupper ville bygga kojor samtidigt. Även en sandlåda efterfrågades. Barnen önskade dessutom att den spruckna asfalten vore jämn och hel för att underlätta bollspel och ville att de klottrade bänkarna skulle målas om. Ytor de tyckte var tråkiga var de båda gräsyrtorna vid matsalen och fritids- och förskolans lokaler samt den stora grusplanen. Grusplanen var bara rolig vintertid då den spolades till skridskobana.

Mellanstadieeleverna ägnade sig gärna åt olika bollspel.

Likheter och skillnader i användning

När jag jämförde gåturena såg jag lågstadieelevernas stora intresse för symbollekar, vilket jag inte sett så mycket av hos de äldre barnen. Lågstadiebarnen ville laga mat, samla saker, leka hästar och bygga bon åt sina leksakskatter, oftast i gröna miljöer med inslag av buskar. De äldre barnen däremot ägnade mycket tid åt olika bollspel och andra regellekar. För dem var asfaltytan väldigt populär då den lämpar sig både för spelet ”rutan”, basket, landhockey och för hopprep. Gemensamma intressen för de äldre och yngre barnen var att gunga, att vistas i den stora skogsdungen där de klättrar i träd och leker i vattenpölar, hoppa i lövhögar samt äta bär. Som jag nämnde tidigare visade mellanstadieeleverna inget stort intresse för symbollekar som att laga mat och samla saker till olika lekar. Däremot önskade de både kojmaterial och sand att leka i och tyckte om att rulla snöbollar. De uttryckte även hur uppskattade djur var. Klätterställningarna var omtänkta av båda grupper men kanske av olika anledningar. Istället för att klättra och bygga upp fantasilekar kring dem som de yngre barnen verkade göra, berättade de äldre barnen att de använde klätterställningarna som en bakgrundsmiljö till olika regellekar. De äldre barnen uttryckte även en önskan om välvårdade miljöer, vilket inte nämndes av de yngre barnen.

Både yngre och äldre barn visade intresse för gungorna.

Iakttagelser av elevernas lek

Utöver gåturena med olika elever observerade jag barnens lek på skolgården på avstånd under en förmiddag. Liksom vid gåturena upplevde jag att lågstadiebarnen ägnade mycket tid åt symbollekar och gärna lekte med leksakskatter och rörde sig i buskagen och vid klätterställningarna, medan mellanstadieeleverna ägnade sig åt bollspel och andra regellekar. Mellanstadieeleverna vistades till stor del på asfaltytan närmast byggnaderna medan de yngre barnen som inte var lika intresserade av bollspel hittade sina egna platser vid klätterställningar och buskage, fann gömmor vid trappor och grejade i jorden. De lekte även bland buskarna, klättrade i träd samt pysslade med leksaksbilar och löv.

LÄRARES OCH FÖRÄLDRARS SYNPUNKTER

För att eventuellt få en ytterligare inblick i elevernas lek och se om jag tolkat barnens användning av skolgården på samma sätt som de vuxna, intervjuade jag lärare på skolan och föräldrar engagerade i skolans föräldraförening.

Lärares åsikter och önskemål

Från lärarkåren intervjuade jag en förskole- och fritidsledare samt en klassföreståndare. Intervjun förlöpte snabbt. Fritidsledaren skulle under samtalet samtidigt hålla uppsikt över fritidsbarnen och den andra läraren hade ont om tid. Detta ledde till att utsvävningar och vidare tankebanor begränsades och frågorna avverkades i ett raskt tempo. Ändå resulterade intervjun i många svar och jag fick en uppfattning om lärarnas åsikter och önskemål för skolgården. De intervjuade lärarna förde även vidare synpunkter från sina kollegor vilket gav mig en bredare uppfattning om personalens åsikter.

Lärarna berättade att skolgården är väl använd och erbjuder tillräckliga ytor för eleverna. De enda tillfällena barnen inte vill vara utomhus under rasterna är under november till januari månad de år vädret är blaskigt istället för kyligt och snörikt. Som tur är under sådana vintrar har de tillgång till skogsområdet i norra delen av skolgården, där vattenpölar och isbildningar är intressanta att leka med. Under kalla perioder är snöhögar och leken ”herre på täppan”¹ populära, dock var lärarna oroliga för att barnen skulle slå sig i isiga branter. Regn upplevde de inte som något problem för barnen som fortsatte sina lekar trots skurar.

Snö är ett populärt lekmaterial.

Enligt lärarna gav skolgården utrymme både för lekar i större grupper och mer avskilt. I skolgårdens kärna, på asfaltytan, leker många elever tillsammans i olika bollspel medan barn i de omgivande grönytorna och lekområdena umgås få vänner ihop. Jag fick berättat att de yngre barnen, upp till årskurs 3, mest leker symbollekar medan deras intresse sedan övergår mer mot bollspel och regellekar

¹ ”Herre på täppan” utspelar sig på en kulle. Herren på täppan står högst upp och försöker hindra övriga från att ta sig upp för kullen. Om någon tar sig upp och knuffar ner herren blir hon eller han ny Herre på täppan.

ju äldre de blir, vilket överensstämde med den syn jag fått under mina undersökningar. Lärarna tyckte att flickor och pojkar lekte ganska lika lekar, men att pojkarna ofta var mer intensiva. Buskarna på skolgården var väldigt populära berättade klassföreståndaren. Men några fler bärbuskar eller odlingar var lärarna tveksamma till då det tidigare hade inneburit problem och ovisshet om vem som skulle ansvara för skötseln. Att vissa platser fick se lite stökiga ut av lösa lekmaterial tyckte de var okej, bara det låg avsides. När jag nämnde lekmöjligheten med vatten tyckte lärarna att det lät intressant men besvärligt att sköta. Dock var de positiva till enklare lösningar med regnvatten.

I stora drag tyckte lärarna att skolgården fungerade bra. Dock fanns brister. Dels saknas samlingsplatser att umgås på vilket särskilt de elever i mellanstadiet som inte är intresserade av bollspel saknar. Det var även akut brist på bakbar sand vilket lett till att de yngre eleverna istället börjat gräva i rabatterna. Lekturstrutning som cyklar, bollar och hopprep fanns det gott om i låneförrådet Lekoteket, men det hade inte varit öppet under hösten. Fritidspedagogen berättade att fritids- och förskolebarnen behövde en tydligare, mer avskärmad lektyta, dit de yngre barnen skulle kunna dra sig undan från den stora lekintensiva skolgården. Där önskade hon en samlingsplats under tak, en stor sandlåda, gungor samt ett eget förråd för fritids att förvara sin lekturstrutning i.

Ett av problemen på skolan är att bilar fritt kan köra in på skolgården, vilket lärarna kände obehag för. Tidigare fanns en bom vid entrén närmast gymnastiksalen som hindrade fordonen att köra in på gården, men den var borttagen. Lärarna berättade att människor som abonnerat gymnastiksalen under kvällstid ofta tog bilen in på skolgården. Detsamma gällde lärare som skulle på föräldramöten, fast det finns gott om parkeringar vid sidan av skolan. Ibland körde bilar in på gården medan eleverna fortfarande befann sig på fritids.

Föräldrars önsknings och farhågor

När jag anlände till mötet med Hosjöskolans Föräldraförening möttes jag av en grupp glada och engagerade föräldrar på fem personer. De berättade om de populära trädningarna, sonen som under alla år spelade bandy på asfalten, de yngre barnens lust att smyga och gömma sig, pojken som älskade vinbär och bollspelen på asfaltytan.

Föräldrarna nämnde även negativa sidor med skolgården. De kände en stor oro för förstörelsen som pågår på gården kvällstid. I mörkret samlas ungdomar som ibland eldar och förstör. Därför ville föräldrarna inte lägga pengar och energi på dyra tillskott som kanske ändå skulle komma att vandaliseras. De var även tveksamma till billiga material som plankor, som snabbt kan eldas upp. En förälder föreslog att barnen kunde ha ett lånesystem för plankor, men en annan ansåg att det var tråkigt för barnen att behöva plocka isär sina kojor varje dag för att lämna tillbaka delarna på grund av de vuxnas rädsla för förstörelse. En tredje förälder konstaterade att det är roligt med kojbygge men att barnen får ägna sig åt det på fritiden.

När jag frågade vad de tyckte om pilkojor nämnde de även då rädsla för förstörelse. Men eftersom växtmaterialet är billigt tyckte de att man skulle kunna prova. Samma tankegång gällde halmbalar. ”De kan eldas upp direkt”, sa de först. Men en förälder tipsade om att man kan hålla vatten över balen för att inte göra den lika lättantändlig. En tredje förälder oroade sig då över allergirisken från våt halm, men till sist kom de överens om att barnen inte kan skyddas helt från risker och att det var värt ett försök.

Intervjun med föräldraföreningen kändes trots deras rädsla för vandalism, ändå positiv. Föräldrarna var engagerade och kände ett stort behov av att värna om barnens miljöer. De var positiva till att utveckla skolgården men ville helst satsa på billiga material ifall sakerna skulle förstöras av utomstående.

INSPIRATION FRÅN ANDRA SKOLOR

För att få exempel på hur skolgårdar kan utformas besökte jag två skolor i Dalarna. Jag valde just dessa skolor för att jag blivit tipsad om att de satsat på sina utemiljöer och att de jobbat särskilt med växtlighet och närhet till naturen, vilket jag tyckte skulle vara intressant att se.

En skola i staden

Mitt första skolgårdsbesök gav mig många idéer och mycket inspiration till fortsatt arbete. Söderbaumska skolan i Falun, en ståtlig gammal skola med pampig entré, hade en ordnad framsida med utplacerade lekmoment och en vild, frodig baksida i skogsmiljö.

Den ordnade framsidan bestod i grunden av en stor, sluttande gräsyta där olika lekobjekt hade tillförts. Materialvalet var påkostat och skolgården var välskött med många fina detaljer såsom trälådor med kryddodlingar, klättrande vildvin på fasaderna, vackert utformade staket samt små målade detaljer. Här rymdes många lekutrustningar såsom linbana, gungor, sandlåda, skateboardramp och en asfalterad basketplan. Det som inspirerade mig mest var den fina amfiteatern av betongblock uppbyggd vid foten av en gräskulle och det stora pilbuskaget som skapade en ringlande gång under lövverket.

Amfiteater uppbyggd vid en gräskulle.

Även utformningen med stenblock utplacerade i en cirkel kring flaggstången var intressant, liksom planteringen med vinbärbuskar där en gång av plattor lagts ut för att uppmuntra lek och rörelse i buskaget.

Det jag saknade på framsidan var ett sammanhang med förbindelser mellan de olika lekhörnorna. Lekredskapen kändes utspridda som öar utan anknytning till varandra. Fler buskar skulle behöva planteras för att uppmuntra den kreativa skaparleken och fungera som gömslen på gården. Även spännande och utmanande miljöer hade behövt tillföras för att få bort gårdens platta och tillrättalagda utseende.

Slingrande gång bland pilbuskar.

En vacker samlingsplats uppbyggd med sten och betong.

Hemliga buskage, löst material, spänning och mystik som det inte fanns mycket av på den ordnade framsidan fanns det desto mer av på baksidan. Där fanns ett vilt skogsparti med uppvuxna rejäla träd, spännande buskage och ett rikt fågelliv. Marken var fylld av löv, stora stenar och trästockar. Fåglar kvittrade och flög mellan träden. Där fanns gamla fruktträd och övervuxna, charmiga planteringar med gullris och kryddväxter. En inhägnad stor damm med mycket växtlighet vittnade om en annan, tidigare användning av platsen. Från dammen riglade en bäck ner genom skogsdungen och hela området kändes övergivet och spännande.

I naturmarken fanns lekutrustningar varsamt utplacerade i terrängen på ett mjukt underlag av bark. Utöver detta fanns ytterligare föremål skapade av människan. Här fanns betongfundament staplade som en liten husgrund och en rund samlingsplats uppbyggd av betongblock med en stensättning av kullersten och plattor. I en glänta stod även en grupp betongpelare smyckade av målade mosaikbitar. Dessa lämningar var spännande

Betongblock smyckade med målade mosaikbitar.

och hela platsen kändes mystisk fast jag besökte den mitt på ljusan dag. I denna del av skolgården fanns inslag som berörde alla sinnen. Här hördes fågelkvitter och vattenporl från bäcken. Det prasslade i löven och doftade skog. Det fanns många olika material att känna på och många estetiska och intressanta former. Dessutom fanns äpplen att smaka.

En övergiven, spännande "miniatyr-husgrund" fylld med löst lekmaterial.

En skola på landet

Mitt andra skolgårdsbesök, på en byskola utanför Borlänge, blev en besvikelse. Jag hade blivit tipsad om att skolgården skulle ligga fint integrerad i landskapet. Men när jag kom fram möttes jag av en skola på en slätt utan nämnvärd vegetation där några lekutrustningar låg utspridda i öar på gräsytan. Jag kunde skymta ett tidigare intresse och engagemang för naturmaterial i form av stockar utplacerade i en cirkel och stubbar att balansera på. Även bildäck fanns som inramning kring en gungställning. Men dessa inslag var nu förfallna och träaterialet var murket. En väldigt kreativ och spännande yta hittade jag dock i skolgårdens lägre parti vid en våtmark. Över våtmarken fanns spänger att balansera på och brädor utspridda för kojbyggen. Denna miljö tror jag var uppskattad av eleverna.

Diskussion kring skolgårdarna

Studiebesöken gav mig många tips och uppslag inför mitt idéförslag för Hosjöskolans skolgård. De gav mig även exempel på hur jag inte vill att miljön ska se ut.

För Hosjöskolan vill jag skapa en skolgård med välkomnande och estetiskt tilltalande miljöer. Här ska finnas mycket vegetation som uppmuntrar till kojbyggen och kreativa lekar samt skaparvänliga material såsom stenar, kottar, vatten och sand. Skolgården ska rymma lugnare platser och även ytor för fartfylld lek. Det ska finnas spännande och mystiska hörnor med lämningar från människans tidigare verksamhet såsom fågelbad och fruktträd. Dessutom ska de olika platserna ha en förankring och dynamik mellan varandra.

En miljö fylld av både vatten och byggmaterial.

EN LANDSKAPSARKITEKTS IDÉER

Inför Hosjöskolans idéförslag intervjuade jag landskapsarkitekt och konsult Hanna Wikström i Falun (2008) för att få ytterligare synpunkter och idéer på skolgårdsgestaltningar utifrån en landskapsarkitekts perspektiv. Hanna har stor erfarenhet av skolgårdsutvecklingar och gav mig många värdefulla uppslag och synvinklar om barns miljöer som jag har tagit med mig i mitt fortsatta arbete.

En bra lekmiljö enligt Hanna är en varierad miljö med många olika material. Dessutom ska miljön vara vacker och helst innehålla natur. Hanna berättade att hon försöker skapa helhetsmiljöer med lek som en del i utformningen. Hon tänker på rumslighet, form och funktion. Hela platsen ska ha ett sammanhang, en logik och innehålla miljöer som skapar spänning. Idag saknar skolgårdar ofta struktur och övergripande rumsligt tänk. Detta på grund av att skolgårdsutvecklingarna skett i etapper utan övergripande struktur, på grund av en bristande ekonomi, förklarade hon.

Hanna förespråkar att anpassa närmiljön efter specifik ålder i den mån det går. De yngre barnen leker ofta nära sitt eget klassrum och får heller inte alltid lov att gå långt därifrån. De äldre barnen däremot får och vill oftast vistas en bit bort från klassrummet, därför kan mer avlägsna ytor göras generella och fungera för äldre åldrar. Därav bör asfaltplaner, som ofta används till bollekar, placeras en bit bort från skolbyggnaderna medan lugnare miljöer placeras närmare husen. Som projekterande landskapsarkitekt tycker Hanna det är svårt att skapa miljöer som innehåller löst lekmaterial som pinnar och kottar. Landskapsarkitekter ordnar tillrättalagda ytor men planerar inte för löst material. Om barnen får tillgång till dessa material beror främst på hur engagerade lärarna är berättade hon. Men Hanna försöker

skapa förutsättningar för dessa inslag genom att värna om naturmarker med sin innehållsrikedom. Naturmarker ser hon som en otrolig tillgång och ofta som en av de populäraste platserna på skolgården.

De erfarenheter Hanna har av fasta lekturställningar är att de mest populära redskapen ofta är stora och generella och kan användas på många olika sätt och av många barn samtidigt. Hennes favoritredskap för stunden var klätternät formade som en pyramid. De kan barnen gunga på, leka tafatt vid eller sitta och prata på. Även gräskullar är bra av den anledningen att de kan användas på ett varierat sätt. Hon tycker dessutom att små detaljer som talrör, som fungerar som telefoner, ger mervärde. I övrigt anser hon att gungor och rutschkanor alltid är populära. Eftersom lekturställning är dyr poängterade hon vikten av att noga överväga vad man lägger pengarna på.

Klätternät formade som en pyramid kan användas på många olika sätt.

Små detaljer som talrör, som transporterar ljud mellan varandra, bidrar med mycket lekvärde.

Hanna tycker att lekbuskage och en kuperad terräng tillför mycket till skolgården men tror att vissa funktioner är svåra att åstadkomma utan närvaro av lekställningar. Hit hör gungrörelser och kanandet nedför en rutschkana. Hon värdesätter både lekställningar och buskage och beklagade svårigheten att etablera ny växtlighet på grund av slitaget från barnfötter. Som lösning på detta tipsade hon om att plantera arter som är pigga på att bryta nya skott och satsa på billigt växtmaterial ifall växterna blir förstörda, till exempel bygga pilkojor. Sedan ska man undvika att plantera buskage i naturliga gångstråk för att minska risken att barnen trampar ner växterna. Landskapsarkitekter ska även tänka på att inte plantera allergiframkallande buskar och träd på skolgården. Detta är till stor del en symbolisk gest då pollen ofta färdas till skolgården från omgivningen, berättade Hanna.

Att göra skolgården tillgänglig tycker Hanna är viktigt. Lekmiljöerna ska vara utmanande och roliga både för barn med och utan funktionsnedsättningar så att de kan leka tillsammans. Hon förespråkade lekställningar som barn lätt kan ta sig intill även om de har något funktionshinder. Hanna anser att barn med rörelsehinder ska uppmuntras till att röra på sig i mån av förmåga istället för att behöva sitta kvar i rullstolen. Trots de många olika typer av funktionsnedsättningar som finns, till exempel nedsatt hörsel och psykisk sjukdom, planerar man oftast endast för rullstolsburna och synsvaga barn, berättade Hanna. Man får inte glömma att de funktionshinder som finns representerade på skolgården varierar över tiden.

Hanna tog upp dilemmat med att skapa trivsamma, småskaliga miljöer och risken för vandalism. Elever vill ofta vistas i skyddade, lummiga miljöer och det vill även ungdomsgång som besöker skolgården kvällstid. För att kunna erbjuda lummiga miljöer men samtidigt skydda sig mot förstörelse är belysning viktigt. Då kan gängen inte ta skydd i mörkret. Hanna berättade att lärare ofta önskar att eleverna får tillgång till

regnskyddade platser men att de inte vågar satsa på sådana miljöer eftersom de känner oro för att dessa platser ska dra till sig ungdomar på kvällar och helger.

Nya infallsvinklar

Intervjun med Hanna gav mig nya infallsvinklar till ämnet och en ökad förståelse för landskapsarkitektens roll i skolgårdssammanhang. Jag tycker att hennes filosofi om att försöka anpassa närmiljön efter specifik ålder är väsentlig. Som Hanna berättade vågar och får de yngre barnen inte alltid gå långt från klassrummet och behöver därför en närmiljö anpassad för dem. Äldre barn har ofta ett större territorium och deras ytor kan förläggas längre bort. Som Hanna nämnde förstår jag att det kan vara ett dilemma för landskapsarkitekter att planera för löst lekmaterial eftersom vi inte befinner oss på platsen och kan fylla på förrådet när det sinar, men att bevara och skapa nya naturmiljöer är en bra ansats till att främja leken med pinnar, lövruskar och kottar. Hennes åsikt om att buskage och en varierad terräng är en stor tillgång till skolgården, men inte ensamt kan skapa en ultimata utemiljö och ersätta alla andra funktioner, sympatiserar jag med.

När man planerar en miljö för barn ska man både tänka på rumslighet, form och funktion.

SKOLGÅRDEN IDAG

Hosjöskolan har en skolgård på 20 000 kvadratmeter med ett ganska varierat innehåll. I centrum ligger skolbyggnaderna och formar ett inre rum lagt med asfalt. På utsidorna av byggnaderna finns mjukare och frodigare miljöer i form av gräsplaner, lekredskap, en stor skogsdunge, några bärbuskar och fruktträd, en grusplan samt en pulkabacke. Gården är plan och vidsträckt. Den rymmer många träd med höga kronor men få buskage i barnens egen höjd. Skolan ligger inramad av vägar vilket gör att biltrafiken ständigt gör sig påmind.

Bollplaner finns det gott om på Hosjöskolan.

Bärbuskarna är få men populära.

Klätterställningarna ligger i utkanterna av skolgården.

I skolgårdens centrum ligger skolbyggnaderna på en asfaltyta.

Riksväg 80

INVENTERING ÖVER HOSJÖKOLAN

UTVECKLINGSMÖJLIGHETER

Utifrån mina teoretiska studier om skolgårdar och egna undersökningar på Hosjösolan har jag analyserat skolgården och funnit flera *positiva sidor* med den. Skolgården är stor till ytan, ungefär 65 kvadratmeter/elev och innehåller många påbörjade rumsformationer som skulle kunna utvecklas och ges tydligare identitet. Här finns en variation i material och miljöer. Bollplaner, både i gräs, grus och asfalt, samsas med två klätterställningar, en stor skogsdunge och många uppvuxna träd. Här finns även några buskage, fruktträd och olika utspridda lekredskap. Framkomligheten till olika platser är god, gården är relativt plan och har utgående leder av asfaltslagda gångar som når stora delar av gården.

På skolgården finns många uppvuxna träd men färre lekbuskage.

Kvaliteter som saknas på skolgården är bland annat tydliga och lagom stora rumsbildningar som enligt forskningen leder till fler aktiviteter (Lindholm 1995). Idag är rumsbildningarna för stora till ytan och har en begränsad innehållsmässig variation. Flera av rumsbildningarna saknar även det samspel som kan bidra till att leken breder ut sig över gården. Lek har visat sig uppmuntras då lekmiljöer, vegetation och öppna ytor är blandade och samspelar (Lenninger & Olsson 2006). Idag är Hosjösolans skolgård väldigt öppen, vidsträckt och relativt plan. Här finns få höjder, buskplanteringar och andra rumsskapande element.

Skolgården känns anonym och visar ryggen mot omgivningen. Genom att tydliggöra entréerna skulle skolan kunna göras mer välkomnande. En annan sak att framhäva är skolans starka miljöengagemang som idag inte syns nämnvärt på gården. Skolgården känns strikt och öppen och saknar i princip skaparvänliga hörnor, växtvariation som ger årstidsväxlingar och löst material att berika leken med. Ett större utbud av miljöer och inslag som stimulerar de olika sinnena behöver tillföras. Dessutom fordras fler lekvänliga buskage för barnen att gömma sig i och hämta material ifrån.

Det finns många oanvända ytor på skolgården som bör utvecklas för att inspirera till ökad användning. Hit hör den stora grusplanen, två gräsytor samt den stora asfaltplanen i skolgårdens kärna. Skolgårdens delar bör också planeras utifrån olika åldrars behov. Wikström (2008, muntlig) förespråkade att placera de yngre barnens miljöer nära klassrummen då de ofta vill hålla sig intill byggnaderna, medan de äldre elevernas miljöer kan placeras längre ut på skolgården.

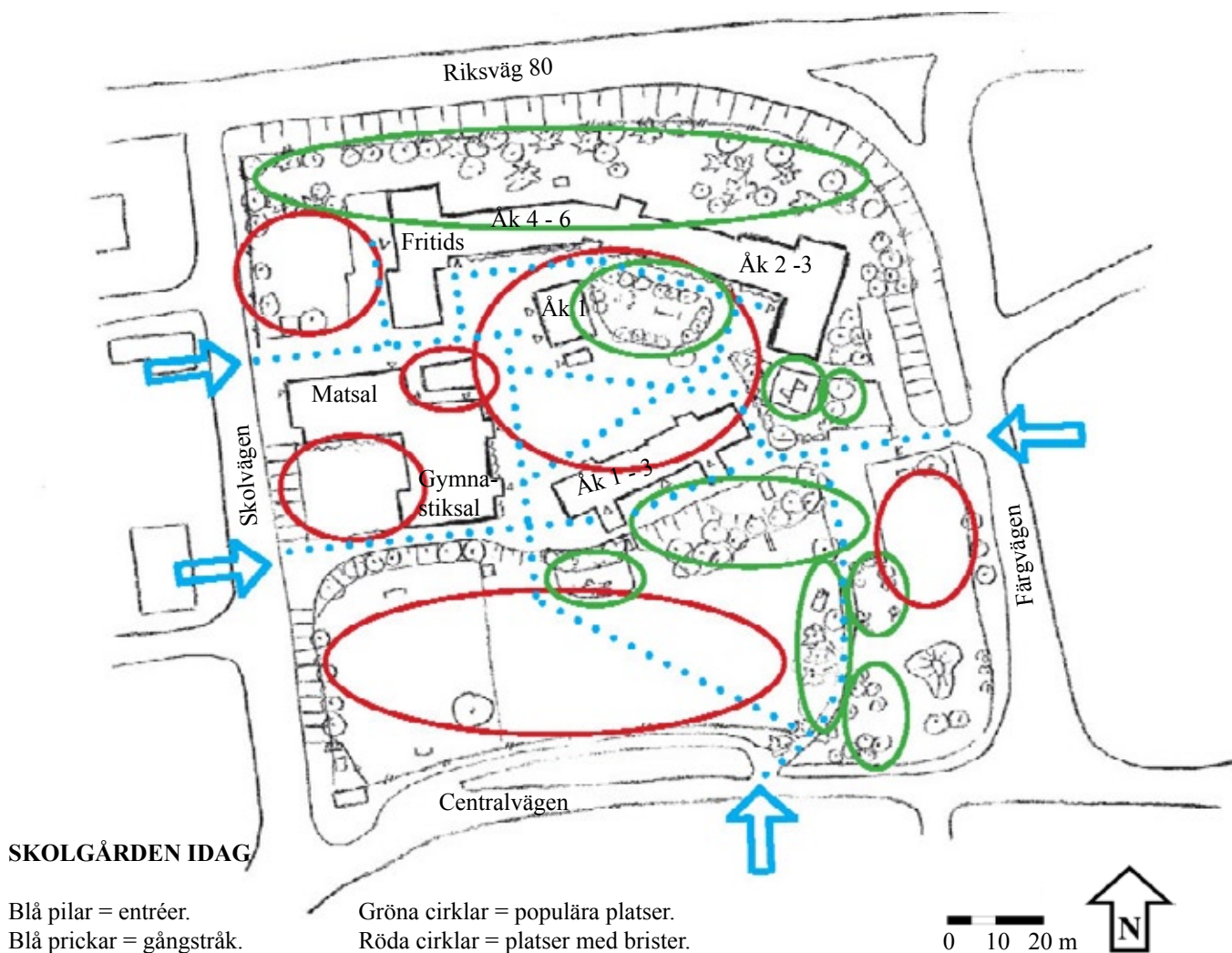

På Hosjöskolan är situationen den motsatta. I skolgårdens kärna breder asfaltplanen, som lämpar sig väl för regellekar, ut sig, medan skolgårdens yttre delar består av gröna och skaparvänliga miljöer med klätterställningar. Som Norén-Björn och hennes kollegor skriver (1993) leker lågstadiesbarn symbollekar och tränar motorik medan äldre barn i större grad ägnar sig åt regellekar och social samvaro. Därför bör skolgårdens upplägg ses över.

Dock har jag märkt att vissa aktiviteter, som att gunga, vistas i skogen och leka vid klätterställningar, verkar vara gemensamma för alla åldrar. Detta förklarar lärare och etnolog Forsgård (1987) med att leken kan symbolisera olika saker för olika deltagare. Olika miljöer kan även fungera på olika sätt och som bakgrundsmiljö till flera olika lekar. Under mina gåturer framkom att lågstadieseleverna gärna leker symbollekar vid klätterställningarna,

medan mellanstadieeleverna använder klätterställningarna som bakgrundsmiljö för regellekar. Förutom att planera skolgårdens delar utifrån olika åldrars behov måste de även ges olika svårighetsgrader för att barn med och utan funktionsnedsättningar ska kunna leka tillsammans (Harvard 2006).

Andra inslag som skolgården bör tillföras är mystiska och hemlighetsfulla platser, exempelvis med lämningar av föremål. Detta intresserar barn och gör att platsen känns spännande (Kylin & Lieberg 2001). Barnen behöver även kunna erbjudas fler hisnande känslor vilket en linbana och rutschbana kan tillföra (Harvard 2006). De olika lek miljöerna ska även vara säkra och följa Svensk Standard för att förebygga inbyggda faror. Gården bör dessutom skyddas mot biltrafik.

KONCEPT FÖR SKOLGÅRDEN

Litteraturstudier och egna undersökningar har lett mig fram till ett koncept för hur Hosjöskolan behöver utvecklas. För att tydliggöra mina idéer har jag här listat inslag som är viktiga att tillföra skolgården för att den ska inspirera till mer lek och möjliggöra utveckling. Konceptet baseras på mina litteraturstudier i "Del II – Skolgårdens utformning", samt egna undersökningar jag utfört på Hosjöskolan. Konceptet är specifikt för Hosjöskolan och fungerar inte som patentrösning för vilken skola som helst.

Då skolan har ett stort miljöintresse och en begränsad budget har jag strävat efter att arbeta med en utformning innehållande många växtinslag, naturmaterial, enkla lekturstening och innehåll som föräldraföreningen till stor del själva kan genomföra.

- **Tydligare och mindre rumsbildningar**
För att locka till fler aktiviteter behöver skolgården delas in i tydligare och mer småskaliga rumsbildningar. Detta kan göras med avgränsande vegetation, höjdskillnader, lekturstening och andra inslag. Rumsbildningarna ska samspela med varandra för att locka leken att breda ut sig över skolgården.
- **Ökat innehåll och större variation**
För att uppmuntra till olika typer av användning och fungera för olika åldrar och tycken behövs ett större utbud av miljöer och innehåll på gården. Skolgårdens rum kan ges olika karaktärer vilket skapar unika lekmiljöer som kan tilltala många barn. Miljöerna ska innehålla olika svårighetsgrader för att tillgodose olika behov. Värde av sittplatser och samlingsplatser får inte glömmas bort i gestaltningen.
- **Unika och tilltalande miljöer**
Skolgården ska kännas välkomnade och intressant. Här ska finnas tillgång till mystiska och hemlighetsfulla platser med spår från människans tidigare närvaro såsom övergivna fågelbad och gamla fruktträd. Skolgården ska innehålla en belysning som förlänger användandet av gården under dagen och dessutom fungerar som inspiratör till lekarna. Här ska även finnas konstnärliga detaljer.
- **Löst material, skaparvänliga hörnor och lekturstening**
Skolgården behöver tillföras pinnar, kottar, sand, vatten och andra material till symbollekar, kojbyggen och övriga skapande aktiviteter. Barnen behöver även få större möjligheter att känna hisnande känslor i fart och rörelse, som att gunga och snurra.

- **Buskage**
Fler lekvänliga buskage behöver planteras på skolgården. Vegetationen bör vara varierad med ett stort antal arter för att erbjuda material att leka med, visa årstidsvariationer och locka fåglar och insekter till gården.
- **Tillgängliga miljöer**
Skolgårdens olika delar ska vara nåbara och tillgängliga för barn med olika funktionsnedsättningar. De ska erbjuda stimulans för de olika sinnena och rymma platser i skugga och under tak.
- **Säkra miljöer**
För att barnen ska kunna ge sig hän leken ska miljöerna vara säkra och följa de normer som berör lekutrustning. Biltrafik bör i så stor utsträckning som möjligt utestängas från gården och visuella intryck från biltrafiken på intilliggande vägar bör minskas med hjälp av en tydligare inramning kring skolgården.
- **Utveckling av oanvända ytor**
Flera platser på skolgården står idag nästan helt oanvända och behöver utvecklas för att barnen ska vilja vistas och leka här. Hit hör bland annat gräsytan vid fritids- och förskolans lokal samt gräsytan intill matsalen.

IDÉFÖRSLAG MED BESKRIVNING

En skolgård behöver ett stort utbud av miljöer för att tillgodose olika barns intressen och behov. Hosjöskolans gård har i idéförslaget fått en uppdelning i olika rumsbildningar med varierande karaktärer baserade på olika vegetationstyper och stadselement. Därigenom har gården tagit form av en värld med olika kontinenter. Här finns bland annat Savannen, Oasen, Parken och Frukthunden, alla med olika utmaningar och innehåll. Att namnge skolgårdens delar som jag gjort är förutom att skapa unika lekmiljöer även ett sätt att öka platsernas identitet, vilket kan stärka barnets känsla för området. Dessutom kan det underlätta orienteringen på skolgården (Olsson m.fl. 2002).

Jag har fokuserat utformningen på ökad vegetation, naturmaterial och enklare lekutrustningar och tillskott. Denna inriktning är baserad på skolans starka miljöengagemang och Skolförvaltningens begränsade budget. Tanken är att lärare och den engagerade föräldraföreningen på egen hand, med råd och stöd från kommunens markförvaltare, ska kunna utföra många förändringar. Målet är att skapa en frodig och grönskande skolgård med ett brett utbud och innehåll.

Den befintliga skolgården har sitt centrum bestående av en asfaltplan lämpad för bollekar medan de yttre delarna är mer passande för fantasilekar med sin grönska och sitt varierade innehåll. Intervjuad landskapsarkitekt Wikström (2008) förespråkade att förlägga miljöer anpassade för de äldre barnen en bit ut på skolgården och miljöer för de yngre barnen nära klassrummen då de yngre barnen kanske inte får eller törs gå iväg så långt. Eftersom de yngre barnen är mer intresserade av symbollekar och övningslekar än bollekar (Norén-Björn m.fl. 1993) har jag försökt skapa gröna ytor med lekutrustning och sandmiljöer även i skolgårdens centrum.

PARKEN	
1.	Korggunga på gummiyta
2.	Pergola
3.	Blomsterrabatt
4.	Sandlåda i två höjder
5.	Lusthus
6.	Entré markerad med pelarträd och framträdande markbeläggning
7.	Bom mot biltrafik
8.	Cykelställ
9.	Cykelställ
10.	Förråd för leksaker
VILDMARKEN	
11.	Kompost
12.	Bullerplank
13.	Fågelbad samt fågelholkar i omkringliggande träd
14.	”Betongfundament” med pinnar, kottar och lövruskor i, samt stockar, stenar och halmbalar
15.	Vindskydd
16.	Klätterställning på barkyta samt stockar och stenar
17.	Lerpöl
18.	Kulle
19.	Ljudinstrument
TARGET	
20.	Stensulptur
21.	Bänk med träd

BOLLHAVET

22. Bänkar kring träd
23. Asfaltmålningar med mönster och spel
24. Bollspelet "Rutan"
25. Pingisbord
26. Basketplan
27. Bänkar kring träd

GRÖNA ÖN

28. Samlingsplats med sittmurar
29. Sandlåda med tak och bakbord
30. Snurreddskap, volträcke och stockar

SANDÖN

31. Gunga på sandyta
32. Äppelträd med vindspel
33. Bänk kring äppelträd
34. Mindre entré med pelarträd och framträdande markbeläggning

35. Cykelställ

GLÄNTAN

36. Huvudentré med pelarträd och framträdande markbeläggning
37. Informationsskylt med tavla
38. Trädäck
39. Flaggstång inramad av färgglada stenar
40. Stockar
41. Bänkar
42. Bom för biltrafik

SAVANNEN

43. Amfiteater
44. Bollmål
45. Safaristig med lejon- och ormskulpturer
46. Buskinramning med trädinslag och klätterväxter
47. Ringlande bänk
48. Skylt "Hosjökolan" på husvägg

OASEN

49. Lekbuskage
50. Klätterställning
51. Trädäck
52. Eka med åror
53. Bäck och vattenhål
54. Sandyta
55. Längdhoppsgrop
56. Sanddynor
57. Konkava och konkava speglar

GRUSÖKNEN

58. Grusplan/skridskobana
59. Upphöjd buskplantering med inslag av träd och klätterväxter
60. Utlagda bildäck och stubbar

DJUNGELN

61. Kulle
62. Sandhög

63. Traktordäck
64. Klätterställning
65. Stenar och stockar
66. Balansbana kring träd
67. Stenröse

FRUKTLUNDEN

68. Frukträd och bärbuskar
69. Gång bland buskar
70. Bollspelet "Rutan" samt basketkorg
71. Linbana
72. Bollplan

ÄNGEN

73. Ängsvegetation
74. Kulle med rutschkana och trappa
75. Fågelholkar i träd
76. Dike med bro
77. Liten entré med pelarträd och framträdande markbeläggning

ÖVRIGT

78. Parkering för lärare och föräldrar
79. Parkering för lärare

Sektion a - a1

Sektion b - b1

Här nedan beskrivs de olika delarna på skolgården. Allra först skildras entréerna. Tydliga och välkomnande entréer är viktigt, dels för orienterbarheten, dels för att utomstående ska bli positivt inställda till skolan och för att eleverna ska känna att de vuxna bryr sig om dem och deras miljö.

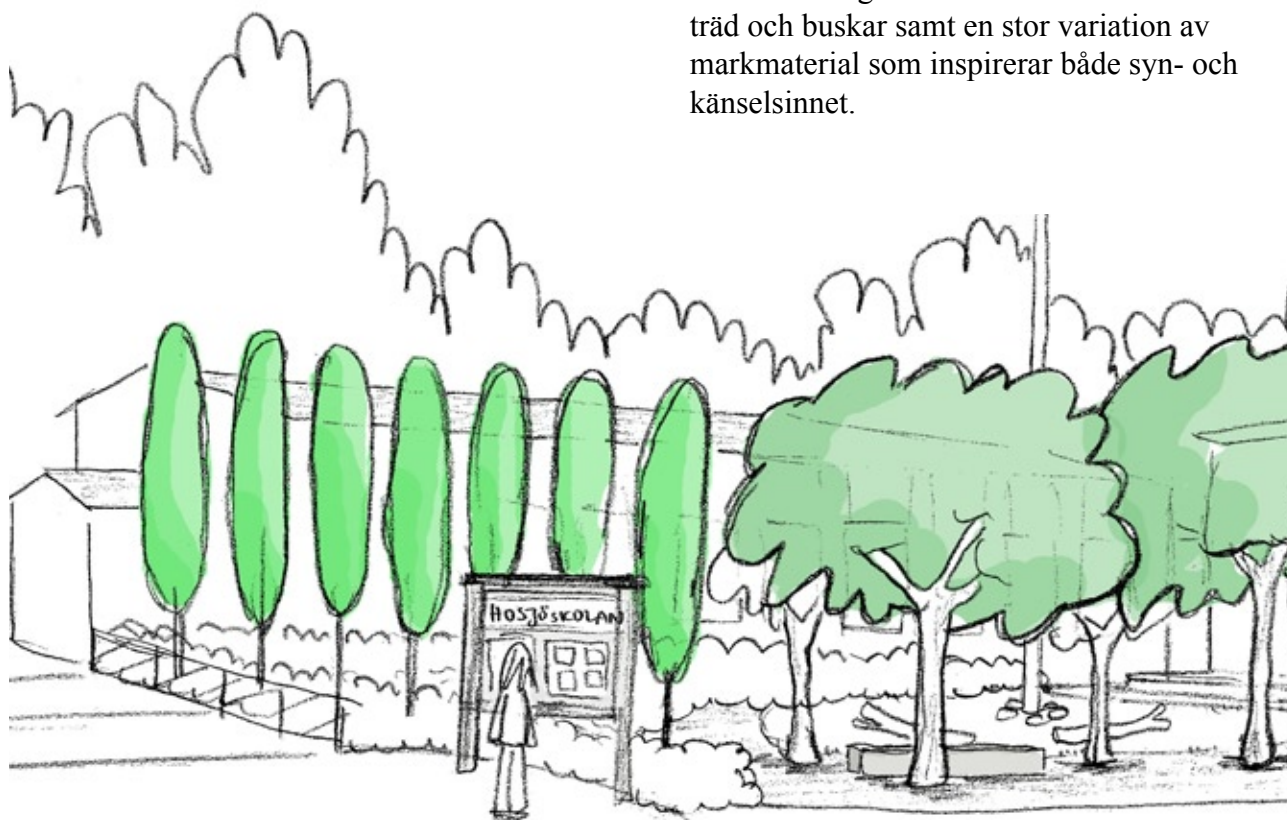
Entréer

När man närmar sig skolan möts man av en grön inramning av buskar, träd och klätterväxter som ömsom bildar en grön vägg mot omkringliggande vägar och ömsom öppnar upp sig i siktstråk in mot skolgården. Denna gröna inramning med syninsläpp ger en välkomnande känsla och visar upp skolans stora miljöengagemang. Redan utifrån Centralvägen uppmärksammas förbipasserande om skolan av en skylt som stoltserar med skolans namn. Vid huvudentrén från Skolvägen finns sedan en informationstavla med bilder över skolan och dess innehåll och delar. Här finns även parkeringar för lärare och föräldrar, både handikapplatser och vanliga.

Till skolan finns fyra entréer varav de två största nås från Skolvägen. Den tredje entrén är en gång- och cykelväg från Centralvägen och den sista entrén leder från lärarnas egen parkering in till skolgården. Alla entréer får en gemensam utformning bestående av röda halvcirklar målade på asfalten, belysning samt pelarformade träd som bildar utropstecken mot skyn. Denna regelbundenhet tydliggör entréerna vilket underlättar orienterbarheten, speciellt för personer med synnedsättningar. Belysningen medför även att eleverna lättare blir sedda av trafikanter vilket ökar tryggheten (Harvard 2006). De två största entréerna från Skolvägen som idag tillåter biltrafik in på skolgården får varsin bom som hindrar obehöriga från att beträda gården. Bommarna är utformade för att även fortsättningsvis möjliggöra framkomligheten för utryckningsfordon och skötselentreprenörer.

Gröna ön

I skolgårdens hjärta ligger Gröna ön. Denna ö bildar ett frodigt komplement till omkringliggande asfaltyta och rymmer både samlingsplats, sandlåda, enklare lekutrustning och lekbuskage. Ön har ett rikt utbud av träd och buskar samt en stor variation av markmaterial som inspirerar både syn- och känselsinnet.

Vid huvudentrén från Skolvägen finns en informationstavla med bilder över skolan och dess innehåll.

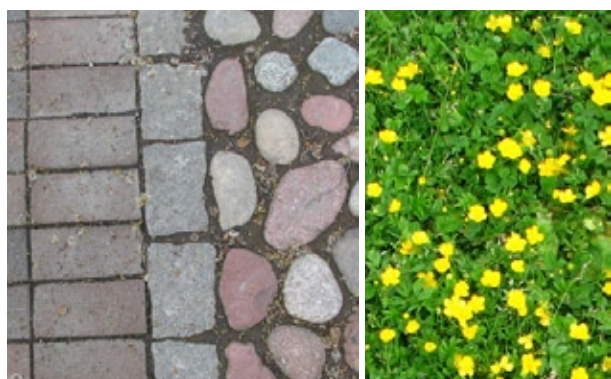

Gröna ön har en inre uppdelning av olika rum sammanbundna av gångstigar. I öns kärna finns en samlingsplats med ett stort solitär träd och betongmurar i sitt höjd som fokus. Genom Gröna ön kan barnen förflytta sig över bland annat stenmjöl, sand, plattor, gräs och gatsten från del till del. Här kan de leka i sand, bland buskage och snurra kring snurreddskap och volträcken. De kan även balansera över hängbron samt över träkubbar och utlagda stockar. Att använda sig av olika markmaterial är ett bra sätt att skapa olika grader av framkomlighet och utmaningar för barn med funktionsnedsättningar. Behovet av att träna balansen kan vara särskilt stort hos barn med hörselskador (Harvard 2006), för dem är stockar och träkubbar bra att balansera på.

Gröna ön är en plats för både lek och återhämtning. Denna yta är speciellt tillägnad de yngre barnen som ofta hellre ägnar sig åt fantasilekar än bollekar (Norén-Björn m.fl. 1993). Här kan de bygga bon bland buskarna, leka med sina leksaksfigurer och bygga landskap i sanden. Platsen lämpar sig även för äldre barn som vill sitta och prata med sina vänner i en grön och lummig miljö. Gröna öns närhet till klassrummen är viktig för barn som vill ägna sig åt skapande lekar men som inte får eller vågar röra sig till de yttre delarna av skolgården där det finns gott om lekbuskage och olika material.

Gröna ön består av lekutrustningar och vegetation.

På Gröna ön finns olika material att förflytta sig över.

Gröna öns utseende idag, före ombyggnad.

Sandön

Gröna ön har en koppling till Sandön markerad som ett mönster i asfalten. Sandön är en gungyta med ett stort sandhav delvis inramat av träkubbar i lekfullt varierande höjder att sitta eller balansera på. Gungorna ger hisnande fartkänslor och en frihetskänsla som inte kan upplevas på många andra sätt. Utanför gungytan leder en stenmjölsgång in till en grönare vrå av ön med en inramning av buskar och träd. Här kan barnen bygga bon bland buskarna eller lyfta på stenar i brynet för att hitta och studera små djur. Djur är betydelsefulla och intressanta för barn. Ofta vill barnen försöka förstå sig på djuren och bygga bon åt dem (Norén-Björn m.fl. 1993). Den gröna vrån markeras av två stora, gamla äppelträd som ger rikligt med frukt om höstarna. I ena trädet placeras ett vindspel som förmedlar vindens sånger och ger hörselintryck. Intryck som berör de fem sinnena är viktiga, inte minst för barn med funktionsnedsättningar som kan ha svårt att tillgodose sig alla delar av skolgården (Harvard 2006).

Bollhavet

Som ett böljande hav som omfamnar Gröna ön ligger Bollhavet, en stor asfaltyta intill skolbyggnaderna. Här kan eleverna ägna sig åt bollspel som ”rutan”, basket och pingis. Regellekar som dessa är väldigt uppskattade, främst av barn i mellanstadieåldern (Norén-Björn m.fl. 1993). För de yngre barnen, som kanske hellre vill uppfinna sina egna lekar, finns roliga mönster och hagar målade i glada färger på asfalten. De yngre barnens miljöer bildar tillsammans med ett slingrande mönster i asfalten en lugnare passage där barnen tryggt kan röra sig utan rädsla för att hamna mitt i ett livligt bollspel. Bollplanerna är dessutom placerade långt ifrån entréer och ömtåliga fönster.

På Sandön kan eleverna gunga, balansera på kubbar och leka bland buskar och träd.

För att tydliggöra entréer till klassrummen markeras de med cirklar i glada färger på asfalten och får fasadbelysning. Detta är ett bra sätt att vägleda barnen, inte minst de med synnedsättningar (Harvard 2006). Avgränsningar, identitet, lummighet och solskydd skapas genom lövträd, av vilka många omfamnas av träbänkar. Flera fasader ramas in av buskar av olika arter och karaktärer. Växterna ger färg- och formupplevelser samt ett ökat djurliv. För att möjliggöra asfaltytans lekar även vintertid plogas stora delar av Bollhavet från snö. Plogningen och den milda fasadbelysningen som lyser upp platsen mörka kvällar möjliggör leken att fortgå längre. Bollhavet gör en avstickare söderut intill den östra entrén där den vidgar sig i ett större rum innehållande sittbänkar och planer för bollspelet "rutan" samt basketmål. Dessa avskilda bollplaner tillgodoser barn som vill öva i sin egen takt att spela i lugn och ro, vilket Norén-Björn m.fl. förespråkar (1993).

I Bollhavet finns roliga mönster målade på asfalten.

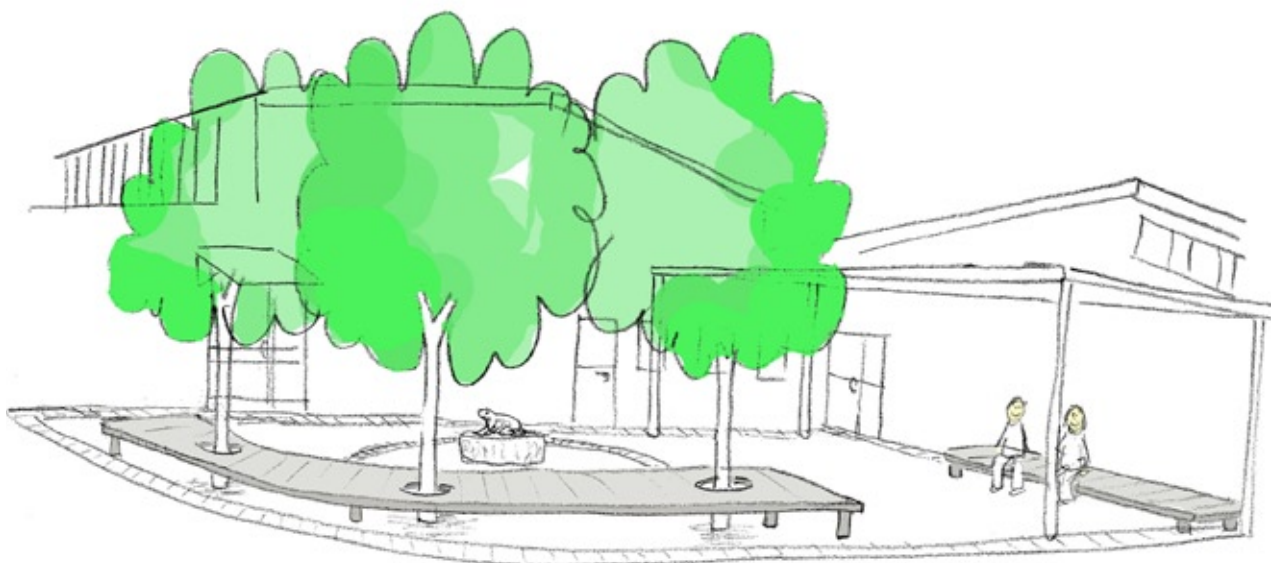
Torget

Torget är ett entrérum till matsalen. Här kan barn slå sig ned i väntan på att äta lunch eller för att sitta och samtala med vänner och spana ut över de aktiviteter som pågår på asfaltytan. Detta rum har öppnats upp för att välkomna. Tidigare fanns här ett dominerande tak som nu har ersatts av en torgyta med en grodskulptur i blickfång och en yttre inramning av en bred, svängd träbänk med uppstickande körsbärsträd som bildar ett blommande lövtak om våren. Grodskulpturen samlar regnvatten i sin urgröpta skål och möjliggör barnen att känna på vattnet. Mot ena husfasaden finns ett smäckert tak med en avlång bänk där barnen kan ta skydd från regn och stark sol. Skuggiga platser är speciellt viktiga för barn med funktionshinder som har svårt att förflytta sig eller känna av när solintaget blir för stort (Harvard 2006). Öppningarna till Torget är stora för att möjliggöra snöskottning och framkomligheten för rullstolar och barnvagnar.

Torget är en samlingsplats med sittbänkar och en grodskulptur.

Torget efter ombyggnad.

Parken

Parken är lite av ett kombinerat finrum och lekrum med extra hänsyn till rullstolsburna barn. Detta är en hörna där förskolebarn och fritidselever kan dra sig undan om de inte vill vistas på den stora skolgården. Här finns trädgårdsinslag i form av ett lusthus, mindre blomsterrabatter och en pergola omslingrad av klätterväxter. Lekinslagen består av en annorlunda gunga, en sandlåda och lekbuskage.

Parken har en frodig och grönskande inramning av träd och buskar som erbjuder dofter, färger, former och material för skapande lekar. Fina planteringar är viktiga då barnen tolkar dem som tecken på att de vuxna bryr sig om barnen (Titman 1994) och stimulerar dessutom olika sinnen samt lockar till olika lekar. Vad gäller lekredskap finns här en tillgänglig korggunga på framkomligt gummiunderlag som barn som inte har styrka att hålla sig sittande kan ligga i. Gungan fungerar även för flera barn att leka samtidigt i. Här finns en sandlåda i två nivåer med en högre del där barnen kan gräva sig djupt ner i sanden och där rullstolsburna barn kan komma intill för att baka med sanden på en bred bordskant. I sandlådan finns en urgröpt sten

Torget före ombyggnad.

som fylls med vatten vid regn samt rännor i sidan av sandlådan där vatten kan fyllas på för att bli ett tillskott i den skapande leken. Vatten är ett viktigt och populärt inslag på skolgården (Norén-Björn m.fl. 1993).

Stora delar av markmaterialet i Parken består av stenmjöl för framkomlighets skull. Här finns även gräsytor att leka och sitta på. På ena gräsytan står ett lusthus i skydd av buskar och träd. Lusthuset är efterfrågat av personalen som plats för utomhuspedagogik och som sittplats under tak för elever och lärare. Öster om korggungan placeras ett förråd där fritids kan förvara sina spadar, sparkcyklar och hopprep.

I Parken finns en sandlåda i två höjder, en korggunga specialanpassad för funktionshindrade barn samt gröna, frodiga miljöer.

Parken före ombyggnad.

Vildmarken

Norr om skolbyggnaderna breder Vildmarken ut sig. I detta skogsparti finns material för skapande och här tillåts lekarna breda ut sig och barnen får möjlighet att påverka och förändra miljöerna. I Vildmarken uppmuntras kojbyggen och liknande lekar. Ett område tillägnas även ljudupplevelser med olika ljudinstrument. För att möjliggöra framkomligheten till Vildmarken följer en bred stenmjölsgång husfasaden genom skogen. Här finns även en ringlande stig som förbinder skogens olika delar.

I denna skog kan barnen bygga bon bland vegetationen, leka med pinnar och kottar samt klättra i träd. Slyvegetation släpps upp för att öka skogskänslan och befintlig vegetation sparas i så stor utsträckning som möjligt. Naturmarker har i forskningen visat sig ha positiv verkan på barn och verkar öka uppfinningsrikedomen över hela skolgården (Lindholm 1995). Detta tros bero på att skogen kan användas på många olika sätt och inte har något bestämt syfte. Naturmarker går att påverka och förändra och bjuder dessutom på överraskningar.

För att föra in mystik och en känsla av människors tidigare närvaro placeras en "husgrund" av betongfundament ut i skogen. Denna grund fylls med pinnar, kottar, lövruskor och annat lekvänligt material. När materialet successivt minskas kan det fyllas på. Även halmbalar, stockar, träpallar och stora stubbar med rotsystem läggs ut i skogen. Platser som känns mystiska, med övergivna föremål, är fascinerande för barn (Norén-Björn m.fl. 1993).

Fåglar lockas till skogen på olika sätt. Här finns bland annat ett fågelbad i form av ett betongfat dekorerat med mosaikbitar, som efter regnfall är intressanta både för djur och för barn. Fågelbadet visar även spår av historia, att någon befunnit sig på platsen tidigare och lämnat detta föremål. Utöver detta och den varierande vegetationen drar även fågelholkar till sig fåglar till skogen.

I Vildmarken finns en "husgrund" av betongfundament fylld med pinnar, kottar och lövruskor.

För att uppmuntra fantasilek och skapande lek anläggs en lerpöl i markerna. Regniga dagar blir platsen geggig och rolig att leka vid. För att kunna komma så nära pölen som möjligt utan att hamna mitt i leran placeras stenar, stepping stones, ut i lerytan. På dessa stenar kan barnen stå och balansera och peta med pinnar i leran. Här kan de även rita figurer och baka kakor med leran. Skogsområdet är naturligt sankt och fylls med vatten om höstarna. Vintertid fryser vattnet till iskorpor som kan krossas och hoppas på, vilket är ett stort nöje för barnen. Även snön är populär att leka och bygga med.

För att stilla klätterbegäret byggs en klätterställning i skogen. Här kan barnen svinga sig, få utsikt över markerna, klättra på klättervägg, hänga benkrok, använda armstyrkan och leka vilda djur. Som underlag används bark, som förstärker skogskänslan. Viktigt är att klätterställningen blir ett komplement till lekställningen i Djungeln med andra utmaningar och svårighetsgrader. Klätterställningen ska uppfylla säkerhetsaspekterna i Svensk Standard.

Vid lerpölen kan barnen greja och peta i leran med pinnar.

Vildmarken före ombyggnad.

Halmbalar är bra material för kojbyggen.

I östra hörnan av Vildmarken ligger fokus på en grupp ljudinstrument. Här finns en stor trumma och metallrör att spela på. Även talrör placeras ut i skogen för att barnen ska kunna föra hemliga samtal från olika platser. Som en visuell avskiljare mellan ljudinstrumenten och övriga Vildmarken anläggs en stor kulle. Denna kulle blir även en utsiktspunkt och kan fungera vid lekar som "herre på täppan". För att minska buller och insyn från biltrafiken på Riksväg 80 byggs ett bullerplank mot vägen.

Ljudinstrument skapar spännande ljud i skogen.

Gläntan

Rummet Gläntan som ligger intill skolans huvudentré får en uppdelning i två skilda karaktärer. Utifrån möts barnen av ett frodigt trädtag med bänkar på en skuggig stenmjölsyta och när de letat sig in under lövtaket öppnar sig ett ljust gräsrum med flaggstången i fokus. Detta blir ett lugnt hörn på skolgården för barnen att dra sig undan till för att samtala eller filosofera.

Flaggstången i rummets mitt får en markering av stenar målade i regnbågens färger och en yttre ring av stockar som både går att balansera och sitta på. De dekorativa stenarna blir ett uttryck för det estetiska i miljön och ger lustfyllda känslor (Lenninger & Olsson 2006). Husfasaden får ett stort trädäck där barnen kan sitta och samtala i solskenet och fungerar även som scen vid uppträdanden och på skolavslutningar. Mot Skolvägen får rummet en avgränsning med buskplanteringar som ger vackra former och färger. Här finns även lökväxter som hälsar våren välkommen. Mot vägen planteras en rad av pelarträd som markerar entrén till skolan. Gläntan är en lugn, avskild plats för samtal snarare än lek, och tillägnas speciellt de äldre skolbarnen.

I Gläntan finns utrymmen för gemenskap blandat med mycket grönska.

Savannen

Savannen, den stora gräsplanen som används på gymnastiklektionerna vid bland annat fotbolls- och brännbollsspel, får en träd- och buskinramning som skapar rumslighet och tillför fler användningsområden till platsen. Denna gröna inramning skyddar även mot intilliggande väg och trafik, bildar en fin ram utåt samt framhäver skolans miljöengagemang.

Mot Centralvägen planteras en bred buskplantering med inslag av träd och klätterväxter som får leta sig upp i nätstaketet. I buskaget anläggs Safaristigen, en barkstig som slingrar genom snåren och öppnar sig i gläntor där två träskulpturer, ett lejon och en orm, lurar. Här kan barnen leka att de är på äventyr och ta skydd i det tåliga lekbuskaget som inspirerar med olika blommor och bladmönster.

På Savannen finns en amfiteater som eleverna kan sitta på när de lyssnar på gymnastiklärarens genomgångar.

Savannen före ombyggnad.

På Safaristigen möts barnen av vackra träskulpturer.

I söderslätten anläggs en amfiteater uppbyggd av betongblock. Denna trappa fungerar som plats för barn som vill sitta lite avskides och leka och samtidigt ha överblick över barnen på gräsplanen, samt som samlingsplats när gymnastikläraren ska gå igenom dagens lektioner. I söderslätten planteras vårlökar som får breda ut sig i ett blått hav. För att uppmuntra den skapande leken vintertid tippas snöhögar på gräsplanen. Här kan barnen klättra, gräva gångar och rutscha nerför högarna. Lek i kuperad terräng lockar till många olika typer av rörelser och leder till en bättre fysik hos barnen.

På Savannen kan barnen ägna sig åt bollekar på gräsplanen och symbollekar bland buskar och träd.

Grusöknen

Grusöknen är den stora grusplanen som angränsar till Savannen. Denna plan står idag ofta tom på rasterna men används på gymnastiklektionerna och spolas till skridskobana vintertid. För att göra platsen lummigare och trevligare för barnen utvecklas den liksom Savannen med en grön inramning mot Centralvägen i form av buskar, träd och klätterväxter. Denna plantering är upphöjd med en yttre gräns av träkubb i vågiga mönster som inspirerar till balanslek och förhindrar snö att tippas i planteringen innanför.

Mot Centralvägen får Grusöknen en inramning av buskar, träd och klätterväxter.

För att grusplanen ska bli mer lekvänlig placeras däck och stubbar ut på planen sommartid och bildar en förlängning av äventyrsleken Djungeln öster om Grusöknen. Här kan barnen leka på rasterna och materialet kan även byggas upp till hinderbanor under gymnastiklektionerna.

Under den dubbla trädraden väster om grusplanen ställs en lång, ringlande bänk. Här kan barnen snöra på sig skridskorna vintertid eller sitta vända mot gräsplanen och följa bollspelen på planen. Grusöknen är belyst med strålkastare som möjliggör skridskoåkning under mörka kvällar.

Oasen

I den gröna ytan norr om Grusöknen som långsamt sluttar upp mot ovanliggande skolbyggnad anläggs Oasen. Oasen består av lummiga, skaparvänliga miljöer med sandlek, vattenlek och klätterlek. Här finns en tillgänglig kombinerad klätterställning för de yngre skolbarnen med olika ramper, som rullstolar lätt kan köra på. Här finns även talrör, som fungerar som telefoner. När ett barn pratar i ena tratten förflyttar sig ljudet till andra röret där kompisen kan ta emot samtalet. För barn med funktionsnedsättningar är lekinstrument som uppmuntrar olika sinnen extra viktiga (Harvard 2006). Oasen får en grön inramning med lekvänliga, tåliga buskage av varierande karaktärer. Här finns pinnar, löv och fröställningar som kan bli en del i leken.

I Oasen finns en kombinerad klätterställning för de yngre skolbarnen.

I Oasen leder ett trädäck förbi en eka, en bäck samt en sandlåda.

Genom en stor del av Oasen leder ett trädäck för barnen att förflytta sig över. Däcket passerar en eka med åror, en bäck som leder ner för slänten samt en sandlåda med rolig form. Bäckens byggs upp av urholkade stockar och leder regnvatten ner för slutningen och ut i en urgrävd fördjupning i marken. För att få rinnande vatten ned för stockarna kan lärarna dra ut en vattenslang och spola vatten i fåran. Överskottsvatten leds bort med ett bräddavlopp som förhindrar att vattendjupet blir mer än de rekommenderade 20 centimetrarna (Boverket b, elektronisk).

I nordöstra delen av Oasen finns en spegelhörna. Här ställs två konvexa och konkava speglar som förändrar kroppens former och frambringar ett gott skratt. Här finns även sittplatser för barnen att slå sig ner på. Intill speglarna ligger Lekoteket, förrådet där barnen kan låna lekprylar under rasterna.

Söder om Lekoteket finns en avlång sandgrop. Denna grop kan dels användas för skapande bygglek, dels som längdhoppsgrop under gymnastiklektionerna. Öster om sandgropen finns "sanddyner", där grusytan är upphöjd i kullar.

Konvexa och konkava speglar i Oasen ger kroppen roliga former.

Djungeln

Djungeln, som redan idag har en grundstomme av balansstockar, stubbar, stenar samt en klätterställning med klätternät får ett tillskott av olika lekkomponenter. Ytan utökas mot grusplanen och får en tydligare inramning av träd och buskar samt fler lekredskap. Ett stående traktordäck blir en utmaning för de små att klättra på och ger barnen möjlighet att fundera över begreppen "ovanpå", "nedanför" och "under". En stor sandhög hålls ut i ena kanten för att locka till sandlek, klättring och spring. Även en gräskulle blir föremål för spring och kanande. Mellan tallarna fästs balanslinor att balansera på. Monteringen av linor måste göras med varsamhet, med kilar intill träden, för att inte skada barken och därmed påverka trädets vitalitet. I södra hörnan placeras stenar som ger känslan av ett utbrett stenröse, här kan barnen balansera från sten till sten. Stenarna ska ha släta ytor utan vassa kanter. I Djungeln släpps ny vegetation upp för att bilda slingriga och snåriga vrår, och i lämpliga träd fästs linor som likt lianer går att svinga i. På denna plats med lekställningar, stenar och linor måste anläggandet ske med stor varsamhet för att lekmomenten och fallytorna ska vara säkra och uppfylla Svensk Standard.

Djungeln rymmer både klätterställning, balansbana, stenar, stockar och sandlandskap.

I Djungeln finns ett traktordäck att balansera på.

Ängen

På Ängen får gräset växa sig högt och bilda ett gräshav för barnen att leka och gömma sig i. Här kan barnen plocka olika växter att leka med och skapa nedtrampade rum i gräset. En slingrande gräsgång klipps kort för att bilda variation i terrängen och öka framkomligheten för de barn som har svårigheter att ta sig fram i hög vegetation.

Ängen får en inramning av buskar som skapar hemliga lekhörnor och tar bort känslan av intilliggande biltrafik. Arterna är tåliga och lekvänliga med vackra blad, frukter, bär, blommor och höstfärger. Höjd och täthet varieras för att skapa olika rumskaraktärer. På marken under buskarna läggs ett lager bark som ger en mjuk och behaglig känsla att gå på. Här finns ett rikt djurliv. Insekter och fåglar lockas av örter som går i frö och

stubbar som bevaras. Stubbar är även utmärkta för barn att leka lekar vid och använda som matlagningshörnor. I de två stora lönnarna på Ängen placeras fågelholkar som hälsar fåglarna välkomna. Längs den asfalterade gångvägen i Ängens västra del grävs ett dike som tillåts fyllas med vatten regniga dagar. Över diket går en bro som binder ihop Ängen med gångytan.

Gräskullen på Ängen är viktig på skolgården, dels som utsiktspunkt och dels som landmärke, en igenkännande plats. Härifrån kan barnen ta fart och springa nedför backen och leka fartfyllda lekar. Kullen är också viktig för pulkaåkning vintertid, samt för lekar som "herre på täppan". För att öka kullens funktioner monteras en släntrutschkana på höjdens östra sida. För barn som har svårt att ta sig uppför kullen finns en trappa med handledare. Även ett rep fästs från kullens fot till topp, med knutar att greppa om. Detta är ett ytterligare sätt att ta sig upp på, med en annan svårighetsgrad. Att tillföra olika svårighetsgrader till gården är viktigt då barn har olika möjligheter att tillgodogöra sig lekutrustningar (Lenninger & Olsson 2006).

I Ängen växer gräset högt och på kullen placeras en rutschkana.

Rutschkanan är placerad åt öster för att inte hindra pulkaåkningen som mestadels sker norrut. Vädersträcksmässigt är detta bra ur solsynpunkt, här bränner solljuset inte så starkt att rutschkanan blir het.

Fruktlunden

Norr om Ängen finns en plats med gräsytor, en linbana, bärbuskar och fruktträd. Denna yta har fått namnet Fruktlunden efter sin vegetation. Här finns vinbärsbuskar, plommonträd och äppelträd som barnen kan gå och äta från. Dessa träd och buskar är viktiga tillskott på skolgården och erbjuder smakupplevelser och visar naturens gång från kart till moget bär. Här kan barnen undersöka bären och lära sig om fruktens mogningsprocess.

I linbanans rörelse kan barnen känna pirr i magen då de färdas genom luften och uppleva hisnande känslor. När de är nöjda med att åka kan de sedan smyga in i bärbuskagens smala gångar. Dessa gångar öppnar upp sig i ett hemligt rum där barnen kan slå sig ned på en bänk och smyga på andra barn vid linbanan. Inne i buskaget finns belysning som ger ett hemlighetsfullt skimmer i vackra färger över hela planteringen. Detta ljus lockar barnen till platsen när mörkret lagt sig och inspirerar till spännande lekar.

På gräsytan placeras bollmål ut för att små grupper av barn ska kunna leka för sig själva. Det är viktigt för barn som inte har lika lätt för sig eller som inte vill vistas i en större grupp att få möjlighet att öva och spela avskilt (Norén-Björn m.fl.1993). Denna yta kan även användas för andra lekar, som att leka häst eller för att springa runt och jaga varandra.

KRITISK GRANSKNING

Här följer en kritisk granskning av mitt idéförslag för Hosjöskolans skolgård utifrån de inledande teoriavsnitten. Denna granskning är avsedd att binda ihop teori och praktik för att se hur väl mitt idéförslag fungerar samt visa vilka svårigheter och dilemman jag dykt på under gestaltungsprocessen.

Min frågeställning under arbetets gång har varit: Vilka aspekter kan leda till en stimulerande skolgårdsmiljö under rasttid för barn i förskoleklass upp till årskurs 6?

Vegetation, enklare utrustning och begränsad budget

Mina första mål för Hosjöskolan var att basera skolgården på rik vegetation, naturmaterial, enklare lekutrustning samt miljöer som kan anläggas för en mindre penning. Dessa grundpelare är baserade på skolans stora miljöengagemang och knappa ekonomi. Flera av föreslagna förändringar är därför tänkta att kunna genomföras av föräldrar och lärare själva. Hit hör att snickra bänkar, lägga ut stockar och stenar, måla mönster i asfalten, plantera buskar, tillverka egna ljudinstrument och bygga fågelholkar. Under arbetets gång kände jag dock att dessa mindre ingrepp inte var tillräckliga för att skapa en optimal skolgård. De uppfyllde stora delar av vad jag efterfrågade men inte allt. Av mina undersökningar framkom att barn har behov av utmaningar, olika svårighetsgrader och längtan efter hisnande upplevelser (Norén-Björn m.fl. 1993, Harvard 2006). Dessa behov ansåg jag vara svåra att uppfylla genom att endast tillföra vegetation, mindre hemmabyggda lekutrustningar och en modulerad terräng. Därför beslöt jag mig för att även föreslå större lekutrustningar som en linbana, gunga och en rutschkana till skolgården. Dessa större redskap kan orsaka stora skador om de inte är rätt tillverkade och monterade och jag anser att de därför ska köpas in av en kunnig tillverkare.

Mitt mål att eftersträva en begränsad budget fick ge vika ganska snabbt. Trots att jag till största del har tagit tillvara och utvecklat befintliga kvaliteter och rumsbildningar på skolgården har kostnaderna blivit stora. Jag har insett att även växter är dyra, det är inte bara stora lekställningar och anläggandet av nya lektytor som kostar. Tanken är dock att förändringar ska kunna ske etappvis, i den storleksordning tid och pengar finns till förfogande. Många av förändringarna kan göras av föräldraföreningen och lärare själva medan andra måste köpas in. Några av förslagen har i skrivandets stund redan genomförts av föräldraföreningen.

Sätt barnen främst

I mitt idéförslag för Hosjöskolan har jag strävat efter att se skolgården utifrån barnens perspektiv och försökt tillgodose deras behov av att skapa och använda hela sin kropp i leken. Barn är väldigt förtjusta i vatten och formbara element såsom lera och våt sand. De behöver även tillgång till pinnar, kottar och stenar för kojbyggen och andra skapandeprocesser (Norén-Björn m.fl. 1993). Barnens behov av lösa material såsom dessa har kommit i konflikt med de vuxnas uppfattningar och farhågor. Medan barnen på skolan efterfrågade byggmaterial uttryckte de vuxna rädsla för att pinnar skulle användas som vapen. Lärarna var även oroliga för att barnen skulle smutsa ned sig, dra in lera i klassrummen eller att halmbalar och pinnar

Barn är förtjusta i vatten och andra lösa material.

skulle egga ungdomsgång att vandalisera och förstöra på skolgården. De var även rädda för att pinnar och stenar skulle ge ett skräpigt intryck och försvåra entreprenörernas skötsel av tomten. Även oro för olyckor vid användande av vatten uttrycktes.

Trots de vuxnas rädslor har jag stått fast vid förslagen på lösa material. Jag anser att dessa är viktiga och om de placeras lite avsides tror jag inte de ger intryck av en skärpig gård eller försvårar skötseln av gården. Dock får personalen räkna med att vissa prylar kommer att förflyttas ut på skolgården och användas i olika byggen och lekar, men jag tycker att barnens kreativa lekar får gå före en välansad gräsmatta så länge miljön är säker. Att materialet ska fungera som vapen känner jag ingen stor oro för om det väljs med omsorg. Stockar får inte innehålla utstickande spikar och pinnar ska inte ha vassa spetsar. Lösa material har flera positiva sidor, förutom att användas i kreativa lekar har forskningen visat att en stor tillgång på material minskar konkurrensen om prylar vilket leder till färre bråk (Titman 1994). Jag anser att löst material bör användas i större utsträckning än det gör idag. Dock har jag inte förespråkat verktyg och byggtillbehör som såg och spik på gården då dessa föremål kan göra stor skada om de används utan uppsikt. Jag har föreslagit användandet av vatten, men försiktighet måste tas så att det rekommenderade djupet på 20 centimeter inte överstigs (Boverket b, elektronisk).

Barnkonventionen slår fast att barn har rätt till yttrandefrihet och att barnets bästa är prioritet ett vid åtgärder som berör barn (Barnombudsmannen 2009, elektronisk). Detta har jag inte fullt ut lyckats uppfylla i mitt arbete. Jag har försökt sätta barnens bästa framför lärarnas åsikter och försökt skapa en god miljö utan att äventyra ekonomiska ramar. Men elevernas delaktighet har varit begränsad. Jag har gått gåturer med ett urval elever och bett om deras synpunkter och önskemål för skolgården men jag har inte gjort dem delaktiga i gestaltungsprocessen.

Barn har rätt att delta i skolgårdsutvecklingsprocesser.

Hade mer tid funnits till förfogande hade jag redovisat mina idéer för eleverna för att få synpunkter från eleverna att bygga vidare på. Som Kylin (2004) beskriver måste vi besöka barnen och deras platser för att se hur de använder sitt område. Att sitta inomhus och låta barnen på en karta kryssa i var de leker hade inte gett samma förståelse för barnens lek och användning av gården då det är svårare att muntligt berätta om en miljö än att uppleva den på plats. Jag tror att observationerna skulle ha behövt utföras flera gånger under året och under olika årstider och väderlekar för att ge en rättvis bild av gårdens användning. För att göra gåturerna optimala skulle även de ha utförts under flera tillfällen, med olika elever.

Rumsbildningar och identitet

I mina studier framkom att flest antal aktiviteter på en skolgård sker när skolgårdens totala yta är stor och när antalet rumsbildningar mellan 40 – 160 kvadratmeter är hög (Lindholm 1995). Att skolgården rymmer många olika aktiviteter ser jag som ett bra mått för en väl fungerande gård varav jag har försökt eftersträva detta. Detta har dock inte alltid varit enkelt. Vissa ytor har sina bestämda uppgifter och kräver sin stora yta vilket lett till att målet inte uppfyllts.

Bollplaner och isbanor är exempel på detta. Även andra rumsbildningar är stora i sina yttre ramar men har en inre uppdelning i olika platser som håller rekommenderad storlek.

Olsson (1995) samt Lenninger & Olsson (2006) förespråkar att ge skolgården en egen identitet genom att ta tillvara befintliga kvaliteter såsom berghällar och skogspartier samt att koppla gården till omgivande landskap och historia. De anser att unika miljöer som skiljer sig från andra skolgårdar ger ett mervärde, vilket jag sympatiserar med. Jag har tagit tillvara skogsdungar och den stora kullen på Hosjöskolans skolgård. Men då jag ansett att det inte funnits några stora historiska värden i trakten eller omgivande landskap har jag istället för att bygga på svunna tider försökt skapa identitet genom att skapa unika miljöer på gården med hjälp av olika karaktärer baserade på vegetationstyper och stadselement. Skolgården har blivit en världskarta inrymmande savann, djungel, äng, park, bollhav och andra element. Dock har rummen inte fått den särprägel jag från början eftersträfvade. Flera av platserna har fått liknande innehåll med inslag av lekbuskage, sand, stockar, stenar och lekredskap. Jag tycker dock att de ändå har ett stort lekvärde. I alla rum finns olika detaljer att upptäcka och ingen

Lekmiljöer kan byggas upp av lekbuskage, stockar och stenar.

yta är den andra lik. Forskningen har visat att lek uppmuntras då lekmiljöer, vegetation och öppna ytor blandas (Lenninger & Olsson 2006), detta tycker jag att jag har lyckats med.

Den viktigaste lärdomen landskapsarkitekt Wikström (2008, muntlig) gav mig är att om möjligt anpassa närmiljön efter specifik ålder eller åtminstone placera de yngre barnens miljöer nära skolbyggnaderna. De äldre barnens miljöer däremot kan flyttas ut till skolgårdens sidor då dessa barn oftare får och vågar förflytta sig längre bort från klassrummen. I Hosjöskolans fall är upplägget av gården idag det motsatta. De mest centrala delarna av skolgården består av en stor asfaltyta där bollspel hägrar, vilket i huvudsak intresserar äldre barn. Buskage och lekredskap som lockar yngre barn till fantasilekar ligger i gårdens ytterområden. I mitt idéförslag har jag förlagt fler gröna och skapande miljöer intill klassrummen för att försöka tillgodose både yngre och äldre barns behov. Vissa bollplaner har även fått flytta ut till mer avsides delar av gården. Hade det funnits obegränsat med pengar hade jag föreslagit att flytta hela asfaltytan och fördelat ut den på olika platser i skolgårdens utkanter och ökat ut de gröna och frodiga miljöerna intill klassrummen.

Mårtensson förklarar i boken "Lek äger rum" (Lenninger & Olsson 2006) att en väl fungerande lekplats har dynamik och rörelse mellan olika platser. Platserna ska samspela så att leken kan bölja mellan olika delar av gården. Hon varnar för att bygga isolerade miljöer där de olika momenten betas av en efter en och leder till att leken till slut klingar av. Jag tror att detta även gäller skolgårdar och har försökt binda ihop olika rumsbildningar på gården. Ibland har det fungerat bra och ibland mindre bra. Slingrande gångar, målningar i asfalten och böljande vegetation kan binda ihop ytor. Men vägar, planteringar och höjdskillnader kan även fungera som barriärer och markera gränser mellan olika platser. Dessa barriärer skulle jag kunna ha tonat ner genom att satsa ännu mer på små detaljer såsom olika markmaterial, trappsteg

och öppningar i vegetationen som bildar mönster och gångar genom rummen. Starka rumsavgränsningar är dock inte alltid av ondo. Lekar som kräver lugn och ro behöver avgränsningar för att kunna utvecklas, skriver Norén-Björn m.fl. (1993). På Hosjöskolan finns möjligheter att hitta lugnare vrår eftersom gården är stor till ytan och har en uppdelning i många olika rum med avgränsande vegetation. Flera av de lugnare ytorna ligger dock intill vildare platser. Detta gäller bland annat Torget, som angränsar till Bollhavet där livliga bollspel pågår. Att förlägga lugnare ytor intill livligare kan dock ha sina fördelar. På detta sätt kan barn som själva inte vill, vågar eller får vara med i bollspelen ändå sitta intill och beskåda dem avsidet.

Vegetationens nackdelar

För Hosjöskolan har jag ansett det vara viktigt att skärma av intrycken från omkringliggande vägar med hjälp av vegetation. Jag har försökt skapa en grön inramning som både minskar de visuella intrycken från trafiken, skapar en lummig och frodig lekmiljö och visar upp skolans miljöintresse utåt. Jag har även försökt skapa en välkomnande skolgård genom att utveckla entréer med annorlunda markläggning, skyltar och pelarformade träd som markörer. Försöken att både skapa lummiga och välkomnande miljöer krockar till viss del. Genom att ge skolan en grön inramning minskar sikten in på gården och skolgården känns därmed inte lika välkomnande. Vegetationen kan även leda till att biltrafikanter och elever får mindre överblick över varandra vilket leder till sämre trafiksäkerhet (Ersson 2003). Detta har jag försökt lösa genom att skapa en grön inramning som varierar i täthet och höjd och har god genomsikt på flertalet ställen. Jag tror det går att kompromissa för att skapa både en välkomnande, grön och trafiksäker miljö.

Jag bedömer det vara svårt att veta i hur stor utsträckning växter ska väljas bort på grund av rädsla för allergier. Många barn är pollenallergiker och hänsyn ska tas till dessa barn, speciellt i miljöer där barnen

Ängsmark ger mycket material att leka med.

vistas dagligen. Med anledning av detta anser jag att allergiframkallande växter ska användas sparsamt, och att giftiga växter helst inte ska förekomma alls på en skolgård. I förslaget för Hosjöskolan har jag ändå föreslagit en ängsmark där växterna får gå i frö. Då det redan idag finns högvuxna björkar, gräsområden och blommande buskar som avger pollen på gården tror jag inte att ängen förvärrar dagens situation. Jag anser att fördelarna med det rumsskapande gräset och frökapslarna som barnen kan leka med väger tyngre än riskerna för allergi. Dock har jag placerat ängen i skolgårdens utkant, långt från klassrummen, för att barnen ska kunna välja att inte vistas här. Skulle det visa sig att eleverna på skolgården känner av allergi från växterna kan ängen snabbt klippas kort igen.

Fasta lekredskap – satsa på lekvärde

Flera undersökningar har visat att de populäraste fasta lekredskapen är sådana som kan förändras och påverkas. Hit hör linbanor, kombinerade klätterställningar och sandlek. De minst populära är statiska redskap som exempelvis bollplank och skulpturer (Norén-Björn 1977, Titman 1994). För Hosjöskolan har jag satsat på få lekredskap med mycket lekvärde. Hit hör gungan, klätterställningen, ljudinstrumenten och sandlandskapen. Det som inte rimmar bra med forskningsresultaten är trädjuren vid safaristigen, ekan, stockar

och stenar. Dock har dessa sina egna värden. Jag är av åsikten att stenar, stockar, och andra naturmaterial tillför gården kvaliteter för en liten penning och ger skolgården en unik karaktär utan att påverka miljön negativt. Många material som hämtas från naturen, såsom sand, halm, pinnar och lövruskor, är dessutom föränderliga och formbara material och blir betydelsefulla tillskott i kojbyggen och fantasilekar (Norén-Björn 1977). Träskulpturerna föreställande ett lejon och en orm, som enligt forskningen endast har ett litet lekvärde, har utöver sin funktion som lekutrustning även betydelse som estetiskt inslag, vilket i min litteraturstudie visat sig vara betydelsefullt (Lenninger & Olsson 2006, Norén-Björn m.fl. 1993).

Tillgängliga miljöer

Det finns många olika sätt att jobba med tillgänglighet då det finns funktionsnedsättningar av olika slag. Jag har försökt skapa en tillgänglig skolgård genom att jobba med tydliga entréer, framkomligt markmaterial, vägledande skyltar, inspiration för olika sinnen och redskap med olika svårighetsgrader. Entréer både till skolgården och till klassrummen får tydliga färgsättningar i asfalten, vilket underlättar orienteringen för synsvaga barn. För barn med rörelsehinder leder asfalterade gångar och stenmjöslagda stigar barnen till olika delar på skolgården och möjliggör framkomligheten för rullstolar och gåhjälpmedel. Barn som har olika funktionsnedsättningar är i stort behov av stimulans till de fem sinnena (Harvard 2006). Därför rymmer skolgården ljudinstrument, vindspel, olika markmaterial, dofter och färger från blommor, lukten av skog och lera, roliga speglar samt bärbuskar och fruktträd.

Att jobba med olika svårighetsgrader är ett sätt att göra miljöer tillgängliga för barn med olika förutsättningar. (Lenninger & Olsson 2006). Kullen med rutschkanan får två uppfarter, den ena bestående av en trappa med handledare, den andra av ett rep att dra sig upp med. De olika klätterställningarna på gården har olika utformning och svårighetsgrader vilket möjliggör ett varierat användande.

Framkomliga markmaterial och tillgängliga lekutrustningar skapar miljöer för alla.

Fotbollsmål, basketmål och bollspelet ”rutan” finns både centralt och avsides placerade på gården. Detta möjliggör barn att öva i sin egen takt utan iakttagande blickar. Ytor innehållandes olika markmaterial, som Gröna ön, kan bli en spännande utmaning för barn med olika rörelsehinder att ta sig fram på. Här kan de öva att gå både på gatsten, plattor, sand, gräs och över en hängbro. Dessa barn är ofta begränsade att uppleva kroppsliga sensationer och kan ha ett stort behov av detta (Harvard 2006). För dem är det viktigt att få gunga, rulla och rutscha. På skolgården finns för dem en tillgänglig korggunga som man kan ligga och gunga i. Här finns även en upphöjd sandlåda som är i lagom höjd för ett barn sittande i rullstol att komma intill. För barn med hörselskador finns tråkubbar, stockar och andra material att balansera på. Dessa barn kan ha svårt med balansen och behöver extra träning för att utveckla den (Harvard 2006).

Trots att jag beaktat tillgänglighetsfrågan finns många bitar att utveckla. Jag skulle kunna ha fördjupat mig i markmaterial, lutningar, visuell information och taktila vägledare för att göra skolgården mer lättillgänglig. Detta

har jag dock inte haft tid för. Mina slutsatser vad gäller tillgänglighet är att framkomligt markmaterial, olika svårighetsgrader i miljön, intryck som stimulerar de olika sinnen, överblickbarhet samt en lugn och avgränsad miljö verkar vara goda kriterier för att göra en skolgård mer tillgänglig.

Områden att utveckla

Skolgårdskomponenterna belysning, mystik, konstnärliga detaljer och kuperad terräng har jag endast berört ytligt i mitt idéförslag.

Belysning är ett viktigt inslag på skolgården. Genom att ljussätta buskage, trädkronor och konstnärliga detaljer med olika färger och skimmer kan vackra och spännande miljöer byggas upp. En bra belysning tillgodoser även barnen att leka utomhus under mörka delar av dygnet, underlättar orienteringen på skolgården och gör barnen synliga för trafikanter (Harvard 2006). I idéförslaget för Hosjöskolan har jag endast bitvis nämnt belysningsfrågan. Ett övergripande belysningsprogram för skolan bör göras i ett senare skede.

Mystiska och hemlighetsfulla platser är omtyckta inslag på skolgården. Övergivna platser med lämningar av föremål och skräp lockar barn och känns fantasieggande (Norén-Björn m.fl. 1993). Jag har försökt föra in mystik på skolgården genom att placera ut ett fågelbad klätt i mosaik, en betonggrund fylld med grenar, kottar och stenar samt ett vindspel i ett gammalt äppelträd. Mer kan dock göras. Om elever och lärare placerar ut föremål som barnen skapat på träslöjden och i andra ämnen kan en spännande och intressant miljö byggas upp på gården. Barnens tillverkade alster blir också viktiga estetiska tillskott på skolgården.

Konstnärliga detaljer ger barn sinnliga intryck och lustfyllda känslor (Lenninger & Olsson 2006). Barn lägger märke till dekorativa detaljer och ser dem som ett tecken på att de vuxna bryr sig om barnen, därför är de viktiga (Titman 1994). Jag har försökt föra in dessa värden genom att planera för en varierad växlighet och många olika markmaterial. På

skolgården finns även trädjuren på safaristigen, grodan på Torget, pergolan och lusthuset. Som nämnt i föregående stycke kan alster skapade av elever placeras ut på skolgården för att tillföra ytterligare estetiska inslag till gården.

En kuperad och varierad terräng kan tillföra gården rumsbildningar och locka barnen att använda sin kropp på många olika sätt. Stenar och gräskullar uppmuntrar både till att klättra, kana och rulla (Kylin & Mårtensson 2005). Genom att föreslå gräsklädda kullar, stenblock, diken och upphöjda planteringar har jag försökt uppnå en varierad terräng. Detta skulle skolan kunna förstärka genom ytterligare höjdskillnader och därmed skapa fler fysiska utmaningar för barnen. Slingrande diken kan även leda regnvatten och upphöjda plattaer kan fungera som scener vid framträdanden.

Elever kan måla stenar som får smycka skolgården.

Förstörelse på skolgården

Jag har fått berättat av lärare och föräldrar att utomstående vistas på Hosjöskolan under kvällstid och förstör och klottrar ned redskap och bänkar. Denna typ av förstörelse tror jag skulle kunna minskas genom att skolgården öppnas upp och får glesare buskage och färre hemliga hörnor. Denna lösning har jag dock inte anammat då jag tror den missgynnar eleverna. Elevernas behov av en lummig och rumsindlad miljö anser jag går före rädslan för vandalism. Rädsla för förstörelse får inte begränsa barnens miljöer och vinna över barnens behov. Genom att göra skolgården attraktiv och belyst kan många människor lockas att använda eller passera skolgården under kvällstid vilket kan minska tillfällena för förstörelse.

Det går att utveckla skolgårdsmiljöer!

Jag tror att det är fullt möjligt att skapa intressanta, kreativa skolgårdsmiljöer som barnen kan använda med hela kroppen. Genom att kombinera vegetation som skänker kojplatser och lekmaterial, med material såsom vatten, sand och lera, har barnen själva möjlighet att påverka sin miljö. För att inspirera de fem sinnen kan ljudinstrument, vindspel och roliga speglar placeras på gården och buskar med speciella bladverk, bär och doftande blommor planteras. Här ska även finnas samlingsplatser, lekställningar och bollplaner för att tillgodose olika barns behov och intressen. På skolgården ska finnas en vidd mellan fartfyllda platser och lugna vrår. Miljöerna ska väcka upptäckarlusten och uppmuntra både fantasilekar, regellekar och övningslekar, de olika typer av lekar som forskare Piaget beskrivit (Norén-Björn 1977).

En sten målad som en nyckelpiga.

DEL IV – REFLEKTIONER OCH SLUTORD

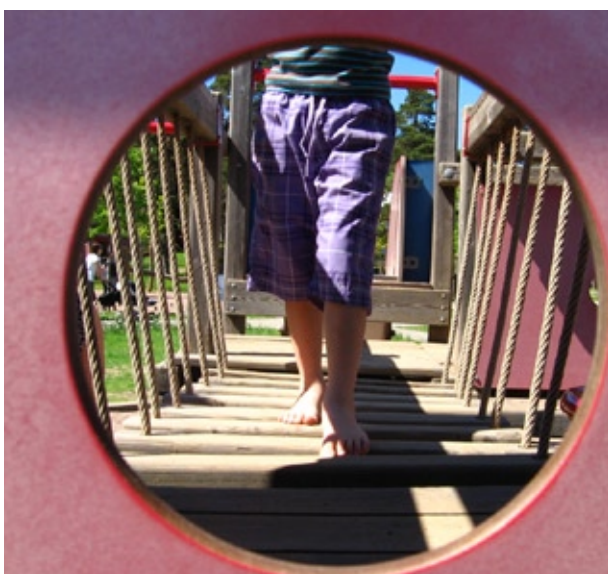
Syftet med detta arbete har varit att undersöka hur man kan skapa en stimulerande skolgård för barn i låg- och mellanstadieåldern. Jag har tittat närmare på vilka aspekter som skapar förutsättningar för lek och utveckling under rasttid och har sedan applicerat dessa på Hosjöskolans skolgård i Falun.

Genom mitt arbete har jag kommit fram till att *en stimulerande skolgård är en gård med stor innehållsrikedom*. En skolgård innehållandes många olika karaktärer har stor chans att tilltala olika barn med varierande utvecklingsnivåer och behov (Grahm m.fl. 1997). Barn behöver miljöer som går att leka, upptäcka, skapa, vila och öva motoriska färdigheter i (Selin 2007). Barn ska även kunna aktivera sina olika sinnen, lära med hela kroppen och få social stimulans och träning på gården (Lindblad 1993).

Forskare Piaget, refererad i Norén-Björns studie (1977) har delat in leken i tre delar utifrån barnets utvecklingsstadier. Under övningsleken övar barnet beteenden och rörelser, genom symbolleken lär sig barnet att sätta sig in i andra roller och i regelleken kan barnet börja följa gemensamma regler och sociala överenskommelser. Under lågstadietiden ägnar sig eleverna mycket åt balansträning, koordination och symbollekar. Sedan övergår dessa lekar mer mot regellekar och den sociala samvaron blir allt viktigare (Norén-Björn m.fl. 1993). Intervjuad landskapsarkitekt Wikström (2008), verksam inom bland annat skolgårdsmiljöer och lekplatser, förespråkar att placera de yngre barnens lekmiljöer nära klassrummen då de kanske inte får eller törs ge sig ut till mer avlägsna delar av skolgården. De äldre barnen däremot är ofta positiva till att ge sig iväg varav deras miljöer kan placeras utåt kanterna.

Detta innebär att ytor för bollspel, såsom gräs- och asfaltplaner, hamnar i skolgårdens ytterdelar medan lummiga och skaparvänliga miljöer hamnar i skolgårdens centrala delar (Lindblad 1993).

För att alla barn, med olika förutsättningar och eventuella funktionsnedsättningar, ska kunna tillgodogöra sig skolgården måste den vara tillgänglig. Att skapa en tillgänglig skolgård kan innebära många olika utseenden då olika nedsättningar kräver olika lösningar. Vissa barn har problem att röra sig, andra har nedsatt syn och somliga har försämrad hörsel. Under min gestaltungsprocess för Hosjöskolans skolgård har jag försökt sammanföra olika lösningar för att skapa en tillgänglig skolgård. Att jobba för en tillgänglig skolgård och beakta olika behov är ett stort uppdrag och jag har lagt grunden till en fortsatt process med goda möjligheter att skapa bra och tillgängliga miljöer utan att de för den skull blir tråkiga och förutsägbara. Min slutsats om tillgänglighet är att det går att skapa en bra grundförutsättning för den genom att planera för framkomligt markmaterial, olika svårighetsgrader i miljöer och lekutrustningar, intryck som stimulerar de olika sinnena, överblickbarhet samt en lugn och avgränsad miljö.

På skolgården ska barnen kunna aktivera olika sinnen och öva motoriska färdigheter.

Under gestaltungsprocessen strävade jag efter att jobba med växtlighet, enklare lekutrustning och andra tillägg som föräldrar och lärare själva kan tillföra. Dessa grundtankar är baserade på skolans miljöengagemang och begränsade budget. Min förhoppning var att vegetation, terrängvariationer, enklare lekutrustning, varierade markmaterial, asfaltsmålningar, stockar, stenar, löst material och bänkar skulle tillföra skolgården alla de kvaliteter som barnen är i behov av. Dessa aspekter räcker långt men inte fullt ut. Barn är i behov av att känna hisnande sensationer och sug i magen som de kan få genom att gunga och rutscha. För dessa ändamål är det viktigt att satsa på gungställningar, linbanor och rutschkanor från kunniga tillverkare istället för att bygga sina egna. Dock ska sägas att med en stor mängd fantasi kan miljöer som tillfredställer även dessa känslor skapas av annat än inköpta ställningar. Jag har även kommit fram till att det inte bara är prefabricerade lekställningar som är dyra utan att även växtlighet och anläggandet av olika ytor kostar pengar. Dock kan man få många träd och buskar till priset av en inköpt lekställning, och *den dyraste skolgården behöver inte vara den roligaste*. Men jag anser att barn är värda en högre prioritet i kommunens investeringsbudgetar, barns miljöer är otroligt viktiga att satsa på.

När man planerar miljöer för barn är det viktigt att *se platsen utifrån barnens perspektiv*, och inte från de vuxnas, vilket Lindblad poängterar (1995). Vuxna vill gärna ha städade miljöer medan barnen behöver prylar och skaparvänliga platser för att kunna påverka och förändra sin miljö som de vill. För att få en bra uppfattning om barnens behov och önskemål har jag erfarit att observationer samt gåturer med elever är viktiga metoder för att skapa sig en större inblick i barnens värld. Jag tror att kontakt med eleverna ska tas under upprepade tillfällen för att få en så sanningsenlig bild av behoven som möjligt, samt att barnen helst även ska få ge synpunkter under landskapsarkitektens gestaltungsprocess.

Att barnens åsikter och behov är viktiga framhävs inte endast av skolgårdsforskare utan fastslås även i barnkonventionen som skriver att barnets bästa ska vidtas vid förändringar som berör barn (Barnombudsmannen 2009, elektronisk).

Barns behov av löst material som pinnar, kottar och stenar tillsammans med skaparvänliga miljöer innehållande vatten, sand och lera krockar med de vuxnas rädsla för skräpiga lokaler och ledsna, nedsmutsade barn. De vuxna känner oro för att pinnar och stenar ska öka bråken med föremål (Titman 1994) och tycker att dessa miljöer kan bli kaotiska och skräpiga (Norén-Björn m.fl. 1993). Studier har dock visat att löst material inbjuder till mer samarbete och bättre lek (Titman 1994, Norén-Björn 1977) och att barn har en annan syn på kaos och ordning än vad vuxna har (Norén-Björn m.fl. 1993). Jag anser att barnens behov av skaparvänliga miljöer ska tas på allvar. Dock måste det finnas rimlighet i vad som ryms på gården så att lärarna kan känna sig trygga med att släppa ut barnen på rast med de resurser de har till förfogande. Som landskapsarkitekt kan det vara svårt att planera för kreativa miljöer innehållandes lösa material. Men som Wikström (2008, muntlig) förespråkade kan vi skapa förutsättningar för detta genom att värna om naturmarker och planera för nya buskage. Vi kan även planera för olika markmaterial som ger tillfällen att leka med sand, stenar och bark.

Jag anser att det är otroligt viktigt att ha buskar och träd på skolgården för barns välbefinnande. Dessvärre är det svårt att etablera nya växter på skolgården eftersom eleverna vill kunna använda växtmaterialet med en gång i sina lekar. Det leder till att växterna har svårt att utvecklas ordentligt. För att få en frodig och grönskande miljö på skolgården krävs engagerade lärare som värnar om växterna, sköter om dem och ser till att barnen låter dem växa ifred den första tiden.

Barn behöver skaparvänliga miljöer som de kan påverka.

Syftet med detta arbete har varit att försöka ta reda på ur man kan skapa funktioner för lek och utveckling på en skolgård. Trots denna ansats har jag valt att inte fördjupa mig i utomhuspedagogik. Under gestaltungsprocessens gång upptäckte jag dock att många av de idéer jag föreslagit för Hosjöskolans skolgård utöver sin lekfunktion även kan bli utmärkta miljöer för utomhuspedagogik. Genom att planera en utomhusmiljö med ett stort utbud av miljöer och innehåll kan man samtidigt skapa förutsättningar för utomhusundervisning.

I detta arbete har jag kombinerat litteraturstudier med praktiska studier. Att förena dessa båda tillvägagångssätt har varit givande och lett fram till en större förståelse som inte varit möjlig om jag endast koncentrerat mig på den ena biten. Med litteraturstudier som bakgrund har jag gått ut i verkligheten och provat idéerna ”på riktigt”, vilket gett mig en större insikt och djupare förståelse för svårigheter och möjligheter inom skolgårdsutvecklingsprocesser, vilket diskuteras i detta och föregående kapitel. Hade jag endast fokuserat på ett idéförslag hade jag saknat väsentliga forskningsresultat att luta mig mot och hade jag enbart utfört en litteraturstudie hade jag saknat förankringen i verkligheten.

Visst går det att skapa intressanta och stimulerande skolgårdsmiljöer! Genom att sätta sig in i barnens behov, släppa loss kreativiteten och läsa in sig på litteratur i ämnet kan man skapa en miljö som barnen längtar till. Detta arbete bidrar till ökad kunskap om barns behov samt ger många tips på hur man kan utforma en intressant skolgård.

Fyra centrala aspekter på klok skolgårdsförbättring som jag vill dela med mig av till andra landskapsarkitekter, lärare och föräldrar är dessa:

1. *En skolgård med stor variations- och innehållsrikedom skapar förutsättningar för lek och utveckling.*
2. *Den dyraste skolgården behöver inte vara den roligaste skolgården.*
3. *Se barnen som dina uppdragsgivare.*
4. *Det går att skapa intressanta skolgårdsmiljöer!*

Jag hoppas att både jag själv och andra landskapsarkitekter i framtiden får möjlighet att fördjupa kunskaperna om barns miljöer. Dels skulle det vara intressant att utforska lösningar på dilemmat att barn önskar "skräpiga" miljöer medan vuxna vill ha det städat kring sig. Mer kunskap behövs om växter som lämpar sig i barnmiljöer samt om skolgården som pedagogisk resurs. Även brukarsamverkan finner jag intressant. Hur kan barns deltagande utvecklas på bästa sätt och hur förebygger man besvikna minner om allt inte blir som barnen önskar? Vilka arbetsmodeller finns för att öka föräldrars och lärares bidrag till skolgårdsutvecklingar? Idag finns många engagerade lärare och föräldrar som kämpar för intressanta skolgårdar, men jag upplever en rädsla från tjänstemännen att släppa in dem i processen. Jag har själv erfarenheter av tjänstemän som känner oro

för att föräldrar ska bygga lekställningar som inte lever upp till Svensk Standard vad gäller säkerheten, eftersom tjänstemännen då riskerar att råka i knipa när olyckan är framme.

Skolgården är en viktig plats för barn och fungerar nästan som ett andra hem för dem. Här vistas barnen dagarna i ända, även om miljöerna är tråkiga och ointressanta. Liksom vi vuxna har behov av trivsamma kontorslokaler och fikarum har barnen behov av inspirerande och innehållsrika skolgårdar. För att barn ska få utlopp för sin kreativitet, spring i benen och få social stimulans krävs miljöer som kan tillgodose detta. Barnen är vår framtid. Att bara satsa på lågbudgetlösningar räcker inte. Barns utemiljöer förtjänar att hamna högre upp i investeringsbudgeten. Det är både de och samhällsutvecklingen betjänta av. Därför måste vi *Satsa på leken!*

Visst går det att skapa intressanta skolgårdsmiljöer för barn!

KÄLLOR

Skriftliga källor

Bengtsson, Arvid, 1981: *Lekmiljö – livsmiljö*, Göteborg, Stegeland förlag.

Berglund, Ulla & Nordin, Kerstin, 2007: *Barnkartor i GIS – ett verktyg för barns inflytande i planeringen*, Gröna Fakta 4/2007, Movium, SLU.

Boverket, Konsumentverket & Sveriges Kommuner & Landsting, 2008: *Regler i Sverige för lekplatser och lekredskap*.

Ersson, Evalotta, 2003: *Trafiksäkra skolgårdarna*. SISAM Skolfastigheter i Stockholm AB, Klippan.

Forsgård, Margareta, 1987: *Skolgårdens lekspråk*, Lund, Signum.

Grahn, Patrik, Mårtensson, Fredrika, Lindblad, Bodil, Nilsson, Paula & Ekman, Anna, 1997: *Ute på dagis – Hur använder barn daghemsgården? Utformningen av daghemsgården och dess betydelse för lek, motorik och koncentrationsförmåga*, Alnarp, Movium, SLU.

Harvard, Ingegerd, 2006: *Mer åt fler på lekplatsen. Bra lekplats för barn med funktionshinder blir bättre lekplats för alla*, Stockholm, Sveriges kommuner och landsting.

Kylin Maria, 2004: *Från koja till plan. Om barnperspektiv på utemiljön i planeringssammanhang*, doktorsavhandling, Alnarp, SLU.

Kylin, Maria & Lieberg, Mats, 2001: *Barnperspektiv på utemiljön*, Nordisk arkitekturforskning, Vol. 14, No 1:01, sid 63 - 76.

Kylin, Maria & Mårtensson, Fredrika: *Många kojor och mycket spring – att planera med barns perspektiv*, Gröna Fakta 3/2005, Movium, SLU.

Lenninger, Anna, 2008: *Barns plats i staden*, Stad & Land nr 174, Movium, SLU.

Lenninger, Anna & Olsson, Titti, 2006: *Lek äger rum. Planering för barn och ungdomar*, Stockholm, Formas.

Lenninger, Anna, Olsson, Titti, Reiter, Ole & Åkerblom, Petter: *Rätten till det offentliga rummet*, Gröna fakta 4/2006, Utemiljö och Movium.

Lieberg, Mats, 2003: *Plats för ungdom – om ungdomar och ungdomskulturer i det offentliga rummet*, Barnsäkerhetsdelegationens rapport S 2001:05, Barnsäkerhetsdelegationen, Stockholm.

Lindblad, Bodil, 1993: *Skolgården – barnens frirum. Studie av skolgårdsmiljö betraktad ur ett utvecklingspsykologiskt perspektiv*. Forskningsrapport SB:58, Gävle.

Lindholm, Gunilla, 1995: *Skolgården – vuxnas bilder, barnets miljö*, Alnarp, doktorsavhandling, SLU, Stad & Land nr 129.

Lindholm, Gunilla, 2001: Rapport 01:2, *Mer att göra på skolgården?*, Alnarp, Institutionen för landskapsplanering.

Mårtensson, Fredrika, 2004: *Landskapet i leken. En studie av utomhuslek på förskolegården*, doktorsavhandling, Alnarp, Institutionen för landskapsplanering.

Norén-Björn, Eva, 1977: *Lek, lekplatser, lekredskap. En utvecklingspsykologisk studie av barns lek på lekplatser*, Stockholm, Liber Företag.

Norén-Björn, Eva, Mårtensson, Fredrika & Andersson, Inger, 1993: *Uteboken*, Stockholm, Liber Utbildning AB.

Olsson, Anna, 2006: *Buskar för barns utemiljö. Kriterier för fungerande växtval*, examensarbete inom landskapsingenjörsprogrammet, Alnarp, Institutionen för landskaps- och trädgårdsteknik, SLU.

Olsson, Titti, 1995: *Skolgården – det gränslösa uterummet*, Stockholm, Liber Utbildning AB.

Olsson, Titti m fl, T21:1998: *Människans natur. Det grönas betydelse för vårt välbefinnande*, Stockholm, Byggeforskningsrådet.

Olsson, Titti m fl, 2002: *Skolgården som klassrum. Året runt på Coombes School*, Runa Förlag, Stockholm.

Paget, Susan, 2008: *Aspekter på landskapsarkitektens yrkesroll – med utgångspunkt i skolgårdsutveckling*, doktorsavhandling, Uppsala, SLU.

Repstad, Pål, 1999: *Närhet och distans. Kvalitativa metoder i samhällsvetenskap*, Lund, Studentlitteratur.

Selin, Eva & Fortbildning i Stockholm AB, 2007: *Rum för utelek*, Hässleholm.

Södertälje kommun, 2002: *Från rastgård till uterum*, Södertälje.

Titman, Wendy, 1994: *Special places; special people. The hidden curriculum of school grounds*, Surrey UK, Learning through Landscapes.

Åkerblom, Petter, 2005: *Lära av trädgård – Pedagogiska, historiska och kommunikativa förutsättningar för skolträdgårdsverksamhet*, doktorsavhandling, Uppsala, SLU.

Elektroniska källor

Barnombudsmannen, 2009. Om barnkonventionen. < www.bo.se/Adfinity.aspx?pageid=55 > hämtad 2009-02-17.

Boverket, a. Om Boverkets byggregler. <<http://www.boverket.se/shopping/ShowItem.aspx?id=4136&epslanguage=SV>> hämtad 2009-02-17.

Boverket, b. Om Boverkets byggregler för skyddsanordningar för att förhindra drunkning. <<http://webtjanst.boverket.se/boverket/rattsinfoweb/vault/BBR/PDF/BFS:2008-6.BBR15.pdf>> hämtad 2009-11-15.

Hosjöskolan, 2009. Om Hosjöskolans verksamhet. < www.falun.se/hosjoskolan > hämtad 2009-04-23.

Stiftelsen Håll Sverige Rent, 2009. Om Grön Flagg-verksamheten. < www.hsr.se > hämtad 2009-04-24.

Regeringen och Regeringskansliet. Om Plan- och bygglagen. <www.regeringen.se> sökväg: länk till Regeringskansliets rättsdatabaser, hämtad 2009-02-17.

Wikipedia. Om hållbar utveckling. <www.wikipedia.se> hämtad 2009-04-24.

Muntliga källor

Wikström, Hanna, 2008, landskapsarkitekt, Ramböll, intervju 2008-10-28.

Bilder

Flygfoto sida 38: Pictometry International Corp. 2007.

Övriga foton och illustrationer av författaren.